

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Вінніченко І. І.,

д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Федоренко В. Г.,

д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН, ІПК ДСЗУ

Даций О. І.,

д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:

Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Безус Р. М., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Васильєва Н. К., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Величко О. П., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко О. В., д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гудзинський О. А., д.е.н., професор, професор кафедри, Національний університет біотехнологій і природокористування

Демчук Н. І., д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Катан А. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кадієвський В. А., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Державна академія статистики, обліку і аудиту

Крисанов Д. Ф., д.е.н., професор, провідний науковий співробітник відділу, ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України

Кураташвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехнологій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Академік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-економічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-Йоркської Академії наук

Малік М. И., д.е.н., професор, завідувач відділу, ННЦ «Інститут аграрної економіки НААН України»

Павлова Г. Є., д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Плаксієнко В. Я., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Полтавська державна аграрна академія

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри, Полтавський університет економіки та торгівлі

Ульянченко О. В., член.кор. НААН України, д.е.н., професор, професор кафедри, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Чупіс А. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Сумський національний аграрний університет

Шиян Д. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки підприємства та менеджменту, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Передрук дозволяється лише за згодою редакції. Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Свідоцтво КВ № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року

ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Засновники:

Дніпровський державний

аграрно-економічний університет,

ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, (044) 537-14-33

Телефон/факс: (044) 458-10-73

www.agrosvit.info

E-mail: economy_2008@ukr.net

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 4 лютий 2019 р.

У НОМЕРІ:

Будзяк В. М., Будзяк О. С.

Напрями оцінювання стану земель 3

Дудзяк О. А.

Вплив аграрної освіти на відновлення та розвиток сільських територій 10

Дикань О. В., Фролова Н. А.

Антикризове регулювання розвитку малого та середнього підприємництва: інституціонально-інфраструктурний аспект 15

Гамова О. В., Козачок І. А., Бортник Г. О.

Розробка програми аудиту доходів від реалізації готової продукції на підприємстві 24

Меліхова Т. О., Чакалова Н. С., Кулек А. С.

Удосконалення методики внутрішнього аудиту розрахунків із покупцями з метою запобігання порушень під час тендерних закупівель 32

Петренко А. А., Шевченко Р. В.

Інновації в рослинництві: актуальні напрями та показники ефективності впровадження 42

Орошан Т. А., Кухта К. О.

Дослідження ефективності використання основних фондів 51

Семенчук І. М., Мала К. Ю.

Шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості 56

Марков Б. М.

Методика групування роздрібних торговельних підприємств 62

Ракович О. І.

Локальні детермінанти розвитку підприємницького потенціалу сільських територій 67

Кравець В. І.

Формування видатків бюджету як інструмент фінансової політики 75

Олешкевич С. І., Чайковська М. А.

Напрями зниження витрат та підвищення прибутку підприємств агропромислового комплексу України 83

Подмешальська Ю. В., Резніченко Л. О.

Удосконалення методики внутрішнього аудиту заробітної плати як засобу внутрішнього контролю на підприємстві 88

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

(постанова президії ВАК України № 1-05/2 від 27.05.2009 р., наказ ВАК України № 340 від 21.04.2011 р. «Про внесення змін до переліку наукових фахових видань України», наказ Міністерства освіти і науки України № 1528 від 29.12.2014)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

Index Copernicus (IC); SIS; Google Scholar.

Рекомендовано до друку

Вченою радою Дніпровського державного аграрно-економічного університету 28.02.2019р.

Підписано до друку 28.02.19 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 12,8. Наклад — 1000 прим. Папір крейдований, друк офсетний. Замовлення № 2802/2

© АгроСвіт, 2019

CONTENTS:

Budzyak V., Budzyak O.	
WAYS OF ESTIMATE THE EARTH CONDITION	3
Dudziak O.	
THE IMPACT OF AGRARIAN EDUCATION ON THE RESTORATION AND DEVELOPMENT OF RURAL AREAS	10
Dikan O., Frolova N.	
CRISIS MANAGEMENT THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESSES: INSTITUTIONAL AND INFRASTRUCTURE ASPECT	15
Gamova O., Kozachok I., Bortnik G.	
DEVELOPMENT OF AUDIT PROGRAMME OF FINISHED GOODS SALES INCOME IN THE ENTERPRISE	24
Melikhova T., Chakalova N., Kuliek A.	
IMPROVING THE METHODOLOGY OF INTERNAL AUDIT OF SETTLEMENTS WITH CUSTOMERS IN ORDER TO PREVENT BREACHES OF TENDER PROCUREMENT	32
Petrenko L., Shevchenko R.	
INNOVATIONS IN CROP PRODUCTION: CURRENT TRENDS AND PERFORMANCE INDICATORS	42
Oroshan T., Kukhta K.	
RESEARCH OF THE EFFICIENCY OF THE USE OF FIXED ASSETS	51
Semenchuk I., Mala K.	
WAYS OF INCREASING COMPETITIVENESS OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES	56
Markov B.	
METHODOLOGY OF GROUPING OF RETAIL TRADE ENTERPRISES	62
Rakovich O.	
LOCAL DETERMINANTS OF DEVELOPMENT OF ENTERPRISE POTENTIAL OF AGRICULTURAL TERRITORIES	67
Kravets V.	
FORMATION OF BUDGET EXPENDITURES AS A TOOL OF FINANCIAL POLICY	75
Oleshkevich S., Chaykovska M.	
DIRECTIONS FOR DECREASING COSTS AND INCREASING THE INCOME OF THE ENTITIES OF AGRICULTURAL COMPLEX OF UKRAINE	83
Podmeshalska Yu., Reznichenko L.	
IMPROVEMENT OF THE METHOD OF INTERNAL AUDIT OF WAGES AS A MEANS OF INTERNAL CONTROL AT AN ENTERPRISE	88

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (**References**) в романському алфавіті (**harvard reference system**), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файлу з розширенням.doc або.rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі.doc або.rtf.

— Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

- Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

УДК 332.3

В. М. Будзяк,

д. е. н., професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин
Київського національного торговельно-економічного університету, м. Київ

О. С. Будзяк,

д. е. н., професор, завідувач кафедри екології та економіки землекористування
Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.4.3

НАПРЯМИ ОЦІНЮВАННЯ СТАНУ ЗЕМЕЛЬ

V. Budzyak,

Doctor of economics, professor

Professor of the Department of International Economic Relations

Kyiv National University of Trade and Economics

O. Budzyak,

Doctor of Economics, professor

Head of the Department of Ecology and Land Use Economics

State Ecology Academy of Postgraduate Education and Management

WAYS OF ESTIMATE THE EARTH CONDITION

Проаналізовано особливості формування існуючих методичних підходів щодо оцінювання стану земель. Розроблено пропозиції і рекомендації щодо формування комплексної оцінки стану земель різних категорій. Визначено основні критерії якості ґрунтів. Зіставлено показники якості ґрунтів у залежності від їх властивостей та ступеня забруднення.

Обґрунтовано критерії та показники якісного стану земель. Поглиблено поняття якості земель та родючості ґрунтів. Проаналізовано існуючі показники оцінки деградації земель. Розглянуто поняття продуктивності сільсько-господарських угідь. Визначено особливо цінні землі в Україні.

Обґрунтовано три напрями комплексної оцінки ґрунтів і земель. Перший напрям присвячено оцінці ефективного використання земель. Відмічено, що оцінка якості земель нині зводиться до оцінки якості ґрунтів. При цьому пропонується оцінювати природні та набуті властивості ґрунтів та земель. Необхідно оцінювати продуктивність земель. У свою чергу оцінка продуктивності земель оцінюється через їх економічну ефективність та дохідність. На практиці така оцінка зводиться лише до оцінки родючості ґрунтів.

Другий напрямок присвячено визначенню якості ґрунтів. Встановлено, що оцінка рівня деградації земель та ґрунтів нині зводиться до оцінки співвідношення ґрунтотвірних та ґрунторуйнівних процесів. Доцільно оцінити властивості ґрунтів, які визначають потребу в консервації земель. На практиці така оцінка базується на оцінці видів деградації земель.

Третій напрям присвячено оцінці цінності земель. Визначено, що оцінка особливої цінності ґрунтів здійснюється шляхом оцінювання найвищої родючості земель або найбільш сприятливого для високої родючості стану ґрунтів. Крім цього, оцінюються відсутність у ґрунті деградаційних процесів. На практиці така оцінка зводиться до переліку найбільш родючих та цінних ґрунтів і земель.

Розглянуто суспільно-екологічну цінність земель. Здійснено оцінку стану земель і ґрунтів у регіонах України. Обґрунтовано рекомендації щодо встановлення об'єктивної ринкової ціни на землі. У статті розкрито проблеми щодо визначення якості земель і якості ґрунтів.

The analysis of the characteristics of the formation of existing methodological approaches to assessing the state of the land. The article addresses the problem of determining the quality of land and soil quality. The main criteria for soil quality are substantiated. The indicators of soil quality are compared depending on their properties and the degree of contamination.

The criteria and indicators of the qualitative state of the land are substantiated. In-depth concept of land quality and soil fertility. An analysis of existing indicators of land degradation. The concept of productivity of agricultural land is considered. Identified especially valuable land in Ukraine.

Grounded three directions of the integrated assessment of soils and lands. The first direction is devoted to the assessment of land use efficiency. It is noted that the assessment of the quality of land is currently reduced to an assessment of the quality of the soil. It is proposed to evaluate the natural and acquired properties of soils and lands. It is necessary to evaluate the productivity of land. In turn, the assessment of land productivity is assessed through their economic efficiency and profitability. In practice, this assessment is reduced to the assessment of soil fertility.

The second direction is devoted to the determination of soil quality. It is established that the assessment of the level of land and soil degradation is currently reduced to an assessment of the ratio of soil-forming and ground-liquidating

processes. It is advisable to assess the properties of soils, which determine the need for land conservation. In practice, this assessment is based on an assessment of the types of land degradation.

The third direction is devoted to assessing the value of land. It is determined that the assessment of high-value soils is carried out by assessing the fertility of the land itself or the most favorable state of soil for high fertility. In addition, the absence of soil degradation processes is assessed. In practice, this assessment comes down to the list of the most fertile and valuable soils and lands.

Developed proposals and recommendations for the formation of a comprehensive assessment of the state of the land of different categories. The socio-ecological value of lands of various categories has been reviewed. An assessment of the state of land and soil in the regions of Ukraine. Justified recommendations for the establishment of an objective market value of land.

Ключові слова: оцінка земель, цінність земель, методичні підходи, напрями оцінювання, стан земель і ґрунтів.

Key words: land valuation, land value, methodological approaches, evaluation directions, state of lands and soils.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Існуючі підходи щодо оцінювання земель не дозволяють здійснити комплексну та об'єктивну оцінку земель та земельних ділянок. Переважна більшість наукових публікацій в цьому напрямі пов'язані із оцінюванням земель у межах одного основного цільового призначення. Зокрема методологічні підходи щодо оцінювання земель лісгосподарського призначення розробляв акад. НААН Фурдичко О.І. Натомість акад. НААН Хвесик М.А. займався розробкою методики оцінювання земель водного фонду а методику оцінювання земель сільськогосподарського призначення обґрунтовував проф. Добряк Д.С.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Здійснення земельної реформи в Україні спрямовано на реформування, з одного боку, суб'єктів земельних відносин і насамперед їх вланісного та організаційно-управлінського статусу, а з іншого — на реформування відповідних суспільних і насамперед земельних відносин. Натомість поза увагою залишається удосконалення методології оцінювання стану земельних ресурсів та земель. Власне при удос-

коналенні методології оцінювання земель різних категорій потрібно розробляти такі підходи, які сприяли б формуванню єдиної комплексної оцінки земель та земельних ресурсів.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Основною метою статті є порівняльний аналіз існуючих методичних підходів щодо оцінювання стану земель та розробка пропозицій і рекомендацій щодо комплексного оцінювання земель різних категорій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Стан земель нині оцінюється в кращому випадку по одному із напрямів згідно з їх основним цільовим призначенням і часто критерії та показники такої оцінки дублюються для різних категорій земель. Ситуацію з оцінкою стану земель ускладнює і те, що нині в земельному законодавстві України немає чіткого визначення поняття "землі", а існує лише опосередковане його тлумачення, яке під власне землями передбачає два варіанти, по-перше, земельні ділянки відповідного призначення і, по-друге, категорій земель за основним цільовим призначенням. Тобто по суті йдеться про земельні ділянки однієї чи кількох категорій земель. Таке тлумачення

Таблиця 1. Критерії та показники якісного стану ґрунтів

Перелік критеріїв якості ґрунту	Показники якості ґрунту згідно із проектом Постанови Кабінету Міністрів України «Про нормативи якісного стану ґрунтів» і родючості ґрунту за ДСТУ 4362:2004	Показники якості ґрунту згідно з ДСТУ «Якість ґрунту. Показники родючості ґрунту»
Загальні	Потужність гумусового шару ґрунту; грубізна профілю для силових ґрунтів; гранулометричний склад	Тип ґрунту; глибина гумусового профілю; гранулометричний склад ґрунту; фізична глина
Агрофізичні	Щільність ґрунту; агрегатний склад; найменша вологосмість; запаси продуктивної води	Щільність ґрунту; максимально можливий запас продуктивної води
Агрохімічні	Вміст гумусу; вміст поживних речовин; вміст мікроелементів	Вміст гумусу; вміст азоту, що легко гідролізується, вміст азоту за нітрифікаційною здатністю, рухомих сполук фосфору, калію, сірки; рухомих сполук бору, молібдену, марганцю, кобальту, міді, цинку
Фізико-хімічні	Реакція ґрунтового розчину; склад увібраних катіонів	pH вод; pH сол; гідрологічна кислотність; сума увібраних основ
Ступінь засоленості ґрунтів	Катіонний склад водної витяжки; аніонний склад водної витяжки	Тип засолення; ступінь засолення
Ступінь солонцюватості	Вміст обмінного натрію; вміст обмінного калію	
Забруднення	Важкими металами; залишками пестицидів; радіонуклідами	Вміст важких металів (кадмію, свинцю, ртуті); залишки пестицидів (дихлордифенілтрихлоретан, гексахлоран); щільність забруднення радіонуклідами (цезій-137, стронцій-90)

мачення поняття "землі" вимагає подвійної чи навіть багатократної системи оцінювання. Як наслідок, існує кілька базових напрямів відповідної оцінки стану земель.

Перший напрям такої оцінки — це оцінка якості земель і ґрунтів. Нині якість земель та якість ґрунтів не лише не визначено законодавчо, але й по суті ототожнюється. Так, згідно з ДСТУ 4362:2004 "Якість ґрунту. Показники родючості ґрунту" [1] поняття "якість земель" не визначається а натомість визначається поняття "якість земельної ділянки" а саме як узагальнена характеристика земельної ділянки, охоплена її межами, з визначеними категоріями якості ґрунтів. Тобто "якість земель" зводиться до "якості земельної ділянки", яка в свою чергу базується на сукупній якості ґрунтів цієї ділянки.

При цьому поняття "земельна ділянка" визначається як частина земної поверхні з установленними межами, певним місцем розташування та визначеними щодо неї правами власності. В той час як поняття "ґрунт" визначається як природно-історичне органо-мінеральне тіло, яке утворилося на поверхні земної кори і є осередком найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості — родючості.

Звідси критеріями "якості ґрунту" є визначення "категорій якості ґрунтів". Втім визначен-

ня, що таке категорія якості ґрунтів також законодавчо не розроблено. Водночас як "якість земельної ділянки" визначається за природними, набутими властивостями, а також за ступенем забруднення ґрунту.. При цьому природні та набуті властивості ґрунту по суті зводяться до основної властивості ґрунту а саме його родючості. У свою чергу забруднення ґрунтів оцінюється за екологічними наслідками для родючості, стану довкілля, якості сільгоспкультури та здоров'я людини.

У проекті Постанови Кабінету Міністрів України "Про нормативи якісного стану ґрунтів" [2], по-перше, передбачено важливе уточнення, а саме є прив'язка запропонованих нормативів до категорії земель сільськогосподарського призначення, а, по-друге, подаються лише обов'язкові показники якості ґрунту. Крім цього, по-третє, представлені показники якісного стану ґрунтів по суті зводяться до показників, які визначають родючість земель (загальні показники, агрофізичні, фізико-хімічні, агрохімічні показники та показники забрудненості і засоленості ґрунту) (табл. 1).

Тобто поняття якості ґрунтів в універсальному, з точки зору різних категорій земель, визначенні не існує і більше того не існує поняття якості ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення і навіть на землях сільгоспугідь, а по суті йдеться лише про якість ґрунтів під ріллею.

Таблиця 2. Критерії та показники деградації ґрунтів

Перелік критеріїв деградації ґрунтів	Показники деградації ґрунтів за Балоюком С.А., Бацулою О.О. Бреусом Н.М. та іншими	Показники деградації ґрунтів за Медведєвим В.В., Лактіоновою Т.М., Грековим Л.Д.
Фізична	знеструктурення; переущільнення; ерозія водна і вітрова	знеструктурення; брилоутворення; пилоутворення; кіркоутворення; замулення; запливання; переущільнення; намівання; асфальтування; абразія; ерозія; аридизація
Хімічна	забруднення радіонуклідами; забруднення залишками пестицидів; забруднення важкими пестицидами	забруднення ґрунту твердими, газоподібними і рідкими речовинами природного та техногенного утворення; засолення; алюмінізація; озалізнєння; окарбоначення
Фізико-хімічна	підкислення; (декальцинація); вторинна солонцюватість	підкислення; підлуження; осолонцювання
Біологічна	дегуміфікація мінеральних ґрунтів; спрацювання торфович	дегуміфікація; ґрунтовтома
Геоєкологічні аномалії	сейсмічність; рух земної кори; селі; вітровали; мочари; зсуви; карст; поди; западини; соляні куполи; підтоплення	сейсмічність; неотектонічні рухи земної кори; селі; снігові лавини; осипи; вітровали; мочари; зсуви; карст; поди; соляні купола; підтоплення

Говорячи про визначення поняття власне "якості земель" слід відмітити, що не лише не існує його законодавчого визначення, але й серед науковців не так багато праць присвячені цьому питанню. Одним із найбільш повних визначень поняття "якості земель" подає С.Ю. Булигін, а саме він визначає це поняття як здатність земельних ресурсів забезпечувати потреби людства, у т.ч. якісним життєвим середовищем. Тобто якість земель безпосередньо залежить від виконання ґрунтами своїх екологічних функцій та від їхньої стійкості до зовнішнього впливу і відповідно базується на показниках родючості ґрунтів та продуктивності земельних угідь [3].

Згідно ДСТУ 4362:2004 родючість ґрунту — це здатність ґрунту задовольняти потреби рослин в елементах живлення, воді, повітрі та теплі в достатній кількості для їхнього нормального розвитку, які в сукупності є основним показником якості ґрунту.

Показник родючості ґрунтів у найбільш спрощеному вигляді передбачає оцінку таких показників: вміст гумусу і його якісний склад; рН водний і сольовий; ємність вбирання і склад обмінних катіонів; активність іонів у ґрунті; ступінь нагромадження важких металів; щільність складення; структурно-агрегатний склад ґрунту; водопроникність, вологість ґрунту; вміст рухомих форм макро— і мікроелементів.

Тобто йдеться про показники ґрунту, які безпосередньо визначають продуктивність відповідних земель. Розглядаючи власне продуктивність земельних угідь (земель) слід відмітити те, що це показник, насамперед, по-

в'язаний із вирощуванням сільськогосподарських культур а значить з економічною ефективністю та дохідністю. Власне тому згідно із Земельним кодексом України до малопродуктивних земель відносяться сільськогосподарські угіддя, ґрунти яких характеризуються негативними природними властивостями, низькою родючістю, а їх господарське використання за призначенням є економічно неефективним.

Другий напрям оцінювання стану земель і ґрунтів — це оцінка деградації земель і ґрунтів. Більшість науковців визначають деградацію ґрунтів як стан ґрунту, за якого інтенсивність ґрунторуйнівних процесів перевищує інтенсивність ґрунтоутворення та ґрунтовідновлення [4]. При цьому виділяють такі види деградації ґрунтів (табл. 2).

Згідно зі статтею 171 Земельного кодексу України, до деградованих земель відносяться: а) земельні ділянки, поверхня яких порушена внаслідок землетрусу, зсувів, карстоутворення, повеней, добування корисних копалин тощо; б) земельні ділянки з еродованими, перезволоженими, з підвищеною кислотністю або засоленістю, забрудненими хімічними речовинами ґрунтами та іншими.

Отже, віднесення сільськогосподарських угідь до деградованих земель відбувається з урахуванням основних показників, що характеризують ґрунтові властивості й зумовлюють потребу в консервації земель (еродованість, скелетність, гумусованість, фізична деградація та ін.).

Виявлення деградованих земель проводиться шляхом обстежень — установлюється місце розташування, їхня площа, склад угідь, якісний

Таблиця 3. Комплексна оцінка стану земель і ґрунтів

Перелік напрямів оцінки	Показники оцінки ґрунтів	Показники оцінки земель
Якість	родючість і продуктивність (економічно ефективна родючість)	продуктивність (функціональність)
Деградованість	родючість (допустима), біологічність, геоекологічність	придатність сільськогосподарська (придатність сільськогосподарська і несільськогосподарська)
Цінність	родючість (максимальна)	відповідність призначенню (цінність економічна, екологічна та соціальна)

стан земель, динаміка його зміни за останні 5—10 років, а також причини, що призвели до деградації.

Крім цього, віднесення земель до деградованих, як і у випадку визначення якісних земель, пов'язано також із розглядом продуктивності земель, а також із виділенням лише малопродуктивних земель до яких згідно цієї ж 171 ст. Земельного кодексу України віднесено: сільськогосподарські угіддя, ґрунти яких характеризуються негативними природними властивостями, низькою родючістю, а їх господарське використання за призначенням є економічно неефективним. Тобто продук-

тивність земель чітко прив'язується лише до сільськогосподарських угідь і відповідно до їх деградації, а не до всіх деградованих земель.

Третій напрям оцінки стану земель — це оцінка особливо цінних земель і ґрунтів. За визначенням Канаши О.П. особливо цінні ґрунти слід визначати як ґрунти із найвищою родючістю із сприятливим гранулометричним складом і в яких немає проявів деградаційних процесів [5]. При цьому пропонується співвідносити ґрунти в межах природно-сільськогосподарських районів як цього вимагає стаття 179 Земельного кодексу України, оскільки в затвердже-

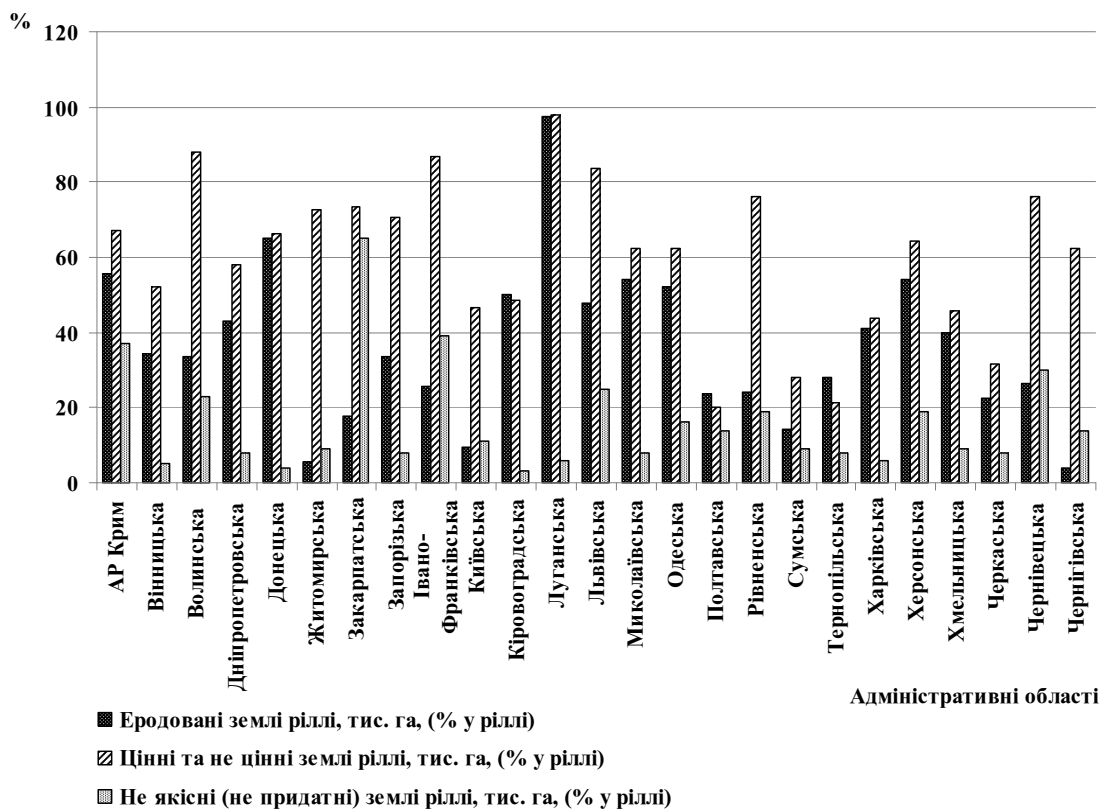

Рис. 1. Площі земель із найгіршими показниками якості, деградованості та цінності в площі ріллі

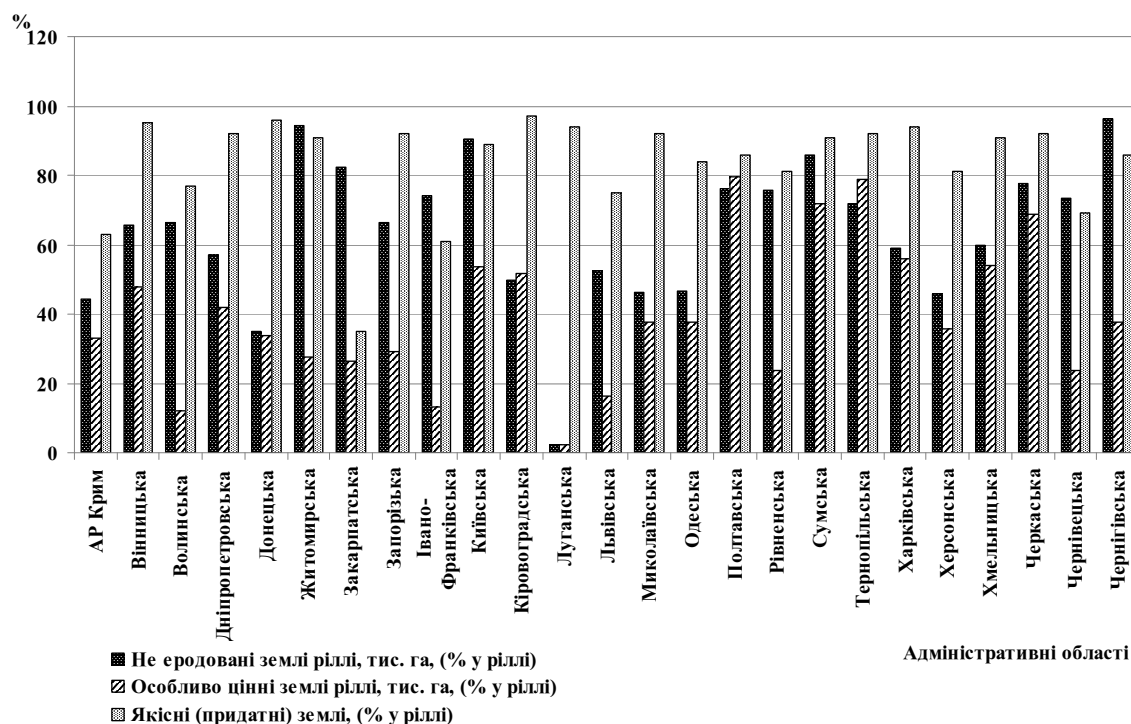

Рис. 2. Площі земель із найкращими показниками якості, недеградованості та цінності в площі ріллі

ний порядок попали ґрунти, які на рівні цих районів не є найбільш родючими.

Якщо говорити за особливо цінні власне землі то по суті визначення таких земель зводиться до їх переліку, а саме у ст. 150 до них віднесено: сільськогосподарські угіддя, ґрунти яких характеризуються негативними природними властивостями, низькою родючістю, а їх господарське використання за призначенням є економічно неефективним:

а) у складі земель сільськогосподарського призначення: чорноземи нееродовані несолонцюваті на лесових породах; лучно-чорноземні незасолені несолонцюваті суглинкові ґрунти; темно-сірі опідзолені ґрунти та чорноземи опідзолені на лесах і глекуваті; бурі гірсько-лісові та дерново-буроземні глибокі і середньо глибокі ґрунти; дерново-підзолисті суглинкові ґрунти; коричневі ґрунти Південного узбережжя Криму, дернові глибокі ґрунти Закарпаття;

б) торфовища з глибиною залягання торфу більше одного метра і осушені незалежно від глибини;

в) землі, надані в постійне користування НВАО "Масандра" та підприємствам, що входять до його складу; землі дослідних полів науково-дослідних установ і навчальних закладів;

г) землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, землі історико-культурного призначення.

Хоча між деякими науковцями виникають дискусії щодо віднесення тих чи інших земель до особливо цінних, наприклад, земель зайнятих торфовищами і болотами.

Таким чином, загальні критерії оцінки стану земель і ґрунтів матимуть такий вигляд (табл. 3).

Виходячи із ДСТУ, для комплексної оцінки стану земель необхідно визначати не лише властивості власне земель і ґрунтів, але і їхні площі та вартість. Об'єктивність визначення площ земель визначається об'єктивністю поділу земель на відповідні групи в межах кожного із напрямів оцінки. При цьому в першу чергу йдеться про відображення в цьому поділі трьох груп земель, а саме земель із найкращими, середніми та із найгіршими характеристиками і показниками.

Існуючі нині статистичні дані практично не виділяють землі із середніми характеристиками та властивостями а лише землі із найгіршими та найкращими показниками (рис. 1).

Із представлених даних видно, що найгірший стан земель ріллі, тобто орних земель нині згідно якісної оцінки є у Закарпатській, АР Крим, Івано-Франківській, Чернігівській, Волинській та Львівській областях.

За наявності не цінних земель, тобто згідно з ціннісною оцінкою, найгірший стан земель ріллі спостерігається у Луганській, Волинській,

Івано-Франківській, Львівській, Рівненській та Чернівецькій областях.

Водночас як за показником найбільшої еродованості орних земель, а саме оцінки деградованості, найгіршою є ситуація в Луганській, Донецькій, АР Крим, Херсонській, Одеській та Миколаївській областях.

Найкращі якісні показники спостерігаються на орних землях у Кіровоградській, Вінницькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Луганській та Харківській областях. При цьому за цим видом оцінки високі показники мають більшість областей України (рис. 2).

Схожою є ситуація із показниками найбільш цінних орних земель. Власне за цим показником найкращі значення спостерігаються в Полтавській, Тернопільській, Черкаській, Харківській, Хмельницькій, Кіровоградській та Київській областях.

Найбільше нееродованої ріллі є в Житомирській, Київській, Чернігівській, Сумській та Закарпатській областях.

Виходячи із вищевикладеного навіть врахування всіх трьох напрямів оцінки стану земель лише вказуватиме на узагальнені тенденції щодо погіршення або покращення власне стану земель, у нашому випадку ріллі, а тому представлені показники тільки наближено показують реальний стан угідь навіть найбільш методологічно визначеної категорії, а саме земель сільськогосподарського призначення. Це значною мірою пов'язано із тим, що оскільки визнані та використовувані нині критерії та показники оцінювання земель як за рівнем їх цінності, деградованості, так і за рівнем якості, поперше є не об'єктивними та неповними, а, по-друге, в значній мірі дублюються в тих чи інших методиках, що не дозволяє оцінити реальну ситуацію із землекористуванням в Україні.

ВИСНОВКИ

Таким чином, представлені розрахунки не дозволяють отримати об'єктивну картину щодо стану земель у регіонах України, а тому, по-перше, потрібно розробляти комплексну оцінку стану земель, по-друге переглянути підходи щодо поділу земель на категорії, по-третє законодавчо чітко визначити основні поняття та категорії в рамках відповідного підходу щодо оцінювання стану земель і, по-четверте, переглянути підходи щодо обліку земель із виділенням такої групи земель, як землі середньої (нормальної) якості чи придатності.

Література:

1. Національний стандарт України. ДСТУ 4362:2004. Якість ґрунту. Показники родючості ґрунтів. — К.: Держаспоживстандарт України, 2005. — 36 с.

2. Проект Постанови Кабінету Міністрів України "Про нормативи якісного стану ґрунтів". — Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/22918>

3. Булигін С.Ю. Якість земель як основа контролю землекористування // Агроекологічний журнал. — 2015. — № 1. — С. 36—46.

4. Медведєв В.В., Лактіонова Т.М., Греков Л.Д. Типологія і оцінки небезпечних явищ у ґрунтовому покриві України // Ґрунтознавство. — 2004. — Т.5. — № 3—4. — С. 13—23.

5. Гавриш Н.С. Особливо цінні ґрунти та їх правова охорона // Науковий вісник Львівського державного Університету внутрішніх справ. — № 3. — 2012. — С. 138—146.

6. Міщенко Н.М., Гуменюк К.В. Оцінка потенціалу сільськогосподарських земель України за методологією агроекологічного зонування ФАО. — К.: І-тут екон. та прогноз. НАН України, 2016. — С. 55—75. — Режим доступу: <file:///C:/Users/>

References:

1. Derzhspozhyvstandart (2005), Natsional'nyj standart Ukrainy. DSTU 4362:2004. Yakist' gruntu. Pokaznyky rodiuchosti hruntiv [National standard of Ukraine. DSTU 4362: 2004. The quality of the soil. Indicators of soil fertility], Derzhspozhyvstandart, Kyiv, Ukraine.

2. Cabinet of Ministers of Ukraine, (2018), Draft Resolution "On norms of quality soil conditions", available at: <http://minagro.gov.ua/node/22918>

3. Buligin, S.Y. (2015), "Quality of land as the basis of land use control", Agroecological journal, vol. 1, pp. 36—46.

4. Medvedev, V.V. Laktionova, T.M. and Grekov, L.D., (2004), "Typology and evaluation of dangerous phenomena in the soil of Ukraine", Soil science, vol.5, no. 3—4, pp. 13—23.

5. Gavrish, N.S. (2012), "Particularly valuable soils and their legal protection", Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs, vol. 3, pp. 138—146.

6. Mishchenko, N.M. and Gumenyuk, K.V. (2016), Otsinka potentsialu sil's'kohospodars'kykh zemel' Ukrainy za metodolohiiu ahroekolohichnoho zonuвання FАO [Estimation of the potential of agricultural land of Ukraine according to the methodology of agro-ecological zonation of FAO], National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2019 р.

УДК 330.3:[332.122:338.43]

О. А. Дудзяк,
к. е. н., асистент кафедри менеджменту, адміністрування та публічного управління,
Подільський державний аграрно-технічний університет

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.4.10

ВПЛИВ АГРАРНОЇ ОСВІТИ НА ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

О. Dudziak,
PhD in Economics, prof. of the Department of Management, Administration and Public Management of the State Agrarian
and Engineering University in Podilya

THE IMPACT OF AGRARIAN EDUCATION ON THE RESTORATION AND DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

Стаття є етапом дослідження розвитку аграрної освіти України та її вплив на розвиток сільських територій, мотивацію сільської молоді до навчання в аграрних закладах освіти, повернення молоді на сільські території після отриманої освіти.

Нині питання відновлення і розвитку сільських територій України поставлено гостро перед урядовими установами, громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування та науковцями. Досвід відновлення і розвитку на селі переймають у сусідній Польщі, Сполучених Штатах Америки, Німеччині та в інших. Проте проблемі освіти на сільських територіях дуже часто не приділяють важливої уваги, що є дуже важливою помилкою.

Популярність аграрної освіти втрачена через неналежної престижності праці на селі, через її важкість та невелику оплату. Однак на сьогодні постало питання нехватки кадрів у галузі сільського господарства, медицини, освіти на сільських територіях.

Молодий спеціаліст після отримання освіти не вмотивований до повернення в село, через відсутність впорядкованої соціальної інфраструктури, відсутність місць сучасного молодіжного відпочинку, житлової бази, Інтернету, -достойної оплати праці та інше.

Склався стереотип, якщо жити і працювати в селі, то праця і життя буде важким, нудним і не цікавим. Часто молодь помиляється, оскільки навіть не здогадується, що на сільських територіях успішно працюють і розвиваються фірми, які можуть забезпечити молодого спеціаліста достойним проживанням в селі.

Проблемою для держави та ВНЗ нині виявилось те, що аграрна освіта не популяризується, тому це потрібно вирішувати за допомогою інформування молоді всіх рівнів, що до важливості та додаткових можливостей отримання аграрної освіти для відновлення та розвитку сільських територій, для сільської молоді, для держави та органів місцевого самоврядування.

Також базою для відновлення популярності аграрної освіти має стати шкільне виховання сільської молоді за допомогою працівників аграрних закладів освіти, шляхом проведенням профорієнтаційної роботи та залучення до шкільного життя сільських школярів, адже саме від сільської молоді залежить відродження села.

The article is a research stage of the agricultural education development in Ukraine and its impact on the rural areas development, the motivation of rural young people to study in agricultural educational institutions, the return of young people to rural areas after education.

Nowadays the question of the restoration and development of the rural territories of Ukraine is acutely faced by government agencies, public organizations, local governments, and scientists. The experience of restoration and development in rural areas is accepted from neighboring Poland, the United States of America, Germany, and others. But the problem of education in rural areas is often not given important attention, which is a very important mistake.

The popularity of agrarian education is lost due to inadequate prestige of working in the village, because of its severity, but not much payment. And today there is an issue of personnel shortage in the field of agriculture, medicine, education in rural areas.

A young specialist, after getting an education, is not motivated to return to the village, due to the lack of an arranged social infrastructure, places for modern youth recreation, housing, the Internet, decent wages etc.

There is a stereotype that living and working in the village provide you with hard work while boring and not interesting life. Often young people make mistakes because they do not even realize that in rural areas there are successfully operating and developing companies that can provide a young specialist with decent living in a village.

The problem for the state and universities now is that agrarian education is not popularized, so this needs to be solved by informing young people of all levels about the importance and additional opportunities for obtaining agricultural education for the restoration and development of rural areas, for rural youth, for the state and local government.

Also, the basis for restoring the popularity of agrarian education should be the school education of rural youth with the help of agricultural educational institutions workers, through vocational guidance and involvement of rural schoolchildren in school life, since the rural revival depends on the rural youth.

Ключові слова: відновлення та розвиток сільських територій, аграрна освіта, сільська молодь.

Key words: restoration and development of rural areas, agricultural education, rural youth.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемі розвитку сільських територій присвятили свої праці ряд вітчизняних та зарубіжних спеціалістів, та, на жаль, проблемі відновлення популярності та значенню аграрної освіти не приділено досить уваги. Для написання статті використано матеріали провідних дослідників галузі аграрної освіти: А.С. Кобець, А.М. Пугач, В.В. Іванишин, О.В. Павленко та інші.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження стану розвитку аграрної освіти, важливості її впливу на відновлення та розвиток сільських територій, значення аграрної освіти для освітньо-культурного розвитку сільської молоді України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для кращого розуміння перспектив розвитку державної політики інтеграції вищої аграрної освіти України до європейського освітнього простору надзвичайно важливо дослідити сучасний стан освітніх послуг у сфері вищої аграрної освіти в Україні. Враховуючи входження освітньої галузі України до світового, зокрема європейського, освітнього простору, різко загострилася проблема реформування системи вітчизняної освіти. Сучасна система вітчизняної аграрної освіти зберігає багато ознак застарілої моделі освіти і не відповідає реаліям сьогодення. Реформування сільськогосподарської освіти, науки як і промисловості повинно відбуватися одночасно з реформуванням аграрного виробництва [1].

Досить довго навчання та підготовка кадрів для сільськогосподарських підприємств в нашій державі було відокремлено від загальної системи освіти, аграрна освіта знаходилась в юрисдикції міністерства аграрної політики і продовольства, саме міністерство займалось визначенням пріоритетних напрямів аграрної освіти, від нього залежало фінансування і державне замовлення в даній галузі. Проте в лютому 2015 року аграрна освіта була інтегрована в систему

загальної освіти і зазнало активних змін і не дивлячись на те, що вища школа нині зазнає активної реформації, аграрна освіта також знаходиться на перехідному етапі, що зумовило набранням чинності прийнятого в 2014 році Закону України "Про вищу освіту".

На сучасному етапі ВНЗ України набули автономію, самостійність в можливості вирішення питань самоврядування, пошук нових можливостей в сфері використання своїх можливостей, частковим правом використання своїх коштів

У системі аграрної освіти функціонують 116 ВНЗ I—IV рівня акредитації: з них 17 ВНЗ III—IV рівня акредитації та 22 ВНЗ I—II рівня акредитації — всього 39, в той же час у структурі ВНЗ III—IV рівня акредитації знаходиться 77 навчальних закладів I—II з окремими правами юридичної особи. У 2014 р. загальний контингент студентів аграрних ВНЗ I—IV рівнів акредитації склав 145,3 тисячі осіб. З них понад 78,5 тисяч навчаються за державним замовленням, близько 60% з яких — сільська молодь. Щороку на денній формі навчання повну вищу освіту здобувають 9 тисяч осіб. Ще 8,8 тисяч — на заочній формі. Направлення на роботу у 2014 р. отримали понад 75% відсотків випускників, які навчались за державним замовленням. Навчальний процес забезпечують близько 6,2 тисяч науково-педагогічних працівників та 6,5 тисяч педагогічних працівників [2].

Сьогодні в системі аграрної освіти функціонує розгалужена мережа закладів післядипломної освіти, яка включає 34 установи, де щороку підвищують кваліфікацію до 25 тисяч керівників підприємств, спеціалістів АПК, викладачів. Підготовку робітничих кадрів здійснюють 26 професійно-технічних навчальних закладів першого атестаційного рівня. Там щороку проходять навчання понад 15 тисяч робітників для різних галузей економіки, але насамперед аграрної [2].

У вищих аграрних навчальних закладах України реалізується ступенева підготовка фахівців: за освітньо-кваліфікаційним рівнем "Молодший спеціаліст" — 63 спеціальності; "Бакалавр" — 40 напрямів; "Магістр" — 80 спеці-

альностей. У процесі підготовки цих фахівців досягнуто певних зрушень: постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266 затверджено новий, істотно наближений до європейських вимог перелік галузей знань і спеціальностей. Згідно з цим переліком галузь знань "Аграрні науки і продовольство" об'єднує 8 спеціальностей (агрономія, захист і карантин рослин, садівництво та виноградарство, технологія виробництва і переробки продукції тваринництва, лісове господарство, садово-паркове господарство, водні біоресурси та аквакультура, агроінженерія) [3].

У країнах ЄС вже тривалий час точиться дискусія стосовно ролі і місця вищої аграрної освіти — наприклад, наскільки аграрна економіка є специфічною і чи не може просто бути інкорпорована в систему загальних економічних знань. Тож на відміну від так званих професійних шкіл, де навчають спеціалістів робітничих спеціальностей, із сильним акцентом на отримання практичних знань, система вищої освіти поступово універсуалізується. Наразі маємо аналогічні процеси і в Україні [1].

Нині спостерігається негативна тенденція до втрати популярності аграрної освіти, все частіше сільська молодь обирає вищу освіту, яка не має відношення до села та сільського господарства. Молодь через відсутність фінансової, інфраструктурної, побутової та культурної мотивації відмовляється від повернення на сільські території та відновлювати рідне село.

Аграрна освіта для сільських територій є надзвичайно важливою, саме вона нині є найбільш недооцінена міністерствами та освітніми установами. Питання аграрної освіти та післядипломної освіти замовчується та йому не надається важливого значення, а це призводить до значного освітньо-культурного занепаду на селі, що в свою чергу призводить до зросту злочинності, алкоголізму, наркоманії, нераціонального використання вільного часу серед молоді.

Позбавленні можливості молоді люди, отримати вищу аграрну освіту, змушені мігрувати за кордон, виконувати там грубу працю, а те населення, яке вже навіть і має певну освіту, позбавлене можливості через брак інформації вдосконалюватись і продовжувати розвиток у плані післядипломної освіти.

Також важливо підкреслити вагомий вплив на державної підтримки на розвиток аграрної освіти на селі її популяризації та підтримки. Потрібно чітко вказувати вагоме місце в державних програмах розвитку сільських територій важливість аграрної освіти, на жаль, часто цей пункти пропускається та ігнорується. Важливість аграрної

освіти применшений шляхом нехтування проблем сільської молоді, відсутня мотивація підготовки молодого спеціаліста в аграрній галузі.

Для відновлення популярності аграрної освіти для сільських жителів, потрібно розробити ряд мотиваційних заходів, які мотивуватимуть сільську молодь до обрання ними сільськогосподарських спеціальностей, а це в свою чергу сприятиме відновленню популярності аграрної освіти.

Привернення уваги молоді до проблем відновлення та розвитку сільських територій потрібно мотивувати саме вирішенням проблем працевлаштування на селі, відновлення та розбудова інфраструктури, до цього потрібно привертати увагу сільськогосподарських виробників та сільських лідерів, які потребують кваліфікованого спеціаліста в себе на підприємства. Головний чинник вирішення цієї проблеми, це співпраця освітян-науковців з сільськогосподарськими виробниками. Потрібно дати можливість підприємцю обрати спеціаліста ще на студентській лаві, залучивши його проходити практику в себе на підприємстві, а студент вже з періоду навчання матиме змогу визначити для себе пріоритетний напрям, який в першу чергу стане йому в пригоді на тому підприємстві, де він планує працювати.

Отже, щоб привернути увагу молоді до аграрної освіти потрібно надати майбутнім студентам певні гарантії, які зможуть їх запевнити в успішному майбутньому. Виходячи з того, що аграрні заклади, нині більшу частину своїх проблем мають вирішувати керуючись своїми можливостями їм потрібно розробити чітку стратегію, яка б пропагувала їх освітні послуги і зацікавила державу у підтримці цієї стратегії:

1. Визначити свої головні напрями розвитку, на які має працювати весь навчальний заклад, яка б була прописана і в державній тематикі і в роботі кожної кафедри.

2. Створити відділ маркетингу (призначити особу), який має безпосередньо курувати профорієнтаційну роботу установи. Профорієнтаційна робота має проводитись постійно, заклад має бути представлений на всіх заходах, які стосуються сільського господарства і сільських територій.

3. Має бути створена робоча група з представниками кожного з підрозділів, яка має займатись цією проблемою.

4. Потрібно відновити дорадництва на базі навчальних закладів, які безпосередньо мають також займатися популяризацією аграрної освіти як одного з важливих елементів відновлення сільських територій за рахунок повернення молоді на село.

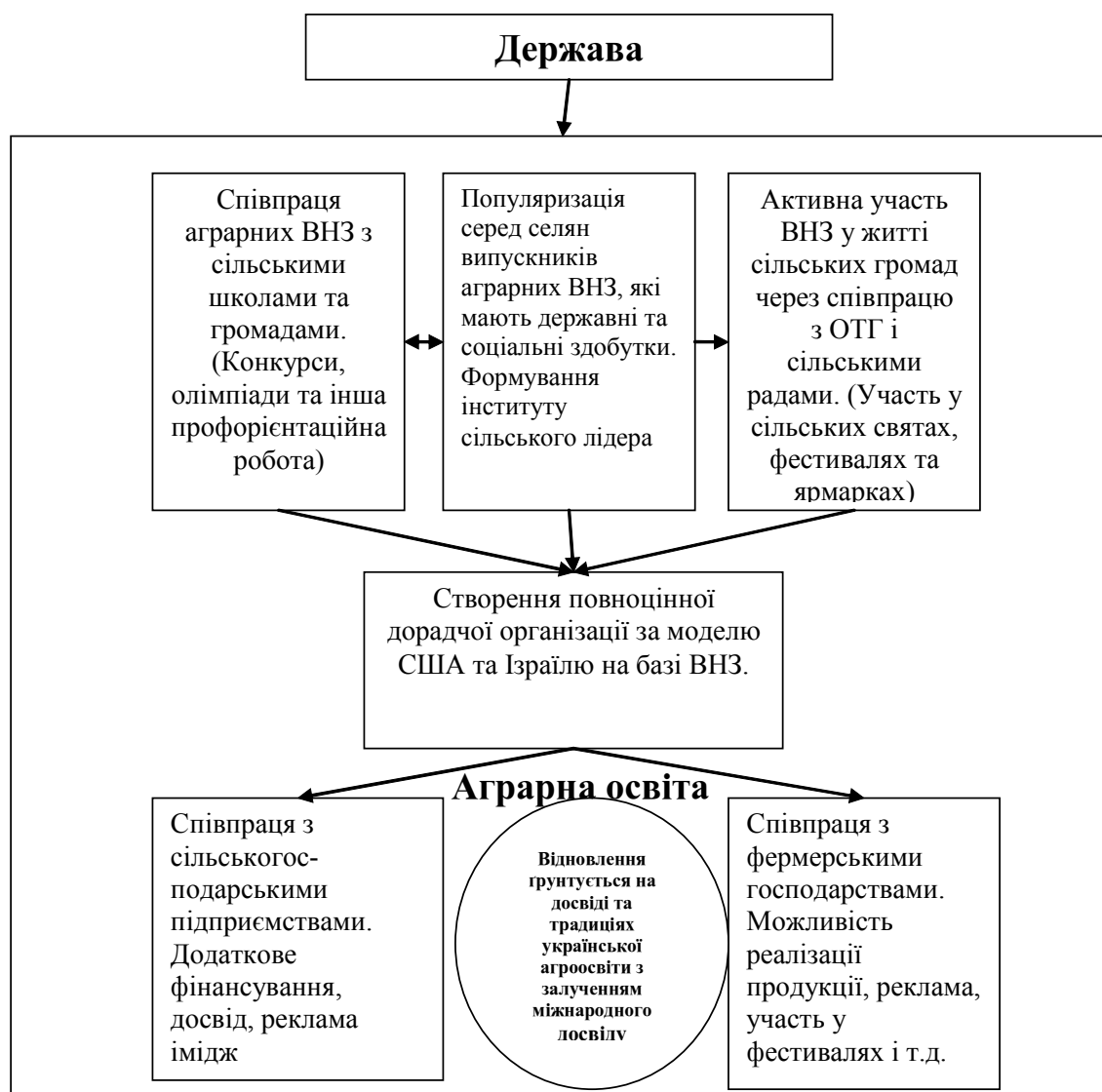

Рис. 1. Модель відновлення популярності аграрної освіти на селі

5. Дорадництвом брати активну участь у процесі формування ОТГ і адміністративно територіальній реформі, навчанні, підвищенні кваліфікації, перекваліфікації сільськогосподарських товаровиробників, бути для них основним джерелом отримання інформації, через створення Інтернет ресурсу (газети, розсилки, презентації і т.д.).

6. Потрібно активно залучати студентів до проведення профорієнтаційної роботи навчального закладу, які б разом з викладачами могли до нести своїм друзям про переваги навчання і здобування аграрної освіти.

7. Потрібно тісно співпрацювати з державними та приватними сільськогосподарськими підприємствами, які готові поділитись своїм досвідом господарювання.

8. Потрібно розробити яскраву та зрозумілу рекламну продукцію, яку можна розповсюджувати на різних профорієнтаційних заходах,

конференціях, семінарах.

Судячи з представленої моделі можна зробити висновок, що за державної підтримки, підтримки місцевого самоврядування, підприємців, можна відновити імідж аграрної освіти її важливість та значення для культурно-освітнього розвитку на сільських територіях.

Основними перевагами результату від функціонування "моделі відновлення та популяризації аграрної освіти" є:

- 1) підвищення рівня культурно-освітнього розвитку селян;
- 2) можливість продовження освіти завдяки дорадчим службам;
- 3) поєднати в один освітньо-виробничий процес аграрну освіту — село — виробництво;
- 4) виховання сільської молоді;
- 5) збереження культури і традицій;
- 6) можливість для виробничників додатково рекламувати та реалізувати свою продукцію;

7) можливість для виробничників обирати собі молодого спеціаліста з студентської лави і т.д.

Вважаючи на всі ці переваги, варто зазначити, що аграрна освіта несе в собі тільки позитивний вплив на розвиток і відновлення сільських територій, через звернення уваги на сільську культуру і традиції, що є формуючим елементом української самобутності, культури і побуту.

ВИСНОВОК

Важливість у формуванні особистості сільського жителя, майбутнього спеціаліста, сільського лідера, аграрної освіти беззаперечна. Саме відновлення популярності аграрної освіти має стати першочерговим завданням у вирішенні відновлення і розвитку сільських територій України, на вже сформованій основі з додаванням зарубіжного досвіду і новітніх освітніх тенденцій з залученням підприємців та сільськогосподарських товаровиробників, які готові поділитись своїм досвідом.

Саме на відродженні освітніх традицій української аграрної освіти має базуватись передача знань та виховання сучасної української молоді, яка має відродити сільські території з позитивним приростом населення, відсутністю безробіття та міграції, з поколінням молодих спеціалістів, які в свою чергу готові далі виховувати прийдешні покоління.

Література:

1. Кобець А.С., Пугач А.М. Сучасний стан освітніх послуг у сфері вищої аграрної освіти в Україні // *Аспекти публічного управління*. — № 6—7 (32—33). — Червень — Липень 2016.

2. Павленко О. Нова освіта — шлях до сучасної системи формування людського капіталу [Електронний ресурс] / О. Павленко. — Режим доступу: <http://blogs.ukrinform.gov.ua/blog/oleksiy-pavlenko/novaosvita-shlyah-do-suchasnoyi-systemy-formuvannya-lyudskogo-kapitalu>

3. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 29 квіт. 2015 р. № 266. — Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248149695>

4. Дудзяк О.А. Оцінка агротуристичної привабливості регіону: основні фактори та показники / О. А. Дудзяк // *Вісник Сумського національного аграрного університету*. — 2010. — Вип. 5/2: *Серія Економіка та менеджмент*. — С. 16—20.

5. Дудзяк О.А. Вплив сільського туризму на розвиток сільських територій / О.А. Дудзяк // *Науковий вісник Ужгородського університету*.

Серія економіка. — Вип. 2 (48). — 2016. — С. 133—136.

6. Іванишин В.В., Дудзяк О.А. Застосування в Україні досвіду розвитку сільських територій Європейських країн та США / В.В. Іванишин, О.А. Дудзяк // *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету*. — 2015. — Вип. 24. — Т. 3. — С. 5—10.

7. Куцмус Н.М. Європейський досвід вирішення проблем сільського розвитку. Соціально-економічні проблеми розвитку сільських територій: регіональний аспект: кол. монографія / [В.І. Ткачук, А.О. Соколова, О.В. Голій та ін.], за ред. В.І. Ткачука. — Ж.: Видавництво ПП "Рута", 2014. — С. 263—278.

References:

1. Kobets', A.S. and Puhach, A.M. (2016), "The current state of educational services in the field of higher agricultural education in Ukraine", *Aspekty publichnoho upravlinnya*, vol. 6—7 (32—33).

2. Pavlenko, O. (2015), "New education - the path to the modern system of human capital formation", available at: <http://blogs.ukrinform.gov.ua/blog/oleksiy-pavlenko/novaosvita-shlyah-do-suchasnoyi-systemy-formuvannya-lyudskogo-kapitalu> (Accessed 20 Jan 2019).

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), Resolution "On the approval of the list of branches of knowledge and specialties, which provide training for higher education graduates", available at: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248149695> (Accessed 20 Jan 2019).

4. Dudziak, O.A. (2010), "Assessment of the agritourism attractiveness of the region: the main factors and indicators", *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Seriiia Ekonomika ta menedzhment*, vol. 5/2, pp. 16—20.

5. Dudziak, O.A. (2016), "The impact of rural tourism on the development of rural areas", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu - seriiia ekonomika*, vol. 2 (48), pp. 133—136.

6. Ivanyshyn, V.V. and Dudziak, O.A. (2015), "Application in Ukraine of development of rural areas of European countries and the USA", *Zbirnyk naukovykh prats' Podil's'koho derzhavnoho aharo-tekhnichnoho universytetu*, vol. 24, no. 3, pp. 5—10.

7. Kutsmus, N.M. (2014), *Yevropejs'kyj dosvid vyrishennia problem sil's'koho rozvytku. Sotsial'no-ekonomichni problemy rozvytku sil's'kykh terytorij: rehional'nyj aspekt* [The European Experience in Rural Development. Socio-economic problems of rural development: regional aspect], Ruta, Zhytomyr, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 05.02.2019 р.*

УДК 330.341.2

О. В. Дикань,
 д. е. н., доцент, професор кафедри менеджменту і адміністрування,
 Український державний університет залізничного транспорту
 Н. А. Фролова,
 здобувач кафедри менеджменту і адміністрування,
 Український державний університет залізничного транспорту

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.4.15

АНТИКРИЗОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО- ІНФРАСТРУКТУРНИЙ АСПЕКТ

O. Dikan,
 Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department
 of Management and Administration, Ukrainian State University of Railway Transport
 N. Frolova,
 Competitor of a scientific degree, Department of Management
 and Administration, Ukrainian State University of Railway Transport

CRISIS MANAGEMENT THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESSES: INSTITUTIONAL AND INFRASTRUCTURE ASPECT

У статті автором досліджено питання інституційного та інфраструктурного забезпечення розвитку малого та середнього підприємництва. Розглянуто сутність таких економічних категорій, як інституція, інституційне середовище, інфраструктура та інституційна інфраструктура. Розкрито перелік основних діючих суб'єктів інституційно-інфраструктурного регулювання і підтримки розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. Ідентифіковано активізацію процесів формування інституцій державного регулювання і підтримки розвитку суб'єктів малого та середнього підприємництва, зокрема зафіксовано створення Офісу ефективного регулювання, Офісу залучення та підтримки інвестицій, Ради бізнес-омбудсмена, Офісу сприяння експорту і Офісу розвитку малого та середнього підприємництва. Розглянуто динаміку індексів глобальної конкурентоспроможності країни, зокрема за показником рівня розвитку бізнесу, і легкості ведення бізнесу, що відображають рівень сприятливості інституційного середовища розвитку суб'єктів малого та середнього підприємництва. Встановлено суперечливість існуючих інституцій державного регулювання аналізованого сектору і дублювання ними регулятивних функцій. Внесено пропозицію щодо використання антикризового підходу до регулювання сфери малого та середнього бізнесу і створення відповідної бізнес-асоціації антикризового регулювання розвитку малого та середнього підприємництва. Розкрито основні завдання такого роду асоціативного утворення.

In the article the author investigates the issues of institutional and infrastructure support for the development of small and medium-sized businesses. The essence of such economic categories as institution, institutional environment, infrastructure and institutional infrastructure is considered. The list of the main actors of institutional and infrastructure regulation and support for the development of small and medium-sized businesses is revealed. The activation of the processes of formation institutions of state regulation and support for the development of small and medium-sized businesses is identified, in particular, the establishment Better Regulation Delivery Office, Attracting and Supporting Investments Office, Council of the Business Ombudsman, Export Promotion Office and Development of Small and Medium Businesses Office. The dynamics of indices of global competitiveness of the country, in particular in terms of the level of business development, and ease of doing business is revealed, which reflect the level of favorable institutional environment for the development of small and medium-sized businesses. It is determined that according to the rating of global competitiveness in 2018, Ukraine took 83rd place among 140 countries of the world, in particular in terms of business development — 86. According to the rating "Doing business 2019" Ukraine took 71 position, rising five steps compared to the position of 2018. Based on the study of the country's rating in the context of key indicators, it was found that there were quite ambiguous changes in the set indicators. It is determined that Ukraine occupies one of the lowest positions in the ranking among the neighboring countries and the States of the former USSR. The contradiction of existing institutions of state regulation of the analyzed sector and duplication of their regulatory functions is established. It is proposed to

create a business Association for crisis management of small and medium-sized businesses to identify and overcome the urgent crisis phenomena in this sector, identify possible risks and prevent their occurrence. The key tasks of the future business Association in the field of development of small and medium-sized enterprises are revealed.

Ключові слова: мале та середнє підприємництво, державна політика, антикризовий підхід, антикризове регулювання, бізнес-асоціація антикризового регулювання розвитку малого та середнього підприємництва.

Key words: small and medium businesses, state policy, anti-crisis approach, anti-crisis regulation, business association of anti-crisis regulation of small and medium businesses.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогочасні умови політичної та макроекономічної нестабільності в країні призводять не тільки до поглиблення наболілих проблем, але й утворюють низку нових перешкод функціонуванню вітчизняних підприємств. Найбільш болісно відчувають негативні коливання суб'єкти малого та середнього підприємництва, що більш чутливі до змін порівняно з великими підприємствами.

Зниження купівельної спроможності населення на внутрішньому ринку, виникнення додаткових експортних обмежень, викликаних політичними та економічними непорозуміннями на міждержавному рівні, коливання валютного курсу і знецінення національної валюти, загострення проблеми збитковості та неплатоспроможності підприємств, посилення складності отримання кредитних коштів і підвищення їх вартості значно ускладнюють діяльність суб'єктів малого та середнього підприємництва і обмежують їх можливості для забезпечення сталого економічного розвитку.

У таких умовах державі належить координаційна роль у подоланні кризових ситуацій, що супроводжують розвиток малого та середнього бізнесу, і визначенні стратегічних орієнтирів їх зростання. Державною владою має ініціюватися забезпечення сприятливих умов для формування і реалізації конкурентних переваг суб'єктами малого та середнього підприємництва, що відповідно потребує створення належної інституціонально-інфраструктурної основи здійснення перспективних реформаційних змін у цій сфері.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика державного регулювання розвитку суб'єктів малого та середнього підприємництва, зокрема інституційного та інфраструктурного забезпечення їх зростання, активно розглядається багатьма вченими, серед яких: Б. Александрова, Д. Антонюк, В. Геєць,

Є. Григор'єв, В. Дикань, О. Дикань, М. Корінь, Л. Лісовська, М. Пивоваров, Т. Прутська, Г. Рачинська, А. Толстова та ін. [1—20]. Вченими досить ґрунтовно розкрито особливості державного регулювання підприємств, у тому числі суб'єктів малого та середнього підприємництва, визначено проблеми їх інституційного та інфраструктурного забезпечення, надано практичні рекомендації щодо покращення умов функціонування малого та середнього підприємництва. Віддаючи належне науковим здобуткам, варто зазначити, що наразі потребує удосконалення інституційно-інфраструктурний базис регулювання розвитку малого та середнього підприємництва у контексті розробки та реалізації антикризових заходів задля забезпечення його стратегічного зростання.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є формування інституційно-інфраструктурного базису антикризового регулювання розвитку малого та середнього підприємництва в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У загальному вигляді інституційне забезпечення будь-якої сфери діяльності являє собою сукупність державних і недержавних інституцій, які забезпечують наявність правових, організаційних і економічних умов, необхідних для організації та здійснення цієї діяльності [2].

Науковці зазначають, що у сучасних геополітичних умовах достатньо кардинально змінилася роль державних інституцій у регулюванні соціальної та фінансово-економічної динаміки у національному макроекономічному середовищі. В умовах міжнародного агресивного середовища до державних інституцій пред'являються нові пріоритети, обумовлені необхідністю адекватної результативності їх діяльності з метою вирішення завдань соціального та економічного розвитку національного середовища під впливом факторів глобалізації світового простору [7].

І. Карпунь зазначає, що на мікрорівні формування інституційних засад передбачає створення ринкової інфраструктури, яка функціонує через фінансово-кредитний, організаційно-технічний, інформаційно-аналітичний механізми. Крім цього, автором підкреслено, що держава має піклуватися про кадрове та науково-методичне забезпечення діяльності господарських суб'єктів через залучення до процесу реформування установ науки та освіти [12].

У роботі [6] інституціональне середовище розглядається як складна єдність формальних і неформальних інститутів, що відіграють ключову роль у формуванні позитивного розвитку національної економіки, а її якість і міра відповідності інституціональним змінам в країні багато в чому визначаються роллю держави в економіці. Особливістю ролі держави в ринковій економіці є орієнтація на неформальні інститути, навіть при створенні формальних інститутів. Важливо враховувати, що недостатньо просто створити формальні інститути. Оскільки вони починають реально працювати тільки тоді, коли доповнюються і підкріплюються неформальними нормами і стосунками. Інакше в економіці спостерігається конфлікт інститутів і непрацюючих законів. Одночасно обов'язком держави є сприяння в наданні правових гарантій інститутам, що народжуються на базі існуючих законів, а також неформальним правилам, які з'являються в інституціональному вакуумі, і нормам, якщо вони мають позитивну спрямованість для економіки.

Шевчук Ж.А. та Федорчук Н.В. зазначають, що інституціональне середовище доцільно розглядати в площині систем відносин "економіка — політика", "економіка — право", "економіка — мораль", "економіка — ідеологія", "економіка — культура" тощо. При цьому важливою особливістю є те, що у кожній із цих систем відносин формується і діє свій набір інститутів, причому як формальних, так і неформальних, які в цілому формують інституціональне середовище суспільства. Авторами визначено сутність інституціонального середовища як сукупності найважливіших фундаментальних соціальних, правових, політичних, економічних, морально-етичних, культурних правил і норм, що визначають поведінку та взаємовідносини у суспільстві, у т. ч. між суб'єктами господарювання і державою, і повинні бути спрямовані на підвищення ефективності економіки та якості життя населення [20].

Приймаючи до уваги думки вчених стосовно взаємопов'язаності понять інституція,

інфраструктура, інституційне та інфраструктурне середовища, доцільно розширити коло питань наукового дослідження. Окрім вищеведених визначень, доцільно також розглянути наукові погляди стосовно сутності понять інфраструктура та інституційна інфраструктура.

Так, колектив авторів у роботі [15] визначають інфраструктуру підтримки підприємництва як своєрідну опорно-рухову систему, завдяки якій формується конкретне організаційно-економічне середовище для сприяння підприємницькій діяльності і швидкій адаптації суб'єктів малого підприємництва до ринкових умов.

Пивоваров М.Г. розкриває сутність поняття інфраструктури підтримки малого підприємництва як сукупності державних та громадських інститутів (організацій, установ і об'єднань), які обслуговують інтереси суб'єктів підприємницької діяльності, забезпечують їхню господарську діяльність та сприяють підвищенню її ефективності. Автором виділено такі складові інфраструктури підтримки розвитку малого підприємництва як організаційно-правова, організаційно-інформаційна та фінансово-кредитна інфраструктура [14].

Рачинська Г.В. та Лісовська Л.С. стверджують, що нині сформовану мережу інфраструктури підтримки малого підприємництва можна класифікувати за такими ознаками: за способом заснування (державна, недержавна, громадська); за статусом (всеукраїнська, регіональна, місцева (районна)); за формою (організаційно-технічна, інформаційно-аналітична, фінансово-кредитна); за видами діяльності (дорадчі органи, консалтингові структури, інформаційні центри, інвестиційні та інноваційні компанії, освітні заклади) тощо [17].

Антонюк Д.А. надає визначення саме інституціональної інфраструктури підприємництва як цілеорієнтованої на мінімізацію трансакційних витрат системи інститутів, інституцій, методів і засобів забезпечення ефективної підприємницької діяльності [3].

Стройко Т.В. визначає, що інституційна інфраструктура представляє собою комплекс галузей і сфер діяльності, які здійснюють макроекономічне регулювання економіки, підтримують найбільш оптимальні макроекономічні пропорції розвитку національного господарства [18].

Прутська Т.Ю. розглядає інституційну інфраструктуру як сукупність формальних норм і установ (формальне право, державні і громадські установи, фінансово-кредитні заклади,

апарат примусу), а також неформальних норм поведінки, які в сукупності дозволяють забезпечувати стабільність господарської взаємодії [16].

Законодавчо визначено, що інфраструктурою підтримки малого і середнього підприємництва є підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, які провадять діяльність, спрямовану на розвиток суб'єктів малого і середнього підприємництва, їх інвестиційної та інноваційної активності, просування вироблених ними товарів (робіт, послуг), результатів інтелектуальної діяльності на внутрішній і зовнішній ринки. До таких об'єктів інфраструктури належать бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, центри трансферу технологій, фонди підтримки малого підприємництва, лізингові компанії, консультативні центри, інші підприємства, установи та організації, завданням яких є сприяння розвитку малого і середнього підприємництва. Державна підтримка об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва, у свою чергу, здійснюється в рамках державних, регіональних і місцевих програм розвитку малого і середнього підприємництва [21].

Розвитку інфраструктури підприємництва приділялася увага в стратегічних програмних документах розвитку країни та регіонів, законодавчих актах останніх років ("Стратегія сталого розвитку "Україна-2020"; "Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 р."; Закони України "Про засади державної регіональної політики"; "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні"). Проте наразі інституціональний базис інфраструктури підприємництва України ще не сформований, відсутня дієва державна підтримка підприємництва в регіонах, недостатньо скоординована взаємодія держави й приватного сектору у розвитку і ефективному використанні інфраструктури. Неефективність існуючої системи управління розвитком та використанням інфраструктури підприємництва зумовлює необхідність її модернізації і, насамперед, інституціонального базису [3].

Нині державну інституційну підтримку МСП забезпечують такі установи та організації: Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Міністерство економічного розвитку і торгівлі України; інші ключові міністерства та відомства, що впливають на розвиток МСП; Державна регуляторна служба України; Український фонд підтримки підприємництва; Україн-

ський державний фонд підтримки фермерських господарств; місцеві державні адміністрації; інші ключові установи. Зокрема до останньої групи установ відносять: офіс ефективного регулювання, офіс сприяння інвестиціям, Рада бізнес-омбудсмена, офіс сприяння експорту [8].

Варто зазначити, що останніми роками активізувалися процеси формування інфраструктури регулювання та підтримки підприємництва. Зокрема у листопаді 2014 року було схвалено постанову про створення Ради бізнес-омбудсмена, що є постійно діючим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України. Раду створено з метою сприяння прозорості діяльності органів державної влади, суб'єктів господарювання, що належать до сфери їх управління, запобігання корупційним діянням та/або іншим порушенням законних інтересів суб'єктів підприємництва [22].

Згодом у листопаді 2015 року було запущено Офіс ефективного регулювання задля сприяння створенню ефективного регулювання і поліпшенню економічних свобод в Україні (з пріоритетом для малого та середнього бізнесу). Зазначений Офіс орієнтується на поліпшення державного регулювання в таких секторах економіки як енергетика, будівництво, інформаційно-комунікаційні технології, інфраструктура, сільське господарство, контроль і нагляд [23].

Також у 2015 році з ініціатииви Міністерства економічного розвитку і торгівлі України було створено Офіс з просування експорту, який з листопада 2016 року отримав статус консультативно-дорадчого органу при зазначеному Міністерстві. У березні 2018 року на його основі утворено Державну установу "Офіс з просування експорту України" [24].

У жовтні 2016 року було утворено Офіс із залучення та підтримки інвестицій як тимчасовий консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України, створений з метою сприяння взаємодії інвесторів з державними органами влади і органами місцевого самоврядування, відповідними суб'єктами господарювання під час підготовки та реалізації ними інвестиційних проектів із залученням прямих іноземних інвестицій [25]. Згодом у березні 2018 року Офіс реорганізовано з консультативно-дорадчого органу в державну установу [26].

Наприкінці 2018 року створено новий інститут — Офіс розвитку малого та середнього підприємництва, який нині виконуватиме роль консультативно-дорадчого органу при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі Украї-

ни, а згодом має стати державним органом, який надаватиме підтримку вітчизняним підприємствам. Результатом роботи Офісу у 2019 році має стати реалізація низки пілотних проектів: запуск мережі центрів підтримки підприємництва на регіональному та місцевому рівнях на базі наявних інституцій органів місцевого самоврядування, зокрема центрів надання адміністративних послуг; запровадження механізму часткового гарантування кредитів; створення Державного інформаційного порталу для малого і середнього бізнесу; розробка інформаційного довідника для підприємців-початківців; створення Програми навчальної та фінансової підтримки стартапів у рамках підготовки Національної програми розвитку підприємництва [27].

Рівень сприятливості інституційного середовища розвитку малого та середнього бізнесу і ефективності державного регулювання в цій сфері частково відображає індекс глобальної конкурентоспроможності країни. Відповідно до рейтингу глобальної конкурентоспроможності Україна в 2018 році посіла 83 місце серед 140 країн світу. Зокрема за показником якості інститутів країна зайняла 110 позицію, інфраструктурою — 57, рівнем макроекономічної стабільності — 131, розвиненістю фінансової системи — 117, рівнем розвитку бізнесу — 86. Згідно з опублікованим звіту за 2018—2019 рік Україна в 2017 році посідала 89 позицію серед 135 країн [28].

Варто зазначити, що на міжнародному рівні сприятливість бізнес-середовища в країні оцінюється на основі розрахунку глобального індексу легкості ведення бізнесу і побудови відповідного рейтингу країн. Згідно з "Doing business 2019" Україна посіла 71 позицію, піднявшись на п'ять сходинок порівняно з позицією 2018 року. Дослідження рейтингу країни в розрізі ключових індикаторів дозволило зробити висновок, що відбулися доволі неоднозначні зміни заданих показників. Так, за низкою показників Україна дещо погіршила свої позиції: за показником легкості реєстрації підприємства країна втратила 4 позиції, змістившись з 52 на 56 місце, підключення до системи електропостачання — на 7 позицій з 128 на 135, отримання кредитів — на 9 позицій з 23 до 32, оподаткування — на 11 позицій з 43 до 54, вирішення проблем неплатоспроможності — на 4 позиції з 149 на 145. За деякими показниками відбулися позитивні зрушення: за індикатором отримання дозволу на будівництво рейтинг країни покращився на 5 позицій з 35 до 30, реєстрації власності — на 1 позицію з

64 до 63, захист інвесторів — на 11 позицій з 81 на 72, міжнародна торгівля — на 41 позицію з 119 на 78, забезпечення виконання контрактів — на 25 позицій з 82 на 57 [28].

При цьому вагомого значення набуває той факт, що Україна займає одну з найнижчих позицій в рейтингу серед країн-сусідів і держав колишнього СРСР. У першу тридцятку загального рейтингу з пострадянських країн увійшли Грузія (6 позиція), Литва (14), Естонія (16), Латвія (19), Азербайджан (25) і Казахстан (28). Російська Федерація і Білорусь посіли 31 та 37 місце відповідно. Більш низькі позиції рейтингу характерні лише для Узбекистану і Таджикистану [29].

Таким чином, можна зробити висновок, що практика використання усталених підходів до формування інституційно-інфраструктурної основи розвитку малого та середнього підприємництва, яка набула поширення в Україні, має залишитися в минулому. Враховуючи світовий досвід подолання кризових явищ у підприємницькому секторі і формування сприятливих умов для функціонування бізнес-суб'єктів, нині потребує активного використання антикризовий підхід до державного регулювання цього сектору, що передбачає, насамперед, формування інституціонально-інфраструктурного базису антикризового регулювання розвитку малого та середнього підприємництва.

У цьому контексті доцільно зазначити, що головними особливостями антикризових заходів Європейського Союзу є програми з посилення бюджетної дисципліни та програми підтримки та розвитку конкурентоспроможності підприємств. Так, програми з посилення бюджетної дисципліни відносять до превентивних заходів, покликаних попередити можливі негативні прояви в цій сфері. Програми підтримки та розвитку конкурентоспроможності підприємств спрямовані на формування додаткового "буферного простору" для реального сектору економіки та підвищення диверсифікації ризиків, пов'язаних з можливими банкрутствами підприємств [5].

Вчені пропонують для забезпечення ефективності реалізації системи управління кризами на муніципальному рівні формування антикризової команди (антикризовий комітет або антикризовий координаційний центр), який буде виконувати управлінські функції з організації, аналізу, планування та мотивації антикризової діяльності. Також зазначено, що місія антикризової команди полягає у своєчасному діагностуванні кризової ситуації, розробленні шляхів її стабілізації, координації та корегу-

ванні діяльності з реалізації антикризових заходів, прийнятті стратегічних рішень щодо виведення муніципального утворення на шлях збалансованого, сталого розвитку [19].

Нині в якості суб'єктів антикризового регулювання національної економіки виділяють органи державного управління: Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; міністерства, відомства та комітети (відповідно до функціональних обов'язків); Національний банк України; місцеві органи виконавчої влади та місцевого самоврядування. Також зазначено, що первинними суб'єктами антикризового регулювання як складової державного регулювання економіки є громадяни, що реалізують свої інтереси шляхом демократичного вибору, а також громадські та бізнесові об'єднання, які беруть участь у формуванні органів державного управління на засадах соціального та економічного діалогу [13].

У цьому контексті варто згадати про створення в грудні 2014 року Антикризової ради громадських організацій при Українському союзі промисловців і підприємців, першочерговим завданням якої було визначено впровадження Антикризової програми спільних дій влади та бізнесу. Однак попри розробку програми та її експертне обговорення діловою спільнотою, законодавчого затвердження і практичної реалізації вона не отримала [30].

В умовах низької результативності державної політики і відсутності системного діалогу між бізнесом та владою вченими пропонується використання механізмів самоврядування підприємництва, які передбачають можливість для його представників ініціювати проведення окремих заходів, досліджувати проблемні питання галузі та звертатися до органів влади з пропозиціями щодо впровадження реформ, змін до законодавства тощо. Великий потенціал у захисті інтересів підприємництва, стимулюванні його розвитку та здійсненні впливу на формування ефективного урядування мають добровільні об'єднання: інституції громадянського суспільства, самоорганізації економіки, членські асоціації, торгово-промислові палати. Проте попри важливість таких інституцій, нині вони є недостатньо розвиненими та впливовими в Україні [1].

Приймаючи до уваги вищесказане, важливо зазначити, що формування інституційно-інфраструктурного базису антикризового регулювання розвитку малого та середнього підприємництва потребує створення асоціативної форми бізнес-утворення в цій сфері, яка

матиме відповідні владні повноваження. Такою структурою може стати Бізнес-асоціація антикризового регулювання розвитку малого та середнього підприємництва, що матиме на меті виявлення і подолання назрілих кризових явищ у підприємницькому секторі, подальшу ідентифікацію можливих ризиків і попередження їх виникнення. Ключовими завданнями майбутньої бізнес-асоціації мають стати: лобіювання прав та інтересів суб'єктів малого та середнього бізнесу; здійснення ґрунтовного аналізу сектору малого та середнього підприємництва, дослідження кризових явищ і визначення факторів, що стимулювали їх виникнення; розробку системи антикризових заходів розвитку суб'єктів малого та середнього підприємництва; проведення громадської експертизи нормативно-правових актів, що регулюють сферу малого та середнього підприємництва; формування пропозицій щодо стратегічних та програмних ініціатив розвитку малого та середнього підприємництва тощо. Створення такого роду асоціативного утворення дозволить сформувати дієвий фундамент для ефективного діалогу держави та бізнесу і забезпечити реалізацію заходів антикризового характеру задля збереження та примноження потенціалу сектору малого та середнього підприємництва в Україні.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в якості підсумку проведеного дослідження, варто констатувати той факт, що негативна ситуація у сфері розвитку малого та середнього підприємництва досягла критичного піку і потребує прийняття державою зважених та дієвих дій щодо стабілізації макроекономічних умов функціонування і покращення середовища розвитку бізнес-суб'єктів. Встановлено, що суперечливість існуючих інституцій державної влади і дублювання регулятивних функцій у сфері малого та середнього підприємництва значно ускладнює вирішення наголошених вище завдань. Визначено неефективність використання усталених підходів до формування інституційно-інфраструктурної основи розвитку малого та середнього підприємництва. Наголошено на дієвості застосування антикризового підходу до регулювання сектору малого та середнього підприємництва. Запропоновано створення бізнес-асоціації антикризового регулювання розвитку малого та середнього підприємництва задля виявлення і подолання назрілих кризових явищ у цьому секторі, ідентифікації можливих ризиків і попередження їх виникнення. Розк-

рито ключові завдання майбутньої бізнес-асоціації у сфері розвитку малого та середнього підприємництва.

Література:

1. Александрова Б.В. Торгово-промислові палати в Україні як інституції стимулювання розвитку підприємництва: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / ПВНЗ Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля. — Дніпропетровськ, 2016. — 251 с.
2. Антонюк В.П., Щетініна Л.В. Інституційне забезпечення державної політики у сфері зайнятості: напрями удосконалення // Економічний вісник Донбасу. — 2018. — № 1 (51). — С. 109—117.
3. Антонюк Д.А. Модернізація інституційної інфраструктури підприємництва регіону в процесі європейської інтеграції України: автореф. дис. ... д-р екон. наук: 08.00.05 / ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України". — Львів, 2016. — 43 с.
4. Геєць В.М. Особливості взаємозв'язку економічних і політичних передумов реконструктивного розвитку економіки України // Економіка України. — 2016. — № 12 (661). — С. 3—21.
5. Головін Р.Г. Особливості реалізації заходів державного антикризового управління в провідних країнах світу // Державне управління: теорія та практика. — 2013. — № 1. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej17/PDF/8.pdf>
6. Гречко А.В. Роль інституційного середовища у розвитку національної економіки // Сучасні проблеми економіки та підприємництва. — 2013. — Вип. 11. — С. 27—33. URL: <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/47802/44047>
7. Григор'єв Є.С. Державне регулювання фінансово-економічних процесів в умовах глобалізації: теорія і методологія: автореф. дис. ... д-р екон. наук: 08.00.03 / Львівський торговельно-економічний університет Центральної спілки споживчих товариств України. — Львів, 2018. — 482 с.
8. Гришук А.М. Пріоритети змін в системі розвитку малого та середнього підприємництва в Україні // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. — 2016. — № 4 (1). — С. 13—25.
9. Дикань В.А., Корінь М.В. Державне регулювання промислового розвитку України // Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2018. — № 61. — С. 9—19.
10. Дикань В.А., Толстова А.В. Розвиток економіки України на основі принципу рівноправності відносин держави, бізнесу та суспільства // Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2018. — № 63. — С. 9—19.
11. Дикань О.В. Розвиток малого бізнесу в Україні: проблеми та шляхи забезпечення // Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2017. — № 57. — С. 58—66.
12. Карпунь І.Н. Державні антикризові заходи фінансової стабілізації підприємств // Збірник науково-технічних праць Національного лісотехнічного університету України. — 2009. — Вип. 19.2. — С. 202—208.
13. Олешко А.А. Концептуальні засади антикризового регулювання національної економіки // Економіка та держава. — 2012. — № 9. — С. 4—7.
14. Пивоваров М. Розвиток інституту інфраструктури малого підприємництва: проблеми та шляхи його покращення [Електронний ресурс] // Соціально-економічні проблеми і держава. 2013. Вип. 1 (8). URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13pmgwup.pdf>
15. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: Національна доповідь / К.О. Ващенко, З.С. Варналій, В.Є. Воротін та ін. — К.: Держкомпідприємство, 2008. — 226 с.
16. Прутьська Т.Ю. Інституційне забезпечення розвитку підприємницької діяльності в аграрній сфері: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / Вінницький національний аграрний університет. Вінниця, 2015. — 229 с.
17. Рачинська Г. В., Лісовська Л. С. Система інфраструктурного забезпечення підприємств малого і середнього бізнесу // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". 2012. № 725: Проблеми економіки та управління. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/15904/1/32_211-216_Vis_725_Ekonomika.pdf
18. Стройко Т.В. Інфраструктурне забезпечення сталого розвитку агропродовольчої сфери: національні пріоритети: монографія. — Миколаїв: Дизайн та Поліграфія, 2012. — 352 с.
19. Чикаренко І. Принципи та модель реалізації системи антикризового управління на муніципальному рівні // Державне управління та місцеве самоврядування. 2011. № 4 (11). URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04\(11\)/11ciaumr.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04(11)/11ciaumr.pdf)
20. Шевчук Ж.А., Федорчук Н.В. Проблеми розвитку інституціонального середовища в Україні // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Міжнародні економічні відносини та світове господарство". — 2016. — Вип. 6. — Ч. 3. — С. 141—144.
21. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні:

Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>

22. Про утворення Ради бізнес-омбудсмена: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 691. Із змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 20 травня 2015 р. № 306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691-2014-%D0%BF>

23. Звіти про діяльність // Офіс ефективного регулювання. URL: <http://brdo.com.ua/zvity-pro-diyalnist/>

24. Уряд прийняв рішення про створення Державної установи "Офіс з просування експорту України". URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/uryad-prijnyav-rishennya-pro-stvorennya-derzhavnoyi-ustanovi-ofis-z-prosuвання-eksporu-ukrayini>

25. Про утворення Офісу із залучення та підтримки інвестицій: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 жовтня 2016 р. — № 740. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/740-2016-%D0%BF>

26. Про утворення державної установи "Офіс із залучення та підтримки інвестицій": Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 березня 2018 р. № 174-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2018-%D1%80>

27. Мінекономрозвитку створило Офіс розвитку малого та середнього підприємництва // Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/minekonomrozvitku-stvorilo-ofis-rozvitku-malogo-ta-serednego-pidpriemnictva>

28. The Global Competitiveness Report 2018. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>

29. Больших изменений нет. Что означает рост Украины в Doing Business. URL: <https://biz.liga.net/ekonomika/all/article/kardinalnyh-izmeneniy-net-o-chem-govorit-doing-business-2019>

30. Антикризова програма спільних дій влади та бізнесу, склад Антикризової ради громадських організацій. URL: <https://uspp.ua/antikrizova-programa-spilnix-dij-vladi-ta-biznesu-sklad-antikrizovoi-radi-gromadskix-organizacij.html>

References:

1. Aleksandrova, B. V. (2016), "Chambers of Commerce and industry in Ukraine as institutions to stimulate the development of entrepreneurship", Ph.D. Thesis, Economics and management of national economy, Dnipropetrovsk

Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk, Ukraine.

2. Antoniuk, V. P. and Schetinina, L. V. (2018), "Institutional support of state employment policy: areas of improvement", *Ekonomichnyj visnyk Donbasu*, vol. 1 (51), pp. 109—117.

3. Antoniuk, D.A. (2016), "Modernization of the institutional infrastructure of entrepreneurship in the region in the process of European integration of Ukraine", Doctor of Economics Thesis, Development of productive forces and regional economy, State institution "Institute of regional research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine", Lviv, Ukraine.

4. Heiets', V. M. (2016), "Features of interrelation of economic and political preconditions of reconstructive development of economy of Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 12 (661), pp. 3—21.

5. Holovin, R. H. (2013), "Features of implementation of measures of state anti-crisis management in the leading countries of the world", *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, vol. 1, available at: <http://academy.gov.ua/ej/ej17/PDF/8.pdf> (Accessed 15 Jan 2019).

6. Hrechko, A.V. (2013), "The role of the institutional environment in the development of the national economy", *Suchasni problemy ekonomiky ta pidpriemnytstvo*, vol. 11, pp. 27—33, available at: <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/47802/44047> (Accessed 12 Jan 2019).

7. Hryhor'iev, Ye.S. (2018), "State regulation of financial and economic processes in the context of globalization: theory and methodology", Doctor of Economics Thesis, Economics and management of national economy, Lviv University of Trade and Economic of the Central Union of Consumer Associations of Ukraine, Lviv, Ukraine.

8. Hryshchuk, A. M. (2016), "Priorities of changes in the system of development of small and medium-sized businesses in Ukraine", *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva*, vol. 4 (1), pp. 13—25.

9. Dykan', V. L. and Korin', M. V. (2018), "State regulation of industrial development of Ukraine", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 61, pp. 9—19.

10. Dykan', V. L. and Tolstova, A. V. (2018), "Development of the economy of Ukraine on the basis of the principle of equality of relations between the state, business and society", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 63, pp. 9—19.

11. Dykan', O. V. (2017), "Small business development in Ukraine: problems and ways of

providing", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 57, pp. 58—66.

12. Karpun', I. N. (2009), "State anti-crisis measures of financial stabilization of enterprises", *Zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats' Natsional'noho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy*, vol. 19.2, pp. 202—208.

13. Oleshko, A. A. (2012), "Conceptual framework of anti-crisis regulation of the national economy", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 9, pp. 4—7.

14. Pyvovarov, M. (2013), "Development of the Institute of small business infrastructure: problems and ways to improve it", *Sotsial'no-ekonomichni problemy i derzhava*, vol. 1 (8), available at: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13pmgwyw.pdf> (Accessed 22 Jan 2019).

15. Vaschenko, K.O. Varnalij, Z.S. and Vorotin, V.Ye. (2008), *Pro stan ta perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva v Ukraini* [On the state and prospects of business development in Ukraine], *Derzhkompidpriemnytstvo*, Kiev, Ukraine.

16. Pruts'ka, T.Yu. (2015), "Institutional support of business development in the agricultural sector", Ph.D. Thesis, Economics and management of national economy, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia, Ukraine.

17. Rachyns'ka, H. V. and Lisovs'ka, L. S. (2012), "Infrastructure support system for small and medium-sized businesses", *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika"*, *Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, vol. 725, available at: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/15904/1/32_211-216_Vis_725_Ekonomika.pdf (Accessed 22 Jan 2019).

18. Strojko, T.V. (2012), *Infrastrukturne zabezpechennia staloho rozvytku ahroprodovol'choi sfery* [Infrastructure ensuring sustainable development of the agro-food sector], *Dyzajn ta Polihrafiia*, Mykolaiv, Ukraine.

19. Chykarenko, I. (2011), "Principles and model of implementation of the crisis management system at the municipal level", *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika"*, *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, vol. 4 (11), available at: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04\(11\)/11ciaumr.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04(11)/11ciaumr.pdf) (Accessed 25 Jan 2019).

20. Shevchuk, Zh.A. and Fedorchuk, N.V. (2016), "Problems of development of institutional environment in Ukraine", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Serii "Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo"*, vol. 6, no. 3, pp. 141—144.

21. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), *The Law of Ukraine "On the development and state support of small and medium-sized businesses in*

Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4618-17> (Accessed 22 Jan 2019).

22. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), *Resolution "On the formation of the Council of Business Ombudsman"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691-2014-%D0%BF> (Accessed 28 Jan 2019).

23. Better Regulation Delivery Office (2019), *"Activity report"*, available at: <http://brdo.com.ua/zvity-pro-diyalnist/> (Accessed 02 Feb 2019).

24. Cabinet of Ministers of Ukraine portal (2019), *"The government adopted the decision about creation of Public Institution "Export promotion office of Ukraine"*, available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/uryad-prijnyav-rishennya-pro-stvorennia-derzhavnoyi-ustanovy-ofis-z-prosuvannya-eksportu-ukrayini> (Accessed 02 Feb 2019).

25. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), *Resolution "On the establishment of Attracting and Supporting Investment Office"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/740-2016-%D0%BF> (Accessed 28 Jan 2019).

26. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), *Order "Investment Attraction and Support Office"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2018-%D1%80> (Accessed 29 Jan 2019).

27. Cabinet of Ministers of Ukraine portal (2019), *"The Ministry of economic development and trade of Ukraine has created an office for the development of small and medium-sized businesses"*, available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/minekonomroztvku-stvorilo-ofis-rozvitku-malogo-ta-serednogo-pidpriemnytstva> (Accessed 03 Feb 2019).

28. World Economic Forum (2018), *"The Global Competitiveness Report 2018"*, available at: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport-2018.pdf> (Accessed 03 Feb 2019).

29. biz.liga.net (2019), *"No big changes. What does Ukraine's growth in Doing Business mean"*, available at: <https://biz.liga.net/ekonomika/all/article/kardinalnyh-izmeneniy-net-o-chem-govorit-doing-business-2019> (Accessed 03 Feb 2019).

30. Ukrainian League of Industrialists and Entrepreneurs (2015), *"Anti-crisis program of joint actions of government and business, the composition of the anti-Crisis Council of public organizations"*, available at: <https://uspp.ua/antikrizova-programa-spilnix-dij-vladi-ta-biznesu-sklad-antikrizovoi-radi-gromadskix-organizacij.html> (Accessed 20 Jan 2019).

Стаття надійшла до редакції 09.02.2019 р.

УДК 338.31

О. В. Гамова,
к. е. н., доцент кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія
І. А. Козачок,
ст. викладач кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія
Г. О. Бортник,
магістр ОА-17, Запорізька державна інженерна академія

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.4.*

РОЗРОБКА ПРОГРАМИ АУДИТУ ДОХОДІВ ВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВІ

O. Gamova,
Cand. Sci. (Econ.), associate professor of Accounting, Analysis,
Taxation and Auditing Department of Zaporizhzhia State Engineering Academy
I. Kozachok,
Senior Lecturer of Accounting and Auditing Department of Zaporizhzhia State Engineering Academy
G. Bortnik,
Group of studying the theory of taxation -17 of Zaporizhzhia State Engineering Academy

DEVELOPMENT OF AUDIT PROGRAMME OF FINISHED GOODS SALES INCOME IN THE ENTERPRISE

Авторами статті проведено дослідження основних завдань аудиту доходів від реалізації продукції. Метою статті є дослідження основних завдань та науково обгрунтованої послідовності аудиту доходів від реалізації готової продукції на діючому підприємстві в умовах впливу мінливого внутрішнього та зовнішнього середовища, які особливо актуальні в економіці України. Предметом аудиту доходів, обліково-аналітичного відображення та результатів від реалізації готової продукції виступають господарські процеси, що безпосередньо пов'язані з реалізацією готової продукції, її обсягами та фінансовими результатами. А також взаємозв'язки з іншими фізичними та юридичними контрагентами.

У процесі дослідження з'ясовано, що для проведення якісного аудиту доходів від реалізації готової продукції на діючому підприємстві необхідно вдосконалення методики аудиту доходів за даним напрямком виходячи з його організаційно-технічних особливостей. Розроблено програму проведення аудиту доходів від реалізації готової продукції та окремі моделі робочих документів аудитора. В процесі проведення аудиту доходів від реалізації готової продукції повинно бути підтверджено, що операції належним чином санкціоновані; все здійснені угоди з продажу готової продукції відображені на рахунках бухгалтерського обліку; своєчасно здійснені записи в облікових регістрах; правильно відображено вартісна оцінка операцій з обліку доходів з реалізації готової продукції; достовірно сформовані показники фінансової звітності підприємства за цим напрямком.

Запропонована методика проведення аудиту доходів від реалізації готової продукції дозволяє послідовно перевірити всю необхідну інформацію щодо визначення доходу від реалізації готової продукції на ТОВ "Главдомстрой", вчасно виявити проблемні питання бухгалтерського обліку доходів від реалізації продукції на підприємстві; визначити достовірність інформації, законність проведення операції, повноту їх відображення у бухгалтерському обліку; висловити думку аудитора про дотримання суб'єктом господарювання принципів і якісних характеристик підготовки фінансової звітності.

The basic tasks of audit of product sales income were investigated by the authors of the article. The aim of the article is investigation of the basic tasks and scientifically grounded sequence of audit of finished goods sales income in the operating enterprise in conditions of impact of changeable internal and external environment, which are especially urgent in Ukrainian economy. The subject matter of audit of incomes, accounting — analytical reflection and results of finished goods sales are economic processes, which are directly concerned with sale of finished goods, its volumes and financial results as well as interconnections with others individual and juridical counterparties.

In process of the research there was cleared up that for carrying out the qualitative audit of finished goods sales in the operating enterprise was necessary the improvement of audit method of incomes under the given direction proceeding from its organizational -technical peculiarities. The audit programme of finished goods sales income and separate models of auditor's working documents were elaborated. In process of carrying out audit of finished goods sales one must be confirmed that operations are sanctioned in proper way; all carried out contracts of finished goods sales were reflected in accounts of accounting; entries in accounting registers were executed timely; monetary evaluation of operations with accounting of finished goods sales income was reflected right; indicators of financial reporting of the enterprise under the given direction were formed authentically.

The offered method of carrying out the audit of finished goods sales income allows successively to check all necessary information concerning the determination of finished goods sales income in LLC "Glavdomstroj", to discover the problem questions of accounting of finished goods sales income in the enterprise timely, to determine reliability of information, legality of carrying out operations, completeness of their reflection in accounting, to express the auditor's opinion on compliance by economic agent with principles and qualitative characteristics of preparation of financial statements.

Ключові слова: продукція, реалізація, облік, аудит, дохід, оцінка, умови визнання, робочі документи, фінансова звітність.

Key words: products, realization, account, audit, acuests, estimation, terms of confession, working documents, financial reporting.

ВСТУП

Основним джерелом покриття витрат та формування прибутку підприємства є його дохід. Облік та аудит доходів від реалізації продукції у сучасних умовах є одним із важливіших питань фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання незалежно від форм власності та напрямків підприємницької діяль-

ності. Від достовірності і правильності визначення доходу від реалізації продукції залежить фінансовий результат діяльності підприємства. Аудит доходів від реалізації продукції дає можливість встановити ефективність і правильність ведення бухгалтерського обліку доходів від реалізації продукції, визначає проблемні питання та надає пропозиції по їх вирішенню.

Таблиця 1. Основні положення методики проведення аудиторської перевірки доходів від реалізації готової продукції на ТОВ "Главдомстрой"

Основні положення	Характеристика
Мета аудиту	- перевірка законності та достовірності інформації у бухгалтерському обліку про визнання, визначення чистого доходу від реалізації готової продукції, достовірності відображення у фінансовій звітності відповідно до чинного законодавства та облікової політики суб'єкта господарювання
Завдання аудиту	- аналіз наказу про облікову політику в питаннях організації бухгалтерського обліку доходів від реалізації готової продукції відповідно до чинного законодавства; - перевірка оцінки собівартості реалізованої готової продукції; - перевірка умов визнання доходу від реалізації готової продукції; - перевірка правильності визначення чистого доходу від реалізації; - перевірка правильності визначення валового прибутку від реалізації готової продукції; - перевірка законності та достовірності відображення інформації про доходи від реалізації готової продукції у регістрах обліку та фінансовій звітності
Предмет аудиту	операції, пов'язані з формуванням інформації про визначення доходу від реалізації готової продукції
Об'єкти аудиту	елементи облікової політики, операції з обліку доходів від реалізації готової продукції, з обліку собівартості готової продукції, з обліку дебіторської заборгованості за реалізовану готову продукцію
Аудиторські докази	чинне законодавство, наказ про облікову політику, первинні документи, довідки бухгалтерії, облікові регістри, фінансова звітність
Методи організації аудиту	суцільний, вибірковий, аналітичний, арифметичний
Методи проведення аудиту	документальна перевірка, зустрічна перевірка, підтвердження
Аудиторський ризик, суттєвість	визначається аудитором перед початком аудиторської перевірки
Загальний план	включає три етапи: - підготовчий, - фактичний, - основний, - заключний
Програма аудиту	включає: - аудиторські процедури, які відповідають критеріям якості; мають мету і завдання; - методи здійснення аудиторських процедур; - аудиторські докази; - індекс робочого документа; - терміни виконання аудиторських процедур; - відповідальні особи
Робочі документи	складаються у довільній формі на проведені аудиторські процедури
Підсумкові документи	складаються на підставі аналізу проведених аудиторських процедур
Аудиторський звіт	складається за результатами аудиторської перевірки

Таблиця 2. Послідовність аудиту доходів від реалізації готової продукції на ТОВ "Главдомстрой"

Етап	Зміст
1	перевірка правильності визначення облікової оцінки готової продукції та її відображення в обліку
2	перевірка правильності визначення фактичної виробничої собівартості готової продукції
3	перевірка правильності коригування облікової оцінки готової продукції до її фактичної виробничої собівартості
4	перевірка відвантаження готової продукції
5	перевірка визнання доходу від реалізації готової продукції
6	перевірка виникнення та погашення дебіторської заборгованості за реалізовану готову продукцію
7	перевірка податків і платежів
8	перевірка визначеного чистого доходу від реалізації готової продукції
9	перевірка списання чистого доходу від реалізації готової продукції на фінансові результати
10	перевірка інформації про доходи від реалізації готової продукції у фінансовій звітності

Таблиця 3. План проведення аудиту доходів від реалізації готової продукції на ТОВ "Главдомстрой"

№ з/п	Етап аудиторської перевірки	Зміст	Термін виконання	Виконавець
1.	Підготовчий	Оцінка системи внутрішнього контролю суб'єкта господарювання, визначення аудиторського ризику, рівня суттєвості, призначення аудиторської групи або аудитора для проведення аудиту. Складання програми аудиту.		
2.	Основний	Виконання аудиторських процедур відповідно до програми аудиту, оформлення робочих документів, коригування програми аудиту, аудиторського ризику, суттєвості.		
3.	Заключний	Узагальнення результатів аудиторської перевірки: аналіз виявлених порушень, зловживань, оформлення підсумкових документів, узгодженість виявлених порушень з управлінським персоналом та їх виправлення, складання аудиторського звіту, акту наданих послуг		

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання аудиту доходів від реалізації продукції розглядаються як вітчизняними, так і зарубіжними вченими, фахівцями з обліку та аудиту. Серед вітчизняних науковців слід відмітити вклад таких: Білуха М.Т., Бутинець Н.М., С.Ф. Голов, С.Я. Зубілевич, Кулаковська Л.П., Петрик О.А., Ткаченко Ф.Ф., Шеремет С.Н. та інші. В їх наукових дослідженнях розглядаються методологічні аспекти аудиторської перевірки доходів від реалізації готової продукції, які включають: мету, завдання аудиту, загальний план, програму аудиту, аудиторські процедури; робочі документи; узагальнення інформації, аудиторських звітів. У публікаціях розглядаються окремі складові методики аудиторської перевірки, як правило, це мета, завдання, тести внутрішнього контролю, загальний план, але їх запропоновані програми аудиту включають аудиторські процедури, без визначення мети і завдань таких процедур, їх доцільності. Якість аудиторської перевірки не залежить від кількості аудиторських процедур, а тому має значення їх доцільність для досягнення мети та завдань аудиту. Недостатньо розглядаються і пропонуються форми робочих документів, а це основна доказова база якості проведення аудиту. Отже, єдиної методики аудиторської перевірки доходів від реалізації готової продукції так і не існує. Тому

розробка програми аудиту доходів від реалізації продукції потребує подальших досліджень та є актуальною в умовах ринкової економіки України.

ПОСТАНОВА ЗАВДАННЯ

Аудиторські фірми та аудитори проводять аудиторську перевірку доходів від реалізації продукції відповідно до особистого професійного судження та практичного досвіду. Для підвищення якості аудиторської перевірки необхідно мати однозначно прийняту методику аудиту з визначенням основних обов'язкових аудиторських процедур, методів перевірки, визначення інформації, яку необхідно обов'язково перевіряти. Аналіз публікацій, теоретичних та практичних аспектів проведення аудиту доходів від реалізації готової продукції свідчить, про необхідність вирішення питань методики проведення аудиту доходів від реалізації готової продукції та визначає її актуальність.

Для здійснення аудиту правильності і достовірності відображення інформації з обліку доходів від реалізації готової продукції у поточному бухгалтерському обліку та у фінансовій звітності суб'єкти господарювання проводять аудиторську перевірку доходів від реалізації готової продукції.

Для якісного проведення аудиторської перевірки доходів від реалізації готової продукції

Таблиця 4. Тест оцінки внутрішнього контролю обліку доходів від реалізації готової продукції на ТОВ "Главдомстрой"

№ з/п	Зміст питання	Варіанти відповіді		Інформація відсутня	Примітки
		Так	Ні		
1.	Чи існує наказ про облікову політику взагалі та в частині обліку доходів від реалізації продукції?				
2.	Чи відповідають елементи облікової політики методологічним принципам формування інформації в бухгалтерському обліку та її розкриття у Примітках до фінансової звітності П(С)БО 15 «Дохід»?				
3.	Чи визначені наказом про облікову політику первинні документи з обліку готової продукції, її реалізації та визначення доходу?				
4.	Чи розроблений графік документообігу первинних документів з обліку операцій з готовою продукцією, її реалізацією?				
5.	Чи всі робітники бухгалтерії мають фахову освіту?				
6.	Чи ведеться облік доходів за видами діяльності?				
7.	Чи відбувається реалізація готової продукції тільки відповідно до укладених договорів?				
8.	Облікову оцінку готової продукції та її реалізації визначає: - керівник; - головний бухгалтер; - відділ збуту; - економічний відділ; - інша особа				
9.	Чи відбувається реалізація готової продукції через касу за готівкові кошти?				
10.	Чи виконуються умови визнання доходу від реалізації готової продукції відповідно до П(С)БО 15 «Дохід»?				
11.	Чи проводяться перевірки обліку доходу від реалізації продукції: - зовнішнім аудитом; - внутрішнім контролем; - іншим контролюючим органом?				
12.	Чи були виявлені недоліки, порушення, зловживання за результатами попередніх перевірок?				
13.	Чи має бухгалтерія періодичні фахові видання?				
14.	Чи має бухгалтерія своєчасний доступ до змін чинного законодавства?				
15.	Чи є незавершене виробництво?				
16.	Незавершене виробництво визначається шляхом: - інвентаризації; - іншим шляхом?				
17.	Чи ведеться облік резерву сумнівних боргів?				
18.	Сума резерву сумнівних боргів визначається на: - на перше число кожного місяця; - один раз на квартал; - на дату Балансу,				
19.	Чи проводяться перевірки правильності і тотожності аналітичного та синтетичного обліку доходів від реалізації готової продукції?				
20.	Чи проводиться перевірка інформації аналітичного, синтетичного обліку перед складанням фінансової звітності?				
21.	Чи проводиться перевірка узгодженості показників облікових регістрів та фінансової звітності?				
22.	Чи проводиться аналіз доходів від реалізації готової продукції?				
23.	Чи надаються знижки на реалізацію готової продукції?				
24.	Чи бувають випадки повернення готової продукції?				
25.	Чи існує дебіторська заборгованість за реалізовану готову продукцію?				
26.	Коригування відхилення облікової оцінки від фактичної виробничої собівартості готової продукції здійснюється: - методом «сторно»; - додатковими записами?				
27.	Чи вважаєте Ви, що бухгалтерський облік доходів від реалізації готової продукції організований на достатньому рівні?				
28.	Чи відбувалися зміни облікової політики протягом звітного періоду?				

Таблиця 5. Програма аудиту доходів від реалізації готової продукції на ТОВ "Главдомстрой"

№ з/п	Мета та перелік аудиторських процедур	Критерії якості	Методичні прийоми аудиту	Аудиторські докази	Виконавець	Тер-мін	Індекс РД
1	2		3	4	5	6	7
	Критерії якості аудиторської перевірки: А – наявність, Б – правдивість, В – права та зобов'язання, Г – повнота, Д – вимірювання, Е – оцінка вартості, Є – подання та розкриття						
1.	Перевірка виконання договорів на поставку готової продукції	[А, Б, Г, Е]	Документальний, суцільний, арифметичний	Договори, рахунки-фактури, накладні, ТТН			РД-1
2.	Перевірка тотожності інформації первинних документів на відвантаження і договорів на поставку готової продукції	[А, Б, Г, Д, Е]	Документальний, суцільний, арифметичний	Договори, рахунки-фактури, накладні, ТТН			РД-2
3.	Перевірка достовірності відображення в обліку доходу від реалізації готової продукції	[А, Б, Г, Д, Е]	Нормативна, документальна, арифметична зустрічна	Договори, рахунки-фактури, ТТН, акти приймання ГП			РД-3
4.	Перевірка повноти обліку доходів від реалізації готової продукції	[А, Б, Г, Д, Е]	Нормативна, документальна, арифметична зустрічна	Головна книга, ТТН, рахунок-фактура			РД-4
5.	Перевірка своєчасності обліку доходів від реалізації готової продукції	[А, Б, В, Г, Д]	Документальна, арифметична, зустрічна	ТТН, рахунок-фактура, Головна книга			РД-5
6.	Перевірка правильності документального оформлення відвантаження готової продукції	[А, Б, Г, Д, Є]	Документальна, арифметична, зустрічна	ТТН, накладні, акти, рахунки-фактури, договори			РД-6
7.	Перевірка правильності відображення відвантаження готової продукції на рахунках обліку	[А, Б, Г, Д]	Документальна, арифметична, зустрічна	Головна книга			
8.	Перевірка правильності і повноти відображення ціни реалізації, ПДВ у рахунках фактурах	[А, Б, Г]	Документальна, арифметична, зустрічна	Рахунки фактури, прайс-листи,			РД-7
9.	Перевірка узгодженості кількості відвантаженої готової продукції за даними Книги складського обліку документам на відвантаження готової продукції	[А, Б, Г, Д, Є]	Документальна, арифметична, зустрічна	Книга складського обліку, картки складського обліку, акти, накладні			РД-8
10.	Перевірка правильності відображення доходу від реалізації готової продукції на рахунках обліку і в облікових регістрах	[А, Б, Г]	Документальна, арифметична, зустрічна	Головна книга, Журнал, Відомість			РД-9
11.	Перевірка правильності визначення і відображення в обліку і фінансовій звітності собівартості реалізованої продукції	[А, Б, Г, Д, Е]	Документальна, арифметична, зустрічна	Головна книга, первинні документи, кошториси			РД-10
12.	Перевірка достовірності і правильності визначення валового прибутку (збитку) у Звіті про фінансові результати	[А, Б, Г, Д, Є]	Документальна, арифметична, зустрічна	Головна книга			РД-11
13.	Перевірка правильності визначення ПДВ, та його відображення на рахунках обліку	[А, Б, Г]	Документальна, арифметична, зустрічна	Рахунки-фактури, податкова накладна, Головна книга			РД-12
14.	Перевірка узгодженості показників фінансової звітності і облікових регістрів	[А, Б, Г]	Документальна, арифметична, зустрічна	Головна книга, облікові регістри, фінансова звітність.			РД-13

Таблиця 6. РД-1 — Перевірка виконання договорів на поставку готової продукції на ТОВ "Главдомстрой"

Покупець/ замовник	Відповідно до договору			Фактично реалізовано ГП			Відхилення
	Термін поставки	К-сть	Сума, грн	Термін поставки	К-сть	Сума, грн	
Разом:							

Таблиця 7. РД-2 — Перевірка тотожності інформації первинних документів на відвантаження і договорів на поставку готової продукції на ТОВ "Главдомстрой"

Покупець/замовник	Відповідно до договору			Відповідно до первинних документів			Відхилення
	Термін поставки	К-сть	Сума, грн	Термін поставки	К-сть	Сума, грн	
Разом:							

Таблиця 8. РД-3 — Перевірка достовірності відображення в обліку доходу від реалізації готової продукції на ТОВ "Главдомстрой"

Покупець/ замовник	Дата	За даними обліку			За даними аудиту				Відхилення
		Журнал 6	Рахунок-фактура	Первинний документ	Журнал 6	Рахунок-фактура	Первинний документ	Акт приймання ГП, інший документ	
		Сума, грн	Сума, грн	Сума, грн	Сума, грн	Сума, грн	Сума, грн	Сума, грн	

Таблиця 9. РД-4 — Перевірка повноти обліку доходів від реалізації готової продукції на ТОВ "Главдомстрой"

Товарно-транспортна накладна		За даними обліку				За даними аудиту				Відхилення
Дата, номер	Сума, грн	Рахунок фактура		Журнал 6		Рахунок фактура		Журнал 6		
		дата	Сума, грн	дата	Сума, грн	дата	Сума, грн	дата	Сума, грн	

Таблиця 10. РД-5 — Перевірка своєчасності обліку доходів від реалізації готової продукції на ТОВ "Главдомстрой"

ТТН	За даними обліку			За даними аудиту			Відхилення
	Рахунок-фактура	Субрах. 701 «Дохід від реалізації готової продукції»	Рах. 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками»	Рахунок-фактура	Субрах. 701 «Дохід від реалізації готової продукції»	Рах. 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками»	
дата	дата	дата	дата	дата	дата	дата	

Таблиця 11. РД-7 — Перевірка правильності відображення відвантаження готової продукції на рахунках обліку на ТОВ "Главдомстрой"

Вид ГП	Дата, покупець/ замовник	За даними обліку			За даними аудиту			Відхилення
		Дебет	Кредит	Сума, грн	Дебет	Кредит	Сума, грн	

необхідно визначити основні положення методики проведення аудиторської перевірки, які допоможуть ефективно організувати аудиторську перевірку на ТОВ "Главдомстрой" (табл. 1).

На достовірність визначення чистого доходу від реалізації готової продукції на ТОВ "Главдомстрой" впливають:

- облікова оцінка готової продукції;
- фактична виробнича собівартість готової продукції;
- собівартість реалізованої готової продукції, на яку впливають облікова оцінка і фактична виробнича собівартість;
- ціна реалізації з урахуванням наданих знижок, повернення товарів;

Таблиця 12. РД-10 — Перевірка правильності відображення доходу від реалізації готової продукції на рахунках обліку і в облікових регістрах на ТОВ "Главдомстрой"

Період	Відображення визнаного доходу від реалізації ГП за даними обліку				Відображення визнаного доходу від реалізації ГП за даними аудиту				Відхилення
	Рах.701	Рах.36	Журнал 6	Відомість 6	Рах.701	Рах.36	Журнал 6	Відомість 6	

Таблиця 13. РД-11 — Перевірка правильності відображення собівартості реалізованої продукції на в обліку і фінансовій звітності на ТОВ "Главдомстрой"

Показник	За даними обліку				За даними аудиту				Відхилення
	Рахунок 26	Суб-рахунок 901	Суб-рахунок 791	Звіт про фінансові результати	Рахунок 26	Суб-рахунок 901	Субрахунок 791	Звіт про фінансові результати	
Собівартість реалізованої продукції									

Таблиця 14. РД-12 — Перевірка достовірності і правильності визначення доходу [прибутку (збитку)] від реалізації готової продукції на ТОВ "Главдомстрой"

Етап перевірки	За даними бухгалтерського обліку			За даними аудиту			Відхилення
	Дт	Кт	Сума, грн	Дт	Кт	Сума, грн	
Перевірка правильності списання доходу від реалізації ГП на фінансовий результат							
Перевірка списання вирахувань з доходу							
Перевірка списання собівартості реалізованої готової продукції							
Перевірка правильності визначення чистого доходу від реалізації ГП							
Перевірка достовірності відображення доходу від реалізації ГП у формі № 2							

— податки і обов'язкові платежі, які зменшують дохід від реалізації готової продукції;

— погашення дебіторської заборгованості за реалізовану готову продукцію.

Послідовність проведення аудиторської перевірки доходів від реалізації готової продукції можна розпочинати з:

— перевірки інформації фінансової звітності і послідовно до визначення облікової оцінки готової продукції; або

— перевірки інформації визначення облікової оцінки готової продукції і до перевірки інформації фінансової звітності.

Якщо розпочинати аудит з перевірки облікової оцінки готової продукції, тоді послідовність аудиту на достовірність визначення чистого доходу від реалізації готової продукції на ТОВ "Главдомстрой" впливають:

— облікова оцінка готової продукції;

— фактична виробнича собівартість готової продукції;

— собівартість реалізованої готової продукції, на яку впливають облікова оцінка і фактична виробнича собівартість;

— ціна реалізації з урахуванням наданих знижок, повернення товарів;

— податки і обов'язкові платежі, які зменшують дохід від реалізації готової продукції;

— погашення дебіторської заборгованості за реалізовану готову продукцію.

Послідовність проведення аудиторської перевірки доходів від реалізації готової продукції можна розпочинати з:

— перевірки інформації фінансової звітності і послідовно до визначення облікової оцінки готової продукції; або

— перевірки інформації визначення облікової оцінки готової продукції і до перевірки інформації фінансової звітності.

Якщо розпочинати аудит з перевірки облікової оцінки готової продукції, тоді послідовність аудиту матиме вигляд (табл. 2).

Кожний етап аудиторської перевірки складається з певних аудиторських процедур, які оформлюються робочими документами. Форма і зміст робочих документів має довільну форму і складаються аудитором відповідно до його професійного судження. Форма і зміст робочих документів може свідчити про про-

фесіоналізм аудитора, якість проведення аудиторської процедури. За формами і змістом робочих документів оцінюється якість аудиту аудиторських фірм і аудиторів. У робочих документах аудитор оформлює результати перевірки доходів від реалізації готової продукції на ТОВ "Главдомстрой" (табл. 6 — 14).

ВИСНОВКИ

Запропонована методика проведення аудиту дозволяє послідовно перевірити всю необхідну інформацію щодо визначення доходу від реалізації готової продукції на ТОВ "Главдомстрой", вчасно виявити проблемні питання бухгалтерського обліку доходів від реалізації продукції на підприємстві; визначити достовірність інформації, законність проведення операції, повноту їх відображення у бухгалтерському обліку; висловити думку аудитора про дотримання суб'єктом господарювання принципів і якісних характеристик підготовки фінансової звітності.

Література:

1. Бутинець Ф.Ф. Аудит: стан і тенденції розвитку в Україні та світі: монографія / Ф.Ф. Бутинець, Н.І. Петренко. — Житомир: ЖДТУ, 2003. — 408 с.

2. Гамова О.В. Формування системи обліку та аудиту стану та руху основних засобів на підприємстві / О.В. Гамова, І.А. Козачок, О.С. Марченко // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.economy.com.ua, № 1, 2018.

3. Гамова О.В. Удосконалення аудиту розрахунків з підзвітними особами на ПАТ "Державний ощадний банк України" / О.В. Гамова, І.А. Козачок, А. Кисла // Агросвіт. — № 3. — 2018. — С. 49—55.

4. Голов С.Ф. Фінансовий та управлінський облік / С.Ф. Голов, В.І. Єфіменко. — К.: ТОВ "Автоінтерсервіс", 2006. — 544 с.

5. Кулаковська Л.П. Організація і методика аудиту: навч. посіб. / Л.П. Кулаковська, Ю.В. Піча. — К.: Каравела, 2004. — 568 с.

6. Петрик О.А. Аудит: методологія і організація: монографія / О.А. Петрик. — К.: КНЕУ, 2010. — 260 с.

7. Савченко В.Я. Аудит: навч. посібник / В.Я. Савченко. — К.: КНЕУ, 2002. — 322 с.

8. Сахарцева І.І. Теоретико-методологічні аспекти формування програм аудиту: монографія / І.І. Сахарцева. — К.: Кондор, 2005. — 374 с.

9. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність: навч. посібник / Н.М. Ткаченко. — К.: Алерта, 2010. — 1080 с.

10. Усач Б.Ф. Організація і методика аудиту: підручник / Б.Ф. Усач, З.О. Душко, М.М. Колос. — К.: Знання, 2015. — 295 с.

11. Чернелевський Л.М. Аудит: навч. посібник / Л.М. Чернелевський, Н.І. Беренда. — К.: Міленіум, 2002. — 466 с.

12. Шкіря Н.Л. Аудит: навч. посібник / Н.Л. Шкіря, Т.Г. Нікульникова, Н.В. Залізник. — Львів: "Магнолія 2015", 2016. — 224 с.

References:

1. Butynets', F.F. and Petrenko, N.I. (2003), *Audit: stan i tendentsii rozvytku v Ukraini ta sviti* [Audit: the state and development trends in Ukraine and the world], ZhDTU, Zhytomyr, Ukraine.

2. Hamova, O.V. Kozachok, I.A. and Marchenko, O.S. (2018), "Formula accounting system and audit status and movement of fixed assets in the enterprise", *Efektivna ekonomika*, vol.1, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6058> (Accessed 10 Jan 2019).

3. Hamova, O.V. Kozachok, I.A. and Kysla, A.O. (2018), "Improvement of audit of calculations with accountable persons at JSC "State Savings Bank of Ukraine"", *Ahrosvit*, vol. 3, pp.49-55

4. Holov, S.F. and Yefimenko, V.I. (2006), *Finansovyj ta upravlins'kyj oblik* [Financial and Management Accounting], Avtointerservis, Kyiv, Ukraine.

5. Kulakovs'ka, L.P. (2005), *Orhanizatsiia i metodyka audytu* [Organization and method of audit], Karavella, Kyiv, Ukraine.

6. Petryk, O.A. (2010), *Audit: metodolohiia i orhanizatsiia* [Audit: methodology and organization], KNEU, Kyiv, Ukraine.

7. Savchenko, V.Ya. (2002), *Audit* [Audit], KNEU, Kyiv, Ukraine.

8. Sakhartseva, I.I. (2005), *Teoretyko-metodolohichni aspekty formuvannia proqram audytu* [Theoretical and methodological aspects of software auditing], Kondor, Kyiv, Ukraine.

9. Tkachenko, N.M. (2010), *Bukhhalters'kyj finansovyj oblik, opodatkovannia i zvitnist'* [Accounting financial accounting, taxation and reporting], Alerta, Kyiv, Ukraine.

10. Usach, B.F. Dushko, Z.O. and Kolos, M.M. (2006), *Orhanizatsiia i metodyka audytu* [Organization and methodology of audit], Znannia, Kyiv, Ukraine.

11. Chernel'evs'kyj, L.M. and Berenda, N.I. (2002), *Audit* [Audit], Milenium, Kyiv, Ukraine.

12. Shkiria, N.L. Nikul'nykova, T.H. and Zalizniak, N.V. (2016), *Audit* [Audit], Mahnoliia 2015, L'viv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2019 р.

УДК 657.6:658.71

Т. О. Меліхова,к. е. н., доцент, завідувач кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізької державної інженерної академії**Н. С. Чакалова,**асистент кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізької державної інженерної академії**А. С. Кулек,**магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізької державної інженерної академії

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.4.32

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ РОЗРАХУНКІВ ІЗ ПОКУПЦЯМИ З МЕТОЮ ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕНЬ ПІД ЧАС ТЕНДЕРНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

T. Melikhova,

Candidate of Economic Sciences, associate professor, Head of the Department
of Accounting, Analysis, Taxation and Audit, of the Zaporozhye State Engineering Academy

N. Chakalova,

Assistant of the Department of Accounting, Analysis,
Taxation and Audit of the Zaporozhye State Engineering Academy

A. Kuliek,

Master student of the department of accounting, analysis,
taxation and audit of the Zaporozhye State Academy of Engineering

IMPROVING THE METHODOLOGY OF INTERNAL AUDIT OF SETTLEMENTS WITH CUSTOMERS IN ORDER TO PREVENT BREACHES OF TENDER PROCUREMENT

Багатоскладність системи тендерних закупівель потребує ретельного контролю для забезпечення законності та достовірності розрахунків між учасниками тендерних операцій та може бути втілена через внутрішній аудит на підприємстві.

Загальна проблема внутрішнього аудиту розрахунків із покупцями під час тендерних операцій полягає в недосконалості методичних підходів для проведення аудиторських перевірок.

Тому якісне здійснення внутрішнього аудиту розрахунків з покупцями під час тендерних операцій щодо обліку, документального оформлення і законності відображення є необхідним для кожного господарюючого суб'єкта, який є учасником тендерних закупівель, з метою запобігання порушень.

Метою аудиту розрахунків з покупцями під час тендерних закупівель є встановлення доцільності, достовірності, своєчасності, законності здійснених операцій і правильності їх відображення в обліку.

Завдання аудиту розрахунків з покупцями під час тендерних закупівель: впевнитись у правильному оформленні тендерних операцій з покупцями та наявності відповідних документів; перевірити тендерні закупівлі на предмет змови та корупції; перевірити матеріально-технічну базу та виконання технічних вимог до тендерних закупівель; перевірити виконання договорів та звітів із тендерних закупівель; виконати перевірку правильності, повноти та своєчасності складання супровідної документації щодо операцій, за результатами яких здійснюються розрахунки з покупцями під час тендерних закупівель, на всіх етапах бухгалтерського обліку.

У роботі вдосконалено методику внутрішнього аудиту розрахунків з покупцями з метою запобігання порушень під час тендерних закупівель та запропоновано тест внутрішнього контролю, план проведення аудиту, програму аудиту та форми робочих документів аудитора.

Запропоновані робочі документи на відміну від існуючих включають специфіку роботи підприємства, особливості розрахунків із покупцями через проходження тендерних закупівель, технічні вимоги та кваліфікації товару (продукції), матеріально-технічну базу приміщень та транспортних засобів для перевезення продуктів харчування, чим забезпечують більш ефективний контроль щодо документування та відображення в обліку операцій з досліджуваного питання завдяки детальному опису відповідних критеріїв для тендерних операцій.

The complexity of the tender procurement system requires careful monitoring to ensure the legality and reliability of settlements between participants in tender operations and can be implemented through an internal audit at the enterprise.

The general problem of internal audit of settlements with buyers during tender operations is the imperfection of methodological approaches for conducting audits.

Therefore, a high-quality implementation of internal audit of settlements with customers in tender operations for accounting, documenting and legality of reflection is necessary for each business entity that is a participant in tender purchases in order to prevent violations.

The purpose of the audit of settlements with buyers in tender purchases is to establish the feasibility, reliability, timeliness, legality of the transactions performed and the correctness of their reflection in accounting.

The task of auditing settlements with buyers during tender purchases: to make sure that the tender operations with buyers and that the relevant documents are available; check tender purchases for collusion and corruption; check the material and technical base and fulfillment of technical requirements for tender purchases; check the implementation of contracts and reports on tender purchases; perform a check of the correctness, completeness and timeliness of the compilation of the accompanying documentation on the operations that resulted in settlements with customers during tender purchases at all stages of accounting.

The work improved the methodology of internal audit of settlements with customers in order to prevent irregularities during tender purchases and proposed a test of internal control, an audit plan, an audit program and forms of the auditor's working documents.

The proposed working documents, unlike the existing ones, include the specifics of the enterprise's operation, peculiarities of settlements with customers due to the passage of tender purchases, technical requirements and qualifications of the goods (products), material and technical base of premises and vehicles for the transport of food than provide more effective control on documenting and recording transactions on the issue under study due to a detailed description of the relevant criteria for tender operations.

Ключові слова: тендер, покупці, облік, розрахунки, закупівлі, аудит, план, програма, робочий документ.

Keywords: tender, buyers, accounting, calculations, procurement, audit, plan, program, working paper.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Тендерні закупівлі є багатоскладною системою проведення торгів, яка передбачає проходження великої кількості необхідних етапів та формування великої кількості документів за наявності у суб'єкта господарювання певних кваліфікаційних вимог. Багатоскладність такої системи потребує ретельного контролю для забезпечення законності та достовірності розрахунків між учасниками тендерних операцій та може бути втілена через внутрішній аудит на підприємстві.

Загальна проблема внутрішнього аудиту розрахунків із покупцями під час тендерних операцій полягає в недосконалому методичних підходів для проведення аудиторських перевірок.

Тому якісне здійснення внутрішнього аудиту розрахунків із покупцями під час тендерних операцій щодо обліку, документального оформлення і законності відображення є необхідним для кожного господарюючого суб'єкта, який є учасником тендерних закупівель, з метою запобігання порушень.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням методики аудиту розрахунків із покупцями приділялася значна увага таких вчених економістів: Кулаковська Л.П., Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Подмешальська Ю.В., Сахарцева І.І., Шеремет А.Д., Суйц В.П., Собко В.В. та багато інших. Але питання методики внутрішнього аудиту розрахунків з покупцями з метою запобігання порушень під час тендерних закупівель у наукових працях майже не висвітлюється і потребує подальшого дослідження та розробки аудиторських процедур і робочих документів.

них закупівель у наукових працях майже не висвітлюється і потребує подальшого дослідження та розробки аудиторських процедур і робочих документів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою роботи є удосконалення методики внутрішнього аудиту розрахунків із покупцями під час тендерних закупівель та розробка тесту внутрішнього контролю, плану, програми та робочих документів з метою запобігання порушень.

Метою аудиту розрахунків з покупцями під час тендерних

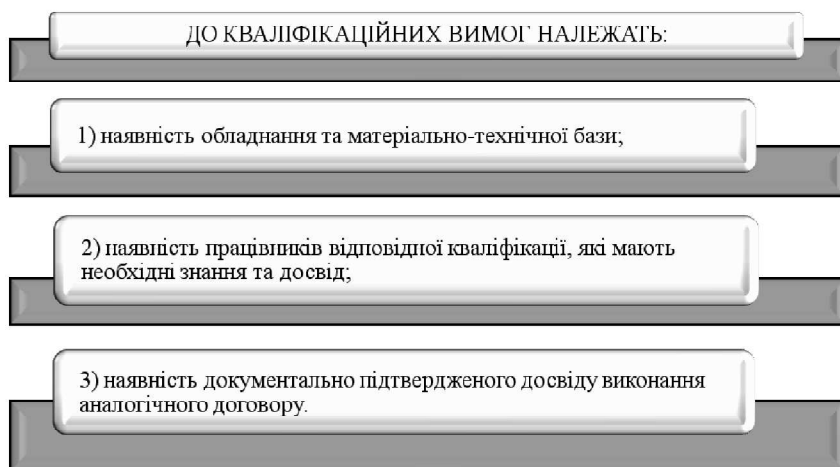

Рис. 1. Кваліфікаційні вимоги до учасників, які подали заявку на участь у тендерних закупівлях

закупівель є встановлення доцільності, достовірності, своєчасності, законності здійснених операцій і правильності їх відображення в обліку.

Завдання аудиту розрахунків з покупцями під час тендерних закупівель: впевнитись

у правильному оформленні тендерних операцій з покупцями та наявності відповідних документів; перевірити тендерні закупівлі на предмет змови та корупції; перевірити матеріально-технічну базу та виконання технічних вимог до тендерних закупівель;

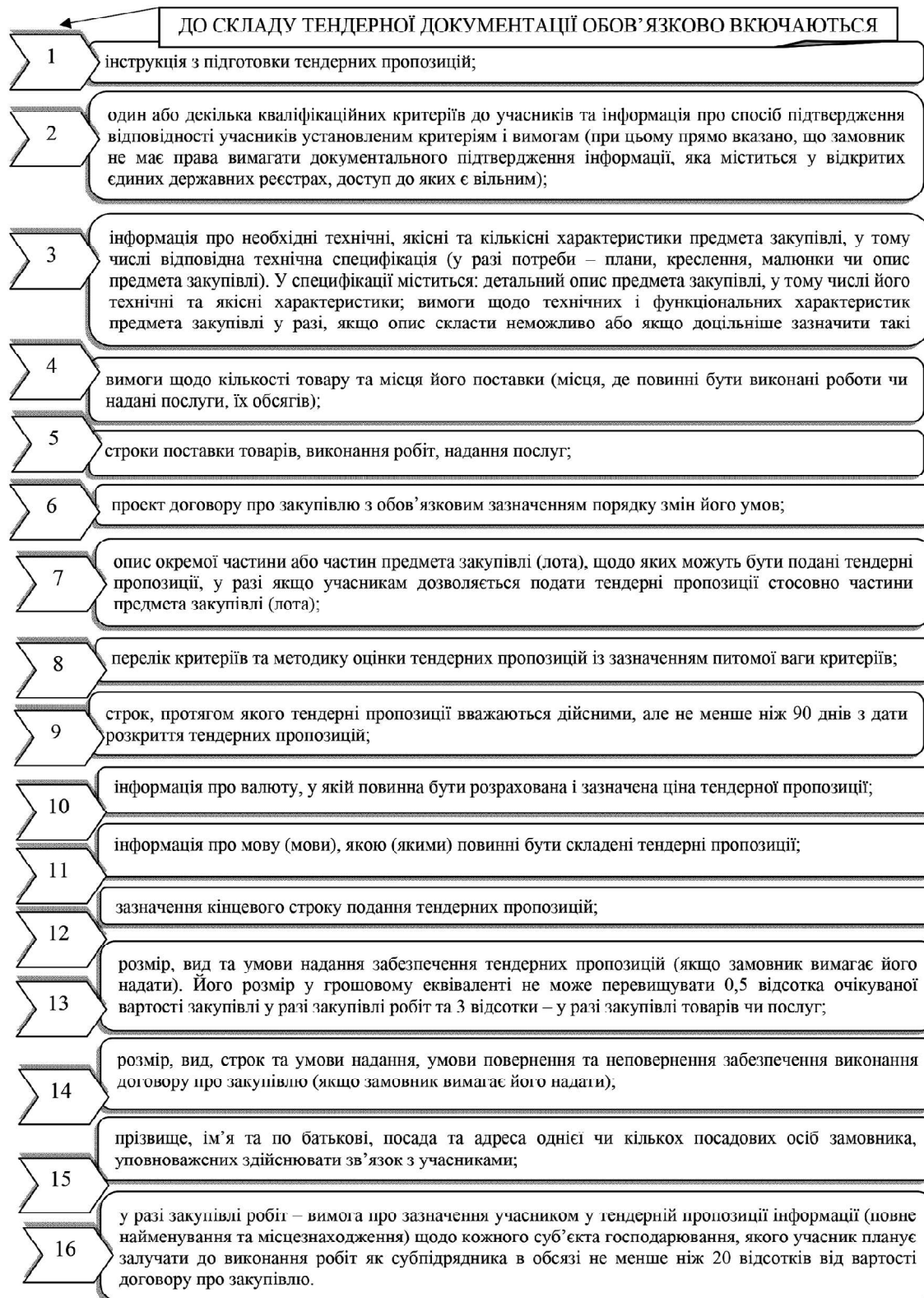

Рис. 2. Документування при тендерних закупівлях

Таблиця 1. Тест внутрішнього контролю тендерних операцій та тендерних документів

Період тестування _____					
№	Зміст питання	Варіант відповіді			Примітки
		Так	Ні	Інформація відсутня	
1. Загальні питання					
3	Чи є на підприємстві відділ внутрішнього контролю?				
4	Чи проводилась державна аудиторська перевірка у минулому році?				
5	Чи були виявлені аудиторами порушення?				
7	Були зміни в уставних документах на підприємстві?				
8	Чи були виявлені порушення під час податкової перевірки?				
2. Державні закупівлі					
1	Чи часто підприємство отримує перемоги в тендерних закупівлях?				
2	Чи приймаєте Ви самостійне вирішення питань пов'язаних з тендером та документами до них?				
3	Чи були випадки не коректних договорів?				
4	Чи є докази антиконкурентних дій?				
5	Чи були порушення згідно статті 17 Закону України «Про публічні закупівлі»?				
6	Підприємство має свою антикорупційну програму чи уповноваженого з них?				
7	Чи були випадки підробки документів до вимог товару (декларації, протоколу випробувань)?				
8	Чи відповідали закупівлі правильним технічним вимогам?				
9	Були випадки, коли надавалась недостовірна інформація про санітарні норми?				
10	Чи використовуються звіти для документування бюджетних закупівель?				
11	Траплялися випадки коли склалися акти про не правильні санітарні норми для авто, складів, при прийманні товару?				
12	Чи забезпечені права власності підприємства відповідними документами?				
13	Чи були зміни в банківських рахунках?				
14	Чи містять робочі документи достатню інформацію?				

ПІБ тестувальника _____

Перевірив _____

Джерело: розроблено авторами.

перевірити виконання договорів та звітів з тендерних закупівель; виконати перевірку правильності, повноти та своєчасності складання супровідної документації щодо операцій, за результатами яких здійснюються розрахунки з покупцями під час тендерних закупівель, на всіх етапах бухгалтерського обліку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Тендер (англ. Tender — пропозиція) — конкурентна форма відбору пропозицій на поставку товарів, надання послуг або виконання робіт на підставі заздалегідь оголошених у документації умов, в обумовлені терміни на принципах конкурентності, справедливості та ефектив-

Таблиця 2. Загальний план для здійснення внутрішнього аудиту тендерних операцій з покупцями

№	Етапи	Мета та завдання	Перелік процедур	Термін аудиту	ПІБ
1	2	3	4	5	6
1.	Підготовчий	Знайомство з структурою підприємства, оцінка системи внутрішнього контролю та бухгалтерського обліку	Ознайомлення з діяльністю підприємства: опитування, тестування, загальна перевірка тендерних закупівель		
2.	Основний	Впевнитись у правильному відображенні тендерних операцій з покупцями та наявності відповідних документів	Перевірка розрахунків з покупцями та замовниками та супровідних документів		
		Перевірка тендерних закупівель на предмет змови та відповідності договорів. Перевірка матеріально-технічної бази та виконання технічних вимог до тендерних закупівель	Аудит тендерних договорів		
		Визначення відповідності в облікових документах та фінансовій звітності відображення тендерних операцій з покупцями. Перевірка виконання договорів, звітів з тендерних закупівель	Перевірка: товарно-транспортних накладних, актів про приймання, специфікації договорів, подорожніх листів, звітів про виконання договорів		
3.	Заклучний	Підготовка та складання аудиторського звіту	Здійснення процедур з систематизації та обґрунтування отриманої інформації		

Джерело: розроблено авторами.

ності. Існують певні кваліфікаційні вимоги до учасників, які подали заявку на участь у тендерних закупівлях, а також склад обов'язкової тендерної документації, що регламентуються Законом України "Про публічні закупівлі" (рис. 1—2).

Отже, тендерні закупівлі, враховуючи їх склад обов'язкової документації та кваліфікаційні вимоги до учасників, потребують проведення внутрішнього аудиту на підприємстві для збереження та ефективного використання ресурсів підприємства; для аналізу майбутніх подій, які можуть негативно вплинути на діяльність підприємства; для отримання достовірної та повної інформації при прийнятті обґрунтованих управлінських рішень з метою запобігання порушень під час тендерних закупівель.

Перед початком перевірки аудитор повинен ознайомитися з організаційними та галузевими особливостями підприємства, особливостями тендерних закупівель, статутом, обліковою політикою підприємства, робочим планом рахунків, результатами попередніх перевірок.

Для планування аудиту розрахунків з покупцями під час тендерних закупівель, аудитор необхідно провести тестування та оцінити стан системи внутрішнього контролю розрахунків з покупцями під час тендерних закупівель. Запропонований тест внутрішнього контролю розрахунків з покупцями під час тендерних закупівель наведено в таблиці 1.

Після оцінки системи внутрішнього контролю аудитор, враховуючи результати оцінки, переходить до планування аудиту, для чого складає загальний план аудиту на підприємстві.

На підставі плану аудиту розрахунків із покупцями під час тендерних операцій, аудитор складає програму аудиту розрахунків з покупцями під час тендерних операцій, яка представ-

Таблиця 3. Програма внутрішнього аудиту тендерних операцій та тендерних документів з покупцями

№	Мета	Перелік аудиторських процедур	Аудиторські докази	Метод перевірки	Період проведення	Виконавець	Примітки
1	Знайомство з господарською діяльністю підприємства	Ознайомлення з діяльністю та структурою підприємства, оцінка системи внутрішнього контролю та бухгалтерського обліку; формування загальної інформації щодо тендерних закупівель	Статут підприємства, наказ про облікову політику, результати попередніх перевірок	Опитування, тестування			
2	Перевірка на відсутність змови та корупції	Перевірка інструкцій або оголошення про тендерну закупівлю на зразок змови учасників з закладом, на зразок конкурентної спроможності та інше	Система «Прозоро»	Документальна перевірка, зіставлення, арифметичний метод			
3	Перевірка документів учасників для підтвердження кваліфікації, та на предмет підробки документів	Перевірка документів, які необхідно надавати учасником на кваліфікацію. Перевірка достатньої та достовірної інформації матеріально-технічної бази, відповідності технічним умовам закупівлі; перевірка статуту та інших установчих документів; перевірка поданих декларацій, перевірка правовстановлюючих документів на право власності складів, авто	Система «Прозоро»	Документальна перевірка, зіставлення, арифметичний метод			
4	Перевірка переможця на відсутність судимості та своєчасну виплату податків	Перевірка документів, які були надані переможцем закупівлі та у який термін	Перевірка наданих документів	Документальна перевірка, зіставлення			
5	Перевірка можливих суперечностей предмету договору	Перевірка договору та можливих додатків до договору. Перевірка звітів щодо укладених договорів	Перевірка наданих документів	Документальна перевірка, зіставлення, арифметичний метод			
6	Перевірка документації для підтвердження повноти умов договору, специфікації	Перевірка накладних та іншої супроводжуючої документації на поставку товару чи товарів.	Перевірка документації за каталогом або з архіву.	Документальна перевірка, зіставлення, арифметичний метод			
7	Сформулювати обґрунтований аудиторський звіт про облік та документування тендерних операцій з покупцями	Підготовка та складання аудиторського звіту	Робочі документи аудитора, звіт	Узагальнення, систематизація			

Ажерело: розроблено автором.

Таблиця 4. Форма робочого документа внутрішнього аудитора для перевірки виконання поставальником вимог перед покупцем щодо матеріально-технічної бази приміщень для виготовлення та зберігання продуктів харчування при тендерних закупівлях станом на _____

Матеріально-технічна база									
Об'єкт матеріально-технічної бази				Форма власності об'єкта матеріально-технічної бази (право володіння, користування або розпорядження)					
Назва приміщень	Адреса	Загальна площа	Найavnість холодильного обладнання (марка)	Власне	Орендоване	Договір оренди	Договір придбання	№ договору	Дата
Виробничий цех									
Складські приміщення сезонного зберігання									
Овочеховища									
Фруктохховища									
Склад-холодильник									
Льодовики для зберігання продуктів									
Цехові склади готових виробів									
Заводські склади готової продукції									
Період перевірки _____	Виконав _____	Перевірив _____							

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 5. Форма робочого документа внутрішнього аудитора для перевірки виконання поставальником вимог перед покупцем щодо матеріально-технічної бази транспортних засобів для перевезення продуктів харчування при тендерних закупівлях станом на _____

Матеріально-технічна база											
Об'єкт матеріально-технічної бази						Форма власності об'єкта матеріально-технічної бази (право володіння, користування або розпорядження)					
Назва транспортного засобу	Марка автомобіля	Модель	Вид палива	Рестраційний номер транспортного засобу	Найavnість холодильного обладнання (марка)	Температурний режим	Ізотермічність	Тип вантажу	Власне	Орендоване	Договір оренди
Вантажний фургон											
Авторефрижератор											
Бортовий вантажний автомобіль											
Критий вантажний автомобіль											
Причепи з відкритим кузовом											
Період перевірки _____	Виконав _____	Перевірив _____									

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 6. Форма робочого документа внутрішнього аудитора для перевірки технічних вимог та кваліфікації товару (продукції) при тендерних закупівлях продуктів харчування станом на _____

№ з/п	Найменування товару	Специфіка товару	Склад речовин	Одиниця виміру	Кількість	Фасування товару	Вага товару	Вимоги щодо якості товару		Документи на відповідність товару			Відхилення	Примітки
								Відповідність/ГОСТ	Відповідність/ДСТУ	Сертифікати якості	Декларації виробника	Протоколи випробувань		
1	«Або еквівалент»					«Або еквівалент»	«Або еквівалент»							
2														

Період перевірки _____ Виконав _____ Перевірив _____
Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 7. Форма робочого документа внутрішнього аудитора щодо перевірки виграних тендерних закупівель з продуктів харчування станом на _____

Найменування установи покупця	ДК №	Ціна договору	Вид тендеру			Дата заключення договору	Додатки до договору	Відхилення	Примітки
			Відкриті торги	Допорогова закупівля	Прямі договори				

Період перевірки _____ Виконав _____ Перевірив _____
Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 8. Звіт з виграних тендерних закупівель на підприємстві

Найменування установи покупця	ДК № опис	Ціна договору	Вид тендеру		Маржинальний дохід, %	Дата заключення договору	Преміювання відповідальної особи (% від ціни договору/грн)
			Відкриті торги	Допорогова закупівля			

Джерело: розроблено авторами.

ляє собою деталізований загальний план аудиторської перевірки.

Внутрішній аудит операцій щодо розрахунків з покупцями під час тендерних операцій зазначено у таблицях 2—3.

Виявлені помилки аудитор фіксує робочих документах, форми яких представлено у таблицях 4 —8.

ВИСНОВОК

У роботі вдосконалено методику внутрішнього аудиту розрахунків з покупцями з метою запобігання порушень під час тендерних закупівель та запропоновано тест внутрішнього контролю, план проведення аудиту, програму аудиту та форми робочих документів аудитора.

Запропоновані робочі документи на відміну від існуючих включають специфіку роботи підприємства, особливості розрахунків з покупцями через проходження тендерних закупівель, технічні вимоги та кваліфікації товару (продукції), матеріально-технічну базу приміщень та транспортних засобів для перевезення продуктів харчування, чим забезпечують більш ефективний контроль щодо документування та відображення в обліку операцій з досліджуваного питання

Запропоновані робочі документи на відміну від існуючих включають специфіку роботи підприємства, особливості розрахунків з покупцями через проходження тендерних закупівель, технічні вимоги та кваліфікації товару (продукції), матеріально-технічну базу приміщень та транспортних засобів для перевезення продуктів харчування, чим забезпечують більш ефективний контроль щодо документування та відображення в обліку операцій з досліджуваного питання

завдяки детальному опису відповідних критеріїв для тендерних операцій.

Запропонована методика щодо внутрішнього аудиту розрахунків з покупцями під час тендерних закупівель дозволяє отримати достовірну інформацію, своєчасно встановити та усунути порушення з досліджуваного питання та знизити їх негативний вплив на ефективне управління підприємством.

Література:

1. Ільяшенко Н.С. Значення класифікації в управлінні дебіторською заборгованістю на підприємстві / Н.С. Ільяшенко // Економічний простір. — 2009. — № 27. — С. 242—248
2. Ільяшенко Н.С. Організаційно-економічний механізм управління дебіторською заборгованістю / Н.С. Ільяшенко // Держава та регіони. Серія Економіка та підприємництво. — 2009. — № 5. — С. 73—78.
3. Макаренко А.П. Аудит: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Г.М. Бескоста. — Запоріжжя: ЗДІА, 2016. — 184 с.
4. Макаренко А.П. Методика аудиту виробничих витрат / А.П. Макаренко, А.В. Кас'яненко // Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. — 2012. — № 1. — С. 138—142.
5. Макаренко А.П. Розробка програми аудиту виробничих запасів / А.П. Макаренко, Т.Г. Ярданова // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Вип. 2 (11). — Полтава: ПДАА. — 2015. — С. 40—48.
6. Макаренко А.П. Аудит доходів від реалізації продукції як дієвий засіб підвищення ефективності діяльності підприємства / А.П. Макаренко, М.В. Кутова // Інвестиції: практика та досвід: Науково-практичний журнал — 2018. — № 2. — С. 18—23.
7. Макаренко А.П. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Ю.В. Подмешальська, Н.С. Чакалова. — Запоріжжя: ЗДІА, 2018. — 602 с.
8. Макаренко А.П. Інформаційна база заповнення спрощеної звітності — інструмент управління та фінансової безпеки / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Н.С. Чакалова // Часопис економічних реформ. — 2014. — № 1. — С. 26—32.
9. Макаренко А.П. Удосконалення облікових регістрів з метою своєчасного управління підприємством та контролю за його фінансовою безпекою / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Н.С. Чакалова // Економічний вісник університету. — 2014. — Вип. 22 (1). — С. 85—95.
10. Меліхова Т.О. Податковий облік та звітність на підприємстві: навч.-метод. посібник / Т.О. Меліхова, О.В. Гамова, Ю.В. Подмешальська; ЗДІА. — Запоріжжя: ЗДІА, 2013. — 224 с.
11. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту витрат на виробництво для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, В.В. Височина // Економіка та держава, 2018. — № 1. — С. 69—75.
12. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту податку на додану вартість для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, М.Ю. Бойко // Інвестиції: практика та досвід. — 2017. — № 1. — С. 34—39.
13. Плаксієнко В.Я. Дослідження виникнення дебіторської заборгованості та її економічної сутності / В.Я. Плаксієнко, Н.С. Ільяшенко // Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць. — Вип. 250: В 9 т. — Т. VI. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. — С. 1531—1536.
14. Подмешальська Ю.В. Зарубіжний досвід оподаткування заробітної плати в системі обліку / Ю.В. Подмешальська, Н.С. Чакалова // Ефективна економіка. — 2016. — № 5.
15. Подмешальська Ю.В. Удосконалення аудиту управління запасами [Електронний ресурс] / Ю.В. Подмешальська // Ефективна економіка. — 2011. — № 11. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>
16. Чакалова Н.С. Напрями вдосконалення інструментарію для управління дебіторською заборгованістю підприємств / Н.С. Чакалова // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Вип. 2. — Т. 3. Економічні науки. — Полтава: ПДАА, 2011. — С. 292—299.
17. Чакалова Н.С. Дослідження стану дебіторської заборгованості на промислових підприємствах Запорізької області / Н.С. Чакалова // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Вип. 3. — Т. 2. Економічні науки. — Полтава: ПДАА, 2011. — С. 277—284.
18. Чакалова Н. Формування моделі функціонування інформаційного обміну між секторами з обліку, контролю та управління товарною дебіторською заборгованістю / Н. Чакалова // Економічний аналіз. — 2012. — Т. 11 (4). — С. 297—300.
19. Чакалова Н.С. Розробка робочих документів для проведення внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на промислових підприємствах / Н.С. Чакалова // Агросвіт. — 2018. — № 22. — С. 81—90.
20. Макаренко А.П. Організація і методика аудиту: навч.-метод. посібник. / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Г.М. Бескоста. — Запоріжжя: ЗДІА, 2015. — 190 с.
21. Меліхова Т.О. Економічна безпека підприємства: формування, контроль, ефектив-

ність: монографія. — Херсон, Видавничий дім "Гельветика", 2018. — 632 с.

22. Меліхова Т.О. Внутрішній контроль виробничих запасів для своєчасного виявлення загроз в системі управління фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, І.О. Федоров. // *Агросвіт*. — 2018. — №2. — С. 63—70.

23. Меліхова Т.О. Удосконалення документування обліку розрахунків з покупцями та замовниками з метою зміцнення інформаційної безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, Ф.О. Гавриленко. Інвестиції: практика та досвід, 2018. — №2. — С. 24—32.

24. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту виробничих запасів для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, Н.С. Ніколаєнко // *Економіка та держава*. — 2017. — № 1. — С. 51 — 55.

25. Меліхова Т.О. Удосконалення документального забезпечення аудиту розрахунків з підзвітними особами з метою якісного проведення перевірки / Т.О. Меліхова, К.О. Новосьолова // *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. — 2012. — Вип. 36. — С. 108—116.

26. Салига С.Я. Аудит податків суб'єктів господарювання: монографія / С.Я. Салига, Т.О. Меліхова. — Запоріжжя: КПУ, 2011. — 224 с.

27. Макаренко А.П. Удосконалення аудиту короткострокової дебіторської заборгованості / А.П. Макаренко, Д.В. Ахмедова // *Агросвіт*. — 2018. — № 2. — С. 45—51.

28. Макаренко А.П. Удосконалення виробничих витрат на промислових підприємствах / А.П. Макаренко, С.А. Рамазанова // *Економіка та держава: Науково-практичний журнал*. — 2018. — № 1. — С. 20—26.

29. Макаренко А.П. Державний фінансовий контроль: навч. посібник для вчз: [гриф ЗДІА] / А.П. Макаренко, І.Я. Максименко, Т.О. Меліхова, О.П. Зоря. — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 280 с.

30. Макаренко А.П. Соціальне страхування: сутність, значення та обліковий аспект: навч. посібник: [гриф ЗДІА] / А.П. Макаренко, О.П. Зоря, Т.О. Меліхова, І.Я. Максименко. — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 200 с.

31. Maksymenko I. Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine / I. Maksymenko, T. Melikhova // *Baltic Journal of Economic Studies*, Volume 3 Number 5. Riga: Publishing House "Baltija Publishing", 2017, P. 268—275.

32. Макаренко А.П. Оподаткування в системі обліку: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, О.В. Гамова; ЗДІА. — Запоріжжя: ЗДІА, 2015. — 147 с.

33. Макаренко А.П. Податкове планування та мінімізація податкових ризиків: навч. посібник: [рек. вченою радою ЗДІА] / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Н.С. Чакалова; ЗДІА. — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 260 с.

34. Подмешальська Ю.В. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник / Ю.В. Подмешальська, Т.О. Меліхова, Н.С. Чакалова. — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 400 с.

References:

1. Il'yashenko, N.S. (2009), "The value of classification in the management of receivables in the enterprise", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 27, pp. 242—248.

2. Il'yashenko, N.S. (2009), "Organizational and economic mechanism for managing receivables", *Derzhava ta rehiony. Seriya Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, vol. 5, pp. 73—78.

3. Makarenko, A.P., Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2016), *Audyt [Audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

4. Makarenko, A.P. and Kasyanenko, A.V. (2012) "Methods of audit of production costs" *Derzhava ta rehiony. Ser. Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, vol. 1. pp. 138—142.

5. Makarenko, A.P. and Yardanova, T.H. (2015), "Development of a program of inventory audit", *Naukovi pratsi Poltavskoyi derzhavnoyi aharnoyi akademiyi*, vol. 2 (11), pp. 40—48.

6. Makarenko, A.P. and Kutova, M.V. (2018), "Audit of income from sales of products as an effective increase in the efficiency of the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 18—23.

7. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. Podmeshalska, Y.V. and Chakalova, N.S. (2018), *Bukhgaltersky oblik: navch.—metod. posibnyk [Accounting: teaching method. manual]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

8. Makarenko, A. P. Melikhova, T. A. and Chakalova, N. S. (2014), "Information base for filling in simplified reporting — a tool for management and financial security", *Chasopys ekonomichnykh reform*, vol. 1, pp. 26—32.

9. Makarenko, A. P. Melikhova, T. A. and Chakalova, N. S. (2014), "Improving accounting records in order to manage the enterprise in a timely manner and monitor its financial security", *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 22(1), pp. 85—95.

10. Melikhova, T.O. and Khaylo, H.S. (2014), "Conceptual bases of enterprise cost accounting", *zbirnyk mater. Mizhnar. nauk.—prakt. konf. Ukrainy—Polshcha: dialoh kultur v kontekstiv vointehratsiyi*, [Compilation mother International science—practice conf. "Ukraine—Poland:

Dialogue of Cultures in the Context of European Integration"], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine, 25—27 veresnya 2014 r., vol. 1, pp. 221—224.

11. Melikhova, T.O. and Vysochyna, V.V. (2018), "Development of a program for auditing production costs to improve the financial safety of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 69—75.

12. Melikhova, T.O. and Boyko, M.Yu. (2017), "Development of a program for the audit of value added tax to increase the financial safety of the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 1, pp. 34—39.

13. Plaksienko, V.Ya. and Ilyashenko, N.S. (2009), "Study of receivables and its economic nature", *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky: zbirnyk naukovykh prats'*, vol. 250 (9), B. 6, pp. 1531—1536.

14. Podmeshalska, Yu. V. and Chakalova, N. S. (2016), "Foreign experience in payroll taxation in the accounting system", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua>

15. Podmeshalska, Y.V. (2011), "Improve inventory management audit", *Efektivna ekonomika*, vol.11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua>

16. Chakalova, N.S. (2011), "Directions for improving the tools for managing receivables of enterprises", *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol. 3 (2), pp. 292—299.

17. Chakalova, N.S. (2011), "Investigation of accounts receivable at industrial enterprises of Zaporizhzhya region", *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol. 2 (3), pp. 277—284.

18. Chakalova, N.S. (2012), "Forming a model of information exchange between sectors with the accounting, control and management of trade receivables", *Ekonomichnyy analiz*, vol. 11 (4), pp. 297—300.

19. Chakalova, N. S. (2018), "Development of working papers for internal control of accounts receivable at industrial enterprises", *Ahrosvit*, vol. 22, pp. 81—90.

20. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Beskosta, H.M. (2015), *Orhanizatsiya i metodyka audyt [Organization and method of audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

21. Melikhova T.O. (2018), *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: formyrovanye, kontrol', efektyvnist? [Economical bezpeka p_dpriemstva: formavannya, control, effektivn_st]*, Kherson, Ukraine.

22. Melikhova, T.O. and Fedorov, I.O. (2018), "Internal control of inventory for timely detection of threats in the system of financial security management of the enterprise", *Ahrosvit*, vol. 2, pp. 63—70.

23. Melikhova T.O. and Havrylenko F.O. (2018), "Accompanied documenting of the region of rozrakhunkiv with purchases that the deputies of the merit of information about the security", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 24—32.

24. Melikhova, T.O. and Nikolayenko, N.S. (2017), "Development of an inventory audit program to increase financial security of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 51—55.

25. Melikhova, T.O. and Novosolova, K.O. (2012), "Improvement of Documentary Provision of Audit of Payments with Accountable Persons for Quality Inspection", *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoyi systemy Ukrayiny*, vol. 36, pp. 108—116.

26. Salyha, S.Ya. and Melikhova, T.O. (2011) "Audit of Taxes of Business Entities" KPU. Zaporizhzhya, Ukraine.

27. Makarenko, A.P. and Akhmyedova, D.V. (2018), "Improving the audit of short—term receivables", *Ahrosvit*, vol. 2, pp. 45—51.

28. Makarenko, A.P. and Ramazanov, S.A. (2018), "Improvement of production costs at industrial enterprises", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 20—26.

29. Makarenko, A.P. Maksymenko, I. Ya. Melikhova, T. O. and Zorya, O.P. (2017), *Derzhavnyy finansovyy kontrol? [State financial control]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

30. Makarenko, A.P. Zorya, O.P. Melikhova, T.O. and Maksymenko, I.Ya. (2017), *Sotsial'ne strakhuvannya: sutnist', znachennya ta oblikovyy aspekt, [Social insurance: essence, value and accounting aspect]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

31. Maksymenko, I. and Melikhova, T. (2017), "Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine", *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 3, Num. 5, pp. 268—275.

32. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Hamova, O.V. (2015), *Opodatkovannya v systemi obliku: navch.—metod. posibnyk, [Taxation in the accounting system: teaching method. manual]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

33. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017), *Podatkove planuvannya ta minimizatsiya podatkovykh ryzykiv: navch. posibnyk, [Tax planning and minimization of tax risks: teaching. manual]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

34. Podmeshal's'ka, Yu. Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017), *Bukhhalters'kyy oblik: navch.—metod. posibnyk, [Accounting: teaching method. manual]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 08.01.2019 р.*

УКД 330.341.1:633.11

Л. А. Петренко¹,

к.е.н., доцент кафедри економіки та підприємництва,

ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", м. Київ

Р. В. Шевченко,

студентка спеціальності 6504 "Економіка підприємства"

ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.4.42

ІННОВАЦІЇ В РОСЛИННИЦТВІ: АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ТА ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ

L. Petrenko¹,

Associate professor, PhD, SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman", Ukraine

R. Shevchenko,

Student, SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman", Ukraine

INNOVATIONS IN CROP PRODUCTION: CURRENT TRENDS AND PERFORMANCE INDICATORS

У статті підіймається питання змістовного наповнення нової стратегії розвитку агропромислового комплексу України в частині системного викладення інновацій, потрібних і затребуваних на сільгосп підприємствах України. У результаті дослідження сучасних трендів розвитку бізнесу в сфері рослинництва авторами пропонується виокремлювати чотири групи інновацій: техніко-технологічні, організаційно-економічні, соціально-управлінські та інформаційні. Також у статті наведені кількісні та якісні критерії оцінювання ефективності впровадження інновацій в рослинництві, відповідно до їх класифікації. Надані оцінки дозволять підприємству визначати доцільність впровадження тих або інших інновацій. Створена система-класифікація актуальних інновацій на основі останніх наукових публікацій, даних статистики та офіційної інформації з сайтів українських агровиробників може бути корисною для постановки цілей інноваційного розвитку на рівні підприємства, а також для подальшого контролю їх досягнення.

The article raises the issue of substantial content of the new development strategy of the agro-industrial complex of Ukraine in terms of the systematization of the innovations that are necessary and in demand at agricultural enterprises of Ukraine. Because of the study of modern trends in the business development in the field of crop production, the authors proposed to single out four groups of innovations: technical and technological; organizational and economic; social and managerial; informational. 1. Technical and technological innovations (which include: technical, technological, chemical, biological) cover the following areas of relevance for domestic enterprises: vehicle fleet renewal for vehicles no older than 10 years; use of multioperational machines; the equipment of the whole technology by a computerized control system; use of resource-saving technologies of soil cultivation; the introduction of energy-saving technologies; the use of pest and weed control integration technologies; biologization of agriculture; development of preparations for preparing seeds for sowing; development of combined fertilizers; selection of disease resistant grains; development of high-yielding grain varieties; soil humification. 2. Actual organizational and economic innovations (economic, financial, regulatory) in the Ukrainian crop sector can be grouped into the following areas: improvement of development standards; development / development of effective sales channels; development of flow sheets; entering new market segments; attraction of new investments; improvement of state and legislative regulation of the industry; increase in benefits and loans from the state; development of infrastructure for the development of innovation in crop production. 3. Social and managerial: the use of alternative energy sources; reducing the use of chemical fertilizers; improvement of forms of remuneration; improvement of work and rest schedules; improvement of the staff motivation mechanism; development of management strategy in accordance with the specifics of the industry. 4. Information (control and production): equipment of all GPS vehicles; use of a quadcopter to monitor crop areas; use of card access system; use of geographic information systems; automation of resource consumption control; automation of grain testing in the laboratory. The combination of all groups of innovations will increase the innovative development of the enterprises of the vegetable industry and the efficiency of their activities. The article presents quantitative and qualitative criteria (KPI) for evaluating the effectiveness of introducing innovations in crop production, according to the classification. These assessments will allow the company

¹ ORCID: 0000-0001-7851-9644

Researcher ID: G-7416-2017

to determine the feasibility of innovation. The created classification of current innovations based on the latest scientific publications, statistics and official information from the websites of Ukrainian agricultural producers can be useful for setting goals for innovative development at the agro-enterprise level, as well as for subsequent monitoring of their achievement.

Ключові слова: класифікація інновацій, ключові показники ефективності, сільське господарство, аграрно-промисловий комплекс, АПК, Україна.

Key words: innovation classification, key performance indicators (KPI), agriculture, Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аграрна галузь і, зокрема рослинництво, є важливою складовою економіки України: наша країна є провідним світовим виробником і експортером зерна. За підсумками 2016/2017 маркетингового року (вересень — серпень) Україна посідає лідерські місця у вирощуванні зернових культур у світі: 6 місце за обсягами вирощування пшениці [1], 7 місце — кукурудзи [11] та 8 місце — сої [24].

Оперуючи значними обсягами посівних площ — "земельними банками" — українські агрохолдинги входять до рейтингу 35 латифундистів світу 2017 р. [5]: так, "UkrLandFarming" посідає 16 місце та "Kernel" — 17 місце. Висока концентрація земель у агрохолдингах України, теоретично, має сприяти розвитку інновацій в аграрному секторі, адже саме великий бізнес володіє необхідними фінансованими ресурсами і компетенціями, необхідними для впровадження сучасної техніки та технологій. Високий потенціал (зважаючи на масштаби бізнесу) ефективності впровадження інновацій для кожного великого сільгосппідприємства є фактором, що в українських умовах міг би, певною мірою, компенсувати нестачу тієї державної фінансової підтримки, яку отримують в Європі сільгосппідприємства, що впроваджують прогресивні технології та техніку.

На практиці ж маємо низку факторів, що дозволяють сільгоспвиробникам триматись "на плаву" і без радикальних змін. Так, родючі ґрунти, сприятливі кліматичні умови, знання та багаторічний досвід роботи у вітчизняних умовах, а разом з тим і низький рівень заробітної плати в галузі не спонукають власників впроваджувати інновації: і без надсучасних технологій українська сільгосппродукція знаходить свого споживача на світовому ринку.

Однак ціни на паливно-мастильні матеріали невпинно зростають, так само дорожчають і добрива, пестициди та гербіциди без яких сучасне сільське господарство не буде неефектив-

ним [23] (за винятком сектору органічного землеробства, де діють інші фактори конкурентоспроможності). Можливість контролювати посівні площі з точки зору агротехнічного стану посівів дозволяє оптимізувати витрачання засобів захисту рослин та добрив, а значить підвищувати операційну ефективність агробізнесу. Разом з тим можливість контролю (в першу чергу, від розкрадання) витрачання паливно-мастильних матеріалів за допомогою сучасної цифрової техніки, інтегрованої з супутниковим спостереженням, також є стимулом, що спонукає українські компанії до впровадження інновацій.

Таким чином, інновації в рослинництві — це можливість зростання конкурентоспроможності сільгосппідприємств та забезпечення перспектив подальшого розвитку і ринкового лідерства на світовому ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Відзначаючи, що в цілому проблема інноваційного розвитку є широко досліджуваною в науці, необхідно відмітити, що спеціалізованих досліджень інновацій в галузі рослинництва у вітчизняній економічній літературі досить мало. Безпосередньо на проблему вибору інновацій для впровадження звертає увагу Замрига А.В., відзначаючи у своїй праці "Методологічні підходи до оцінки ефективності інноваційних процесів в рослинництві" [15], що інновації потрібно відбирати саме за переліком критеріїв оцінки проекту. Ширма В.В., провівши дослідження впливу результатів інноваційної діяльності підприємств галузі рослинництва на рівень ефективності їх господарювання, визначає, що головними показниками при виборі інновацій є якісні параметри ресурсів, а саме: продуктивність праці, фондівіддача та вартість валової продукції рослинництва в розрахунку на одиницю площі [25]. Білінська В. у своїй роботі "Сучасні інноваційні техно-

**Таблиця 1. Класифікація інновацій в рослинництві
(з врахуванням актуальних потреб українських сільгоспвиробників)**

Група/Вид інновацій	Напрямки інновацій
Техніко-технологічні	
Технічні	<ul style="list-style-type: none"> - оновлення автопарку на техніку не старше 10 років; - використання багатоопераційних машин; - обладнання всієї техніки комп'ютеризованою системою управління; - використання широкозахватної техніки
Технологічні	<ul style="list-style-type: none"> - використання ресурсозберігаючих технологій обробки ґрунту; - введення енергозберігаючих технологій; - застосування інтеграційних технологій боротьби з шкідниками та бур'янами; - біологізація землеробства
Хімічні	<ul style="list-style-type: none"> - розробка препаратів підготовки сировини до посіву; - розробка комбінованих добрив
Біологічні	<ul style="list-style-type: none"> - виведення стійких до хвороб сортів зерна; - розробка високоврожайних сортів зерна; - гуміфікація ґрунту
Організаційно-економічні	
Економічні	<ul style="list-style-type: none"> - удосконалення норм виробітку; - розробка ефективних збутових каналів; - розробка технологічних карт; - вихід на нові сегменти ринку
Фінансові	<ul style="list-style-type: none"> - залучення нових інвестицій; - торгівля на світовій біржі
Регуляторні	<ul style="list-style-type: none"> - державне та законодавче регулювання галузі; - пільги та кредити від держави; - створення інфраструктури для розвитку інновацій в рослинництві
Соціально-управлінські	
Соціальні	<ul style="list-style-type: none"> - використання альтернативних джерел енергії; - зменшення використання хімічних добрив; - удосконалення форм оплати праці; - удосконалення режимів роботи та відпочинку працівників
Управлінські	<ul style="list-style-type: none"> - удосконалення засобів мотивації персоналу; - розробка стратегії управління відповідно до специфіки галузі
Інформаційні	
Контрольні	<ul style="list-style-type: none"> - обладнання транспортних засобів GPS; - використання квадрокоптерів для спостереження за посівними площами; - використання карткової пропускну системи
Виробничі	<ul style="list-style-type: none"> - використання геоінформаційних систем; - автоматизація контролю витрат ресурсів; - автоматизація перевірки зерна в лабораторії

Джерело: власна розробка авторів.

логії в сільському господарстві: основна характеристика та перспектива впровадження" [12] аналізує перелік проблем, які має подолати аграрний сектор на шляху до інноваційного розвитку. При цьому системний виклад актуальних напрямів і оцінка ефективності впровадження інновацій в рослинництві залишається проблемою, що потребує подальших досліджень.

Багато вітчизняних науковців зараз погоджується з думкою, що одним із першочергових завдань України є виведення аграрного сектору на новий рівень конкурентоспроможності на світовому ринку [20]. Одним з інструментів досягнення цієї мети є впровадження нової стратегії управління інноваційною діяльністю в агропромисловому комплексі України [14; 17].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Однак невирішеним на сьогодні питанням є змістовне наповнення нової стратегії розвитку агропромислового комплексу України в частині системного викладення інновацій, потрібних і затребуваних на сільгосп підприємствах України. Створення системи — класифікації актуальних інновацій на основі останніх наукових публікацій, даних статистики та офіційної інформації з сайтів українських агропромислових підприємств може бути корисним для постановки цілей інноваційного розвитку на рівні підприємства, а також для подальшого контролю їх досягнення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У результаті дослідження сучасних трендів, що стосуються розвитку бізнесу в сфері рос-

линництва, пропонується виокремлювати чотири групи інновацій: техніко-технологічні, організаційно-економічні, соціально-управлінські та інформаційні (табл. 1). Адже діяльність підприємств сфери рослинництва — це не лише вирощування зерна, а й сучасна організація та інформаційне забезпечення господарської діяльності, частіше за все, не лише одного сільгосппідприємства, а декількох (в складі агрохолдингу), що мають діяти злагоджено та ефективно. Далі конкретизуємо зміст і актуальні напрямки інновацій в кожній з чотирьох означених груп.

Техніко-технологічні інновації в рослинництві об'єднують всі новації, пов'язані з основним видом діяльності — вирощуванням зерна, та включають в себе біологічні, хімічні, технічні та технологічні інновації. До біологічних, в першу чергу, належать селекційно-генетичні інновації: це специфічний для рослинництва вид інновацій, спрямованих на підвищення продуктивності рослин та якості продукції, в тому числі за рахунок більш раціонального використання ґрунтових та кліматичних ресурсів. Впровадження нових сортів у рослинництві сприяє інтенсивному розвитку галузі, а підвищена стійкість таких сортів до хвороб та шкідників істотно зменшує необхідність застосування засобів захисту, а значить і небезпеку забруднення ними навколишнього середовища. Хімічні інновації спрямовані на розробку найменш шкідливих для навколишнього середовища добрив для підвищення врожайності рослин, а також гербіцидів та пестицидів для боротьби з небажаною рослинністю та шкідниками. Загалом перед хіміками поставлена одна з найактуальніших задач сучасності — це захист навколишнього середовища і побудова "зеленої економіки" [3], що базується саме на захисті довкілля: підприємства мають мінімізувати негативний вплив хімікатів на землю та природу. Технічні та технологічні інновації досить часто є пов'язаними, адже введення нових технологій вирощування зазвичай потребує нової техніки. Технологічні інновації зазвичай спрямовані на зменшення виробничих витрат та підвищення якості продукції. А технічні, в свою чергу, спрямовані на введення нових машин, механізмів, проведення автоматизації у галузі рослинництва, введення нових джерел енергії, що вказує на їх нерозривний зв'язок з технологічними інноваціями.

Ще одною з найголовніших для рослинництва груп інновацій є організаційно-економічні: організація має впроваджувати нові організаційні механізми для переробки, зберігання та

реалізації продукції, нові методи залучення фінансування та удосконалювати управління підприємством. А держава, в свою чергу, має здійснювати правову та фінансову підтримку підприємств, що розвиваються за інноваційним вектором.

Соціально-управлінські інновації передусім пов'язані з політикою соціальної відповідальності: підприємства мають забезпечувати сприятливі умови праці для своїх співробітників та нести відповідальність за свою діяльність перед споживачами. Отже, соціально-управлінські інновації полягають у введенні нових методів управління персоналом, розробці нових методів мотивації та прогресивних способів розрахунку заробітної плати.

І четвертою групою інновацій є інформаційні: вони пов'язані з впровадженням новітніх підходів щодо забезпечення підприємств сфери рослинництва необхідною інформацією про актуальний стан посівів, рух транспортних засобів, діяльність робітників тощо. Ці інновації в епоху діджиталізації дають підприємству нові можливості контролювати, оптимізувати та удосконалювати власні бізнес-процеси.

Серед актуальних інновацій в рослинництві виокремимо декілька найголовніших. У групі техніко-технологічних інновацій доцільно акцентувати увагу на необхідності оновлення автопарку на техніку не старше 10 років. Проблема застарілої техніки існує на всіх підприємствах у галузі рослинництва в Україні. Станом на 2017 рік сільськогосподарські підприємства налічували 129 тис. тракторів, при технологічній потребі більш як 400 тис.; 37 тис. зернозбиральних комбайнів, при технологічній потребі 80 тис. од.; 49 тис. плугів, при технологічній потребі 151 тис. од.; 70 тис. культиваторів, при технологічній потребі 210 тис. од.; 66 тис. зернових сівалок, при технологічній потребі 102 тис. од. [22]. Такі дані говорять про забезпеченість підприємств України технікою лише наполовину, а це — найголовніший інструмент виробництва. Така ж ситуація і з іншою сільськогосподарською технікою. До того ж із зазначеної техніки понад 80% відпрацьовували свої амортизаційні строки [21]. Це говорить про потребу негайної заміни застарілої техніки новою, що дасть можливість збільшити швидкість та якість обробки землі, посівів та збору врожаю.

Серед актуальних для України технологічних інновацій доцільно виокремити необхідність застосування ресурсозберігаючих технологій обробки землі. Дані технології мо-

Таблиця 2. Оцінка ефективності інновацій в рослинництві*

Напрямок інновацій	Кількісна оцінка	Якісна оцінка
Техніко-технологічні		
Оновлення автопарку на техніку не старше 10 років	Зменшення пального – л/га; збільшення швидкості обробки посівних площ – год/га	Підвищення комфорту роботи водія
Використання ресурсозберігаючих технологій обробки ґрунту	Зменшення пального – л/га; збільшення врожайності – т/га	Покращення стану ґрунту
Розробка препаратів підготовки сировини до посіву	Збільшення врожайності – т/га; зменшення добрив – т/га; зменшення гербіцидів – л/га; зменшення пестицидів – л/га; зменшення пального – л/га	Загартування сировини до впливів шкідників, бур'янів та хвороб
Розробка комбінованих добрив	Збільшення врожайності – т/га; зменшення пального – л/га	Зменшення технічного впливу на посівні площі
Виведення стійких до хвороб сортів зерна	Збільшення врожайності – т/га; зменшення гербіцидів – л/га; зменшення пального – л/га	Забезпечує менший вплив хімікатів на ґрунт та навколишнє середовище
Розробка високоврожайних сортів зерна	Збільшення врожайності – т/га	Вказує на ефективне використання посівних площ
Організаційно-економічні		
Удосконалення норм виробітку	Збільшення швидкості обробки посівних площ – год/га	Забезпечить ефективнішу роботу водіїв техніки та зменшить шкоду їхньому здоров'ю
Пільги та кредити від держави	Додатковий капітал – грн	Можливість розвитку підприємства та вихід на світовий ринок
Торгівля на біржі	Збільшення доходу – грн	Репутація серед підприємств у галузі рослинництва
Соціально-управлінські		
Використання альтернативних джерел енергії	Зменшення витрат на опалення – грн; зменшення витрат на паливо – грн/л	Збереження навколишнього світу від шкідливих викидів та репутація соціально відповідального підприємства
Удосконалення засобів мотивації персоналу	Збільшення швидкості виконання поставлених завдань – год	Підвищення ефективності роботи працівників
Інформаційна		
Обладнання всіх транспортних засобів GPS	Зменшення пального – л/га; збільшення швидкості обробки посівних площ – год/га	Можливість контролю за технікою та водіями
Використання квадрокоптерів для спостереження за посівними площами	Зменшення з/п – грн; зменшення добрив – т/га; зменшення гербіцидів – л/га; зменшення пестицидів – л/га; зменшення пального – л/га	Можливість більшого контролю за виробництвом

Джерело: власна розробка авторів.

жуть поєднати в собі підвищення ефективності виробництва з ощадливим використанням ґрунту. В Європі дані технології застосовують давно, і серед найбільших переваг зазначаються такі [6; 10; 7]: покращення якості ґрунту та відновлення його водного режиму; зменшення матеріальних витрат та економія на оплаті праці; більша врожайність з менших площ. Найбільш популярними ресурсозберігаючими технологіями обробки землі є: "No-Till", "Mini-till" та "Strip-till". Почнемо розгляд з "No-Till" або ґрунтозахисного землеробства: головна ідея полягає в тому, щоб відмовитися від механічної обробки ґрунту, застосовувати лише сівозміни, які найкраще поліпшують родючість ґрунту. Також дана технологія передбачає

інтегрований підхід до боротьби з бур'янами, шкідниками й хворобами рослин та використання насіння вищих репродукцій, чутливих до нових технологій. Така технологія є ідеальною для запобігання ерозії ґрунтів, тому що всі рештки після збирання врожаю залишаються на поверхні [6]. "Mini-till" передбачає мінімальний техніко-технологічний вплив на ґрунт, що дозволяє зменшити витрати на паливо, добрива, пестициди, а також уповільнити зношування техніки. Крім того, цей метод дозволяє оптимізувати сівозміни, збільшити врожайність та покращити природний стан ґрунту. "Mini-till" доцільно застосовувати для відновлення природного стану земель, що довгий час засівалися культурами, що виснажують ґрунт [10]. І

останній метод — "Strip-till" або смугова обробка — також передбачає мінімальну обробку землі. Він включає в себе підігрівання та підсушування ґрунту лише в тих місцях, де безпосередньо відбуваються посівні роботи [7]. Впровадження даних прогресивних методів здатне забезпечити суттєву економію коштів на всіх етапах роботи на землі: від обробки та посіву до збирання врожаю. Так економія витрат дизельного пального на 1 га може складати: при "Mini-till" — з 56 л до 35 л та при "No-Till" — з 56 л до 24 л [16].

Серед хімічних та біологічних технологій для України не втрачають своєї актуальності розробки, пов'язані саме із сировиною та добривами, як такі, що забезпечують прибутковість рослинницькій галузі [13].

Нагально необхідними для вітчизняних підприємств економічними інноваціями є удосконалення норм виробітку основних робітників й регламентація основних бізнес-процесів, особливо це має стосуватися роботи техніки та водіїв. Адже на нормативно-законодавчому рівні України не визначено норми виробітку для водіїв сільськогосподарської техніки, тому цим користуються підприємства і змушують працювати ледь не цілодобово, що шкодить як здоров'ю працівників, так і техніці. Певним кроком в цьому напрямі стали розроблені у 2017 р. "Методичні рекомендації з оплати праці робітників сільськогосподарських підприємств на збиранні зернових культур урожаю" [18].

Актуальність для України інновацій соціально-економічної групи визнана на національному рівні. Так, за програмою "Нова Енергетична стратегія України до 2035 року: безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність" частка альтернативної енергетики в 2025 році вже має скласти 13%, проте в 2018 році вона складає лише 6%. Тому, щоб досягти таких результатів, підприємствам у сфері рослинництва також доведеться змінювати підходи до енергозабезпечення. Такі зміни дозволять скоротити витрати на електроенергію та паливо, але й окупність даних інновацій буде довготривалою [2; 19].

Конкурентоспроможність в цифровій економіці визначається рівнем діджиталізації бізнес-процесів та вмінням підприємства збирати, обробляти та використовувати необхідну інформацію. В сільському господарстві одним з новітніх засобів контролю є GPS (Global Positioning System) — система навігації, яка являє собою управління сільськогосподарською технікою за допомогою супутникової системи, що забезпечує вимір відстані, часу та

визначає місце розташування техніки. Ця система використовує засоби супутникової навігації для визначення поточного положення сільськогосподарської техніки. Така технологія є досить актуальною саме в Україні, адже досить часто працівники спекулюють неуважністю роботодавців та використовують техніку у власних цілях. Також нерідко трапляються крадіжки пального. І саме ця технологія дає можливість контролю не лише за технікою, а й за діями працівників, що дозволить скоротити витрати на паливо та збільшити ефективність використання техніки.

Іншою інновацією, яка має потенціал широкого запровадження в нашій країні, є використання квадрокоптерів для контролю посівних площ. В Україні підприємства володіють величезними земельними банками — понад 550 тис. га у володінні одного з великих агрохолдингів [4]. І контролювати всі посівні площі (як з точки зору агротехнічного стану посівів, так і з позиції їх охорони від крадіїв) досить складно. Квадрокоптери дозволять здійснювати контроль за посівами, проводити аналіз забруднення бур'янами та визначати густоту посівів. Така інновація дозволить скоротити потреби в працівниках та витрати на добрива (адже їх розпилення буде здійснюватися лише на ті ділянки, де це потрібно).

Повертаючись до запропонованого авторами статті переліку актуальних інновацій в рослинництві (з врахуванням потреб українських сільгоспвиробників) та їх класифікації (див. табл. 1), зупинимось на проблемі оцінки доцільності їх впровадження. Аналіз літератури засвідчив існування великої кількості підходів до оцінки інновацій. У загальному вигляді системі існуючих в економічній науці підходів до оцінки інновацій можна представити як сукупність кількісних і якісних методів. Кількісні методи (або методи дослідження операцій) застосовують, коли фактори, що впливають на вибір рішення, можна кількісно визначити та оцінити [8]. Якісні методи використовують тоді, коли фактори, що визначають прийняття рішення, не можна кількісно охарактеризувати або вони взагалі не піддаються кількісному вимірюванню [9]. До якісних методів належать, в основному, експертні методи. Авторський підхід до розробки системи кількісних і якісних показників для оцінки ефективності інновацій в рослинництві представлено в таблиці 2.

ВИСНОВОК

Отже, в результаті дослідження сучасних трендів, що стосуються розвитку бізнесу в

сфері рослинництва, пропонується виокремлювати чотири групи актуальних інновацій: техніко-технологічні, організаційно-економічні, соціально-управлінські та інформаційні:

1. Техніко-технологічні інновації (до складу яких віднесено: технічні, технологічні, хімічні, біологічні) охоплюють такі актуальні для вітчизняних підприємств напрями: оновлення автопарку на техніку не старше 10 років; використання багатоопераційних машин; обладнання всієї техніки комп'ютеризованою системою управління; використання широкозахватної техніки; використання ресурсозберігаючих технологій обробки ґрунту; впровадження енергозберігаючих технологій; застосування інтеграційних технологій боротьби з шкідниками та бур'янами; біологізація землеробства; розробка препаратів підготовки сировини до посіву; розробка комбінованих добрив; селекція стійких до хвороб сортів зерна; розробка високоврожайних сортів зерна; гуміфікація ґрунту.

2. Актуальні організаційно-економічні інновації (економічні, фінансові, регуляторні) у вітчизняному секторі рослинництва можна об'єднати в такі напрями: удосконалення норм виробітку; розробка/освоєння ефективних збутових каналів; розробка технологічних карт; вихід на нові сегменти ринку; залучення нових інвестицій; торгівля на світовій біржі; удосконалення державного та законодавчого регулювання галузі; збільшення пільг та кредитів від держави; розвиток інфраструктури для розвитку інновацій в рослинництві.

3. Соціально-управлінські: використання альтернативних джерел енергії; зменшення використання хімічних добрив; удосконалення форм оплати праці; удосконалення режимів роботи та відпочинку працівників; удосконалення механізму мотивації персоналу; розробка стратегії управління відповідно до специфіки галузі.

4. Інформаційні (контрольні та виробничі): обладнання всіх транспортних засобів GPS; використання квадрокоптерів для спостереження за посівними площами; використання картографічної пропускнуої системи; використання геоінформаційних систем; автоматизація контролю витрат ресурсів; автоматизація перевірки зерна в лабораторії.

Література:

1. AgroPortal.ua. ФАО: рейтинг мировых экспортеров пшеницы изменится в 2017/18 м.г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://agroportal.ua/news/mir/fao-reiting->

[mirovykh-eksporterov-pshenitsy-izmenitsya-v-201718-mg/](http://agroportal.ua/news/mir/fao-reiting-mirovykh-eksporterov-pshenitsy-izmenitsya-v-201718-mg/)

2. Bakertilly: Українська альтернативна енергетика: повільно, але стабільно [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bakertilly.ua/news/id1394>

3. Conti C. Transition towards a green economy in Europe: Innovation and knowledge integration in the renewable energy sector / Conti C., Mancusi M., Sanna-Randaccio F., Sestini R., Verdolini E. // Research Policy. — 2018. — № 47 (10). — P. 1996—2009.

4. Latifundist.com: Топ 100 латифундистов України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://latifundist.com/rating/top100#224>

5. Latifundist.com: ТОП-35 латифундистов мира 2017 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://latifundist.com/rating/top-35-latifundistov-mira>

6. Malhi S. Effects of long-term tillage, terminating no-till and cropping system on organic C and N, and available nutrients in a Gleysolic soil in Quebec, Canada / Malhi S., Legere A., Vanasse A., Parent G. // The Journal of Agricultural Science. — 2018. — № 156. — P. 472—480. doi: 10.1017/s0021859618000448

7. Pietzner B. Impact of slurry strip-till and surface slurry incorporation on NH₃ and N₂O emissions on different plot trials in Central Germany / Pietzner B., Rucknagel J., Koblenz B., et al // Soil and Tillage Research. — 2017. — № 169. — P. 54—64. doi: 10.1016/j.still.2017.01.011

8. Ramanathan R. The debate on flexibility of environmental regulations, innovation capabilities and financial performance — A novel use of DEA. / Ramanathan R., Ramanathan U., Bentley Y. // Omega-international journal of management science. — № 75. — P. 131—138. doi: 10.1016/j.omega.2017.02.006

9. Steen J. Projects and Networks: Understanding Resource Flows and Governance of Temporary Organizations with Quantitative and Qualitative Research Methods. / Steen J., DeFillippi R., Sydow J., Pryke S., Michelfelder I. // Project Management Journal. — 2018. — № 49. — P. 3—17.

10. Suleimenova N. Innovative technology in the field of environmental safety today / Suleimenova N., Filipova M., Zharaspayeva S., Kandykova E. // International Multidisciplinary Scientific GeoConference-SGEM (SGEM). — 2016. — № 2. — P. 501—507.

11. USDA / Office of Global Analysis: Grain: World Markets and Trade. Foreign Agricultural Service. Available at: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/grain-corn-coarsegrains.pdf>

12. Білінська В. Сучасні інноваційні технології в сільському господарстві: основна характеристика та перспективи впровадження / В. Білінська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2015. — № 7 (172). — С. 74—81.

13. Биба В.В., Ковалець М.В. Чинники, що впливають на прибуток сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах [Електронний ресурс] / В.В. Биба, М.В. Ковалець // Ефективна економіка. — 2016. — № 5. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4960>

14. Давиденко Н.М. Інвестиційне забезпечення розвитку аграрного сектору економіки України: монографія / Н.М. Давиденко, А.В. Буряк, Г.О. Скрипник. — К.: Компрінт, 2017. — 388 с.

15. Замрига А.В. Методичні підходи до оцінки ефективності інноваційних процесів в рослинництві / А.В. Замрига // Економічний вісник університету. — 2015. — Вип. 26/1. — С. 70—73.

16. Ільченко О.В. Використання ресурсозберігаючих технологій в рослинництві як напрям підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. [Електронний ресурс] / О.В. Ільченко, А.О. Радько. — 2016. — Режим доступу: <http://repo.sau.sumy.ua/bitstream/123456789/3924/1.pdf>

17. Концепція Державної програми сталого сільського розвитку України на період до 2025 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/fpart88/idx88535.htm>

18. Методичні рекомендації з оплати праці робітників сільськогосподарських підприємств на збиранні зернових культур урожаю 2017 року / І.М. Демчак, В.О. Мариненко, В.М. Івченко та ін. — К.: НДІ "Укragропромпродуктивність", 2017. — 40 с.

19. Нова енергетична стратегія України до 2035 року: "безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність" (Проект) — 2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://tre.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245213112>

20. Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні: матеріали XI Міжнародного бізнесфоруму (Київ, 22 березня 2018 р.) / Відп. ред. А.А. Мазаракі. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. — 200 с.

21. Ткачук В.І. Інновації як фактор підвищення ефективності виробництва зерна [Електронний ресурс] / В.І. Ткачук // Ефективна економіка. — 2014. — № 2. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2727>

22. Укрстат. Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві у 2017 році [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/nsgt/nsgt2017.xlsx>

23. УНІАН. Витрати на посівну значно зросли через зростання цін на пальне і зниження курсу гривні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://economics.unian.ua/agro/10263261-vitrati-na-posivnu-znachno-zroslicherez-zrostannya-cin-na-palne-i-znizhennya-kursu-grivni-ukrlendfarming.html>

24. Факты ICTV. Украина в топ-10 производителей сои в мире [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://fakty.ictv.ua/ru/videos/ukrayina-u-top-10-vyrobnykiv-soyi-u-sviti/>

25. Ширма В.В. Вплив результатів інноваційної діяльності підприємств галузі рослинництва на рівень ефективності їх господарювання / В.В. Ширма // Економіка АПК. — 2014. — № 9. — С. 81—86.

References:

1. AgroPortal.ua, "FAO: World wheat exporter rating will change in 2017/18 marketing year", available at: <http://agroportal.ua/news/mir/fao-reiting-mirovykh-eksporterov-pshenitsy-izmenitsya-v-201718-mg/> (Accessed 13 January 2019).

2. Bakertilly (2018), "Ukrainian alternative energy: slowly but steadily", available at: <http://www.bakertilly.ua/news/id1394>. (Accessed 14 Jan 2019).

3. Conti, C. Mancusi, M. Sanna-Randaccio, F. et al (2018), "Transition towards a green economy in Europe: Innovation and knowledge integration in the renewable energy sector", Research Policy, vol. 47, pp. 1996—2009. doi: 10.1016/j.respol.2018.07.007

4. Latifundist.com, "Top 100 landowners of Ukraine", available at: <https://latifundist.com/rating/top100#224> (Accessed 13 January 2019).

5. Latifundist.com, "Top 35 world latifundists 2017", available at: <https://latifundist.com/rating/top-35-latifundistov-mira> (Accessed 13 January 2019).

6. Malhi, S. Legere, A. Vanasse, A. and Parent, G. (2018), "Effects of long-term tillage, terminating no-till and cropping system on organic C and N, and available nutrients in a Gleysolic soil in Qu?bec, Canada". The Journal of Agricultural Science, vol. 156, pp. 472—480. doi: 10.1017/s0021859618000448

7. Pietzner, B. Rucknagel, J. Koblenz, B. et al (2017), "Impact of slurry strip-till and surface

slurry incorporation on NH₃ and N₂O emissions on different plot trials in Central Germany". Soil and Tillage Research, vol. 169, pp. 54–64. doi: 10.1016/j.still.2017.01.011

8. Ramanathan, R. Ramanathan, U. and Bentley, Y. (2018), "The debate on flexibility of environmental regulations, innovation capabilities and financial performance — A novel use of DEA". Omega-international journal of management science, vol. 75, pp. 131–138. doi: 10.1016/j.omega.2017.02.006

9. Steen, J. Defillippi, R. Sydow, J. et al (2018), "Projects and Networks: Understanding Resource Flows and Governance of Temporary Organizations with Quantitative and Qualitative Research Methods", Project Management Journal, vol. 49:3-17. doi: 10.1177/875697281804900201

10. Suleimenova, N. Filipova, M. Zharaspayeva, S. and Kuandykova, E. (2016), "Innovative technology in the field of environmental safety today", International Multidisciplinary Scientific GeoConference-SGEM (SGEM), vol. 2, pp. 501–507.

11. USDA / Office of Global Analysis (2018), "Grain: World Markets and Trade. Foreign Agricultural Service", available at: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/grain-corn-coarsegrains.pdf> (Accessed 13 January 2019).

12. Bilinska, V. (2015), "Modern innovative technologies in agriculture: the main characteristics and prospects of implementation", Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, vol. 7 (172), pp. 74–80. DOI: dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/172-7/11

13. Byba, V. and Kovalets, M. (2016), Factors affecting the profits of agricultural enterprises in modern conditions" Efektyvna ekonomika, vol. 5, <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4960> (Accessed 13 January 2019).

14. Davydenko, N.M. Buriak, A.V. and Skrypnyk, H.O. (2017), Investytsijne zabezpechennia rozvytku aharnoho sektoru ekonomiky Ukrainy: monohrafiia [Investment support for the development of the agricultural sector of Ukraine: monograph], Kompynt, Kyiv, Ukraine.

15. Zamriga, A.V. (2015), "Methodological approaches to assessing the effectiveness of innovation processes in plant", Ekonomichnyj visnyk universytetu, vol. 26/1, pp. 70–73.

16. Il'chenko, O. V. and Rad'ko, A.O. (2016), "The use of technological resource intakes in Russia as straining the efficiency of agricultural production", available at: <http://repo.sau-sumy.ua/bitstream/123456789/3924/1.pdf> (Accessed 13 January 2019).

17. Kontseptsiiia Derzhavnoi prohramy staloho sil's'koho rozvytku Ukrainy na period do 2025

roku [The concept of the State Program of Sustainable Rural Development of Ukraine for the period up to 2025], available at: <http://www.uazakon.com/document/fpart88/idx88535.htm> (Accessed 13 January 2019).

18. Demchak, I.M. Marynenko, V.O., Ivchenko V.M. et al (2017). Metodichni rekomendatsii z oplyaty pratsi robitnykiv sil's'kohospodars'kykh pidpriemstv na zbyranni zernovykh kul'tur urozhaiu 2017 roku [Methodical recommendations on the remuneration of workers of agricultural enterprises for harvesting crops of the 2017 harvest], Ukhropromproduktivnist', Kyiv, Ukraine.

19. Nova enerhetychna stratehiia Ukrainy do 2035 roku: bezpeka, enerhoefektyvnist', konkurentospromozhnist' (Proekt) [New energy strategy of Ukraine until 2035: safety, energy efficiency, competitiveness (Project)], (2017), available at: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245213112> (Accessed 13 January 2019).

20. Problemy ta perspektyvy rozvytku innovatsijnoi diial'nosti v Ukraini: materialy XI Mizhnarodnoho biznesforumu [Problem and perspective directions of innovation activity in Ukraine: materials of the XI International Business Conference], (2018), Kyiv National University of Trade And Economics, Kyiv, Ukraine.

21. Tkachuk, V.I. (2014), "Innovation as a factor in improving the efficiency of grain production", Efektyvna ekonomika, vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2727> (Accessed 13 January 2019).

22. Ukrstat (2017), "Availability of agricultural machinery and energy capacities at agricultural in 2017", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/nsgt/nsgt2017.xlsx> (Accessed 13 January 2019).

23. UNIAN (2018), "Sowing costs increased significantly due to rising fuel prices and hryvnia depreciation", available at: <https://economics-unian.ua/agro/10263261-vitrati-na-posivnu-znachno-zrosli-cherez-zrostannya-cin-na-palne-i-znizhennya-kursu-grivni-ukrlendfarming.html> (Accessed 13 January 2019).

24. Fakty ICTV (2017), "Ukraine in the top 10 soybean producers in the world", available at: <https://fakty.ictv.ua/ru/videos/ukrayina-u-top-10-vyrobnikiv-soyi-u-sviti/> (Accessed 13 January 2019).

25. Shyrma, V.V. (2014), "Influence of the results of innovation activity of enterprises of the field of plant growing on the level the effectiveness of their management", Ekonomika APK, vol. 9, pp. 81–86.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2019 р.

УДК 658.152.32

Т. А. Орошан,
директор, Лубенський фінансово-економічний коледж Полтавської державної
аграрної академії, відмінник аграрної освіти та науки, викладач-методист, спеціаліст вищої
кваліфікаційної категорії

К. О. Кухта,
к. е. н., викладач обліково-фінансових дисциплін,
Лубенський фінансово-економічний коледж Полтавської державної аграрної академії

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.4.51

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ФОНДІВ

T. Oroshan,
Principal of Lubny Financial-economic college of Poltava State Agriculture Academy
K. Kukhta,
PhD in Economics, teacher of accountant-financial
of Lubny Financial-economic college of Poltava State Agriculture Academy

RESEARCH OF THE EFFICIENCY OF THE USE OF FIXED ASSETS

У статті розглянуто сучасні уявлення до трактування економічного змісту поняття "основні засоби" та їх класифікацію.

Розкрито роль аналізу та структуру основних засобів, чинники, які впливають на рівень ефективності їхнього використання. Розглянуто проблеми експлуатації основних засобів і їхню значущість у виробничому процесі. Ефективність використання основних засобів підприємств залежить від низки показників. За допомогою виконаних розрахунків можна чітко визначити важливе значення основних виробничих фондів у виробництві, а також з'ясувати, які з чинників найістотніше впливають на ефективність їхнього використання. Основні засоби є фундаментальними у ході створення продукції.

Проаналізовано підходи до трактувань понять "основні засоби" та "основні фонди" з метою пошуку спільних та відмінних рис і подальшого відображення в бухгалтерському обліку.

Розглянуто методи оцінки основних виробничих фондів, представлено перелік основних засобів, формули розрахунку показників їх використання.

Діяльність підприємства нерозривно пов'язана з наявністю та використанням основних засобів, які повинні характеризуватися відповідним складом та структурою для здійснення процесу виробництва. Для забезпечення конкурентоспроможності підприємства та отримання необхідної величини прибутку необхідно здійснювати постійний аналіз ефективності використання основних засобів та досліджувати фактори, які впливають на цю зміну.

Розкрито зміст та сучасні методичні підходи до оцінювання ефективності використання основних фондів. Здійснено огляд основних показників ефективності використання основних фондів. Проаналізовано систему взаємозалежних показників (коефіцієнтів), які безпосередньо характеризують рівень використання основних фондів і виробничих потужностей, а також розкривають резерви подальшого поліпшення їхнього використання.

Питання ефективності використання є досить актуальним, адже від нього залежить життєдіяльність підприємства, тому в статті проведено подальше дослідження цієї проблеми та узагальнено отримані результати.

The article deals with contemporary ideas for the interpretation of the economic content of the concept of "fixed assets" and their classification.

The role of analysis and structure of fixed assets, factors that affect the level of efficiency of their use are revealed. The problems of exploitation of fixed assets and their significance in the production process are considered. The efficiency of using fixed assets of enterprises depends on a number of indicators. Using the calculations can be clearly identified the importance of fixed assets in production, as well as find out which factors most significantly affect the efficiency of their use.

Fixed assets are fundamental in the production of products.

The approaches to interpreting concepts of "fixed assets" and "fixed assets" with the aim of finding common and distinctive features and further reflection in accounting.

The methods of estimation of the main productive assets are considered, the list of fixed assets, the formulas for calculating the indicators of their use was presented.

The activities of the enterprise are inextricably linked with the availability and use of fixed assets, which must be characterized by the appropriate composition and structure for the implementation of the production process. In order

to ensure the company's competitiveness and obtain the required return, it is necessary to continuously analyze the efficiency of the use of fixed assets and to investigate the factors that influence this change.

The content and modern methodical approaches to the evaluation of the efficiency of the use of fixed assets are revealed. An overview of the main indicators of the efficiency of the use of fixed assets. The system of interrelated indicators (coefficients) is analyzed which directly characterize the level of utilization of fixed assets and production capacities, as well as reveal reserves for further improvement of their use.

The question of the effectiveness of use is very relevant, because it depends on the life of the enterprise, so in this article we will conduct a further study of this problem and summarize the results.

Ключові слова: основні фонди, класифікація основних фондів, фондівіддача, фондомісткість.

Key words: fixed assets, classification of fixed assets, return on assets, capital intensity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Підвищення ефективності використання основних засобів підприємств є одним з основних питань в умовах ринкових відносин. Від вирішення цієї проблеми залежить фінансовий стан підприємства, конкурентоспроможність його продукції на ринку. Забезпечення певних темпів розвитку та підвищення ефективності виробництва можливе за умови інтенсифікації відтворення та ліпшого використання діючих основних фондів підприємств. Ці процеси, з одного боку, сприяють постійному підтримуванню належного технічного рівня кожного підприємства, а з іншого — дають змогу збільшувати обсяг виробництва продукції без додаткових інвестиційних ресурсів, знижувати собівартість виробів за рахунок скорочення питомої амортизації й витрат на обслуговування виробництва та його управління, підвищувати фондівіддачу та прибутковість.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблему ефективності використання основних засобів досліджували ряд вчених, серед яких можна виділити: Бондар Н.М., Кругляк Б.С., Бондар Т.П., Зайцева О.Б., Ковальов А.І., Скиба Г.В., Подольська В.О., Яріш О.В. та інші.

МЕТОЮ СТАТТІ

Як показує огляд наукової літератури вітчизняних і зарубіжних економістів, дискусійними залишаються питання щодо визначення основних засобів як економічної категорії, їх класифікації, забезпечення ефективності використання основних фондів. У зв'язку з цим метою даної статті є аналіз методів оцінювання ефективності використання основних фондів та проаналізовано трактування понять "основних засобів" та "основних фондів".

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

З виникненням бухгалтерського обліку, вчені почали застосовувати поняття "основні

засоби" та "основні фонди". Прийнято вважати, що термінами "основні фонди" і "основні засоби" визначено одні й ті самі об'єкти, проте перший із термінів використовується в податковому законодавстві, а другий використовується в бухгалтерському обліку. До 2011 року в податковому законодавстві використовувалося поняття "основні фонди", яке було частково ліквідовано шляхом заміни на "основні засоби" в п'ятому розділі "податок на прибуток". Що ж до інших податків, то поняття "основні фонди" залишилось. Однак, в економічній теорії термін "основні фонди" почали використовувати задовго до появи в Україні податкового обліку. Таким чином, вважають, що одним з перших визначень терміну "основні фонди" є висловлювання А. Сміта про те, що "фондом є будь-яке накопичення продуктів землі і промислової праці. Фонд буде капіталом лише в тому випадку, якщо він приносить власнику дохід чи прибуток" [3, с. 327]. Отже, А. Сміт визначав фонди як матеріальну основу для утворення капіталу.

Стосовно сутності основних засобів сучасні зарубіжні економісти вважають їх засобами, які мають значний термін експлуатації, використовуються підприємством та придбаються не з метою їх подальшого перепродажу [4, с. 123]. Тобто основна увага акцентується на довгому терміні використання, а також на тому, що основними засобами активи стають лише з моменту введення в експлуатацію. Крім того, цікавим, на наш погляд, є відсутність будь-яких посилань на те, що ці засоби зношуються і їх вартість втрачається поступово. Враховуючи вищесказане, ми вважаємо дане визначення дещо поверхневим і неповним.

Проаналізувавши визначення понять "основні засоби" та "основні фонди", можна побачити, що автори по-різному трактують ці поняття, називаючи їх або засобами праці, або матеріальними активами, або матеріально-речовими цінностями, але майже кожен з авторів зазначає, що вони використовуються протягом

Таблиця 1. Аналіз поглядів вчених щодо визначення поняття "основні фонди" та "основні засоби"

№ з/п	Підходи до визначення	Автор											
		Макаровська Т.П.	Завадський Й.С., Осовська Г.В., Юшкевич О.О.	Кірейцев Г.Г.	Загородний А.Г.	Бутинець Ф.Ф.	Чебанова Н.В., Василенко Ю.А.	Липиленко О.В.	Мочерний С.В.	Голов С.Ф., Єфіменко В.І.	Цап-Цалко Ю.С.	Куттер М.І.	Ковалев В.В.
1	Засоби праці	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
2	Частина майна підприємства	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
3	Матеріальні активи	-	-	-	+	+	+	+	+	+	-	-	
4	Непоточні активи	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	-	

тривалого періоду і втрачають свою вартість частинами.

На основі проведеного аналізу наукової літератури щодо трактувань та визначень, слід перейти до ознайомлення показників оцінки ефективності основних фондів.

Показника ефективності використання основних фондів підприємства розділяють на дві групи:

1) узагальнюючі,

2) конкретні.

До узагальнюючих відносяться: — фондівіддача, фондомісткість, рентабельність основних фондів.

До конкретних показників відносяться: — коефіцієнт інтенсивного використання обладнання, коефіцієнт екстенсивного використання обладнання, коефіцієнт інтегрального використання обладнання, резерв виробничої потужності.

Основним узагальнюючим показником використання основних фондів є фондівіддача. Це відношення обсягу товарної продукції за аналізований період до основних виробничих фондів. Використовується також обернений показник — фондомісткість. Його розраховують як відношення основних виробничих фондів до обсягу товарної продукції [2, с. 248].

Фондомісткість показує, на яку суму потрібно придбати основні виробничі фонди підприємству для випуску необхідних обсягів продукції та обчислюється за формулою (1) [2, с. 247].

$$F_v = 1/f_v = \Phi_{ср}/ВП \quad (1)$$

При визначенні фондівіддачі та фондомісткості обсяг продукції обчислюється у вартісному, натуральному та умовному вираженні. Основні виробничі фонди визначаються відповідно до вартості, зайнятої площі або в іншому вираженні, причому до уваги береться їх середній хронологічний розмір за аналізований період (як правило, середньорічний).

Більш точно використання основних виробничих фондів відображає показник фондівіддачі, розрахований, виходячи з обсягу продукції у натуральному вираженні. Проте натуральні та умовно-натуральні виміри обсягу продукції використовуються лише на підприємствах, що випускають продукцію одного виду, або

Рис. 1. Видова (технологічна) класифікація основних фондів підприємств

Джерело: [7].

продукцію, яку можна привести до одного виду.

Під фондовіддачею — розуміють показник ефективності використання основних виробничих фондів, який характеризує обсяг виробленої підприємством продукції (послуг) у вартісному вираженні (ВП) одиницею основних виробничих фондів (Фср). Її можна розрахувати за формулою (2) [2, с. 247].

$$f_{\text{в}} = \text{ВП} / \text{Фср} \quad (2).$$

Перевагою показника фондомісткості є те, що його чисельник може бути розкладений на складові за окремими цехами і групами обладнання. Це дозволяє виявити вплив використання техніки на кожній виробничій ділянці на узагальнюючий показник використання фондів.

Основні фонди — це засоби виробництва; це засоби праці у вартісному вираженні, які функціонують у виробництві тривалий час у своїй незмінній натурально-речовій формі, а їх вартість переноситься конкретною працею на вартість продукції (послуг), що виробляється, частинами і міру спрацювання [2, с. 110].

Роль основних засобів у процесі праці визначається тим, що у своїй сукупності вони утворюють виробничо-технічну базу і визначають можливості підприємства по випуску продукції, рівень технічної озброєності праці. Накопичення основних засобів і підвищення технічної озброєності праці, збагачують процес праці, надають праці творчий характер, підвищують культурно-технічний рівень суспільства.

Видова (технологічна) класифікація основних фондів підприємств подана на рисунку 1.

Як вже було сказано, при оцінці ефективності використання основних виробничих фондів, важливим показником при розрахунках являється фондовіддача та фондоємність. Розглянемо більш детально ці показники

Найважливіший фактор підвищення фондовіддачі — забезпечення оптимальної структури основних виробничих фондів. Фондовіддача багато в чому залежить також від сформованих пропорцій між основними і оборотними фондами. При оптимальному забезпеченні засобів праці предметами праці більш інтенсивно використовуються перші, і навпаки, при нестачі оборотних фондів знижується ефективність використання основних фондів.

На показник фондовіддачі впливають два фактори: зміна обсягу валової продукції та середньорічної вартості основних виробничих фондів

До системи взаємозалежних показників (коефіцієнтів), які безпосередньо характеризують рівень використання основних фондів і ви-

робничих потужностей, а також розкривають резерви подальшого поліпшення їхнього використання, відносяться:

— використання в часі (коефіцієнт екстенсивного навантаження);

— використання в одиницю часу (коефіцієнт інтенсивного навантаження);

— загальне використання (коефіцієнт інтегрального навантаження).

Перший показник (Кекст) визначається шляхом розподілу часу фактичного використання на максимально можливий час використання основних фондів. Другий показник (Кінт) отримуємо в результаті розподілу фактичної кількості продукції, зробленого в одиницю часу роботи устаткування, на максимальний випуск цієї продукції, яку можна зробити за участю даних основних фондів у ту ж одиницю часу. Третій показник (Кінтегр) розраховується шляхом перемножування перших двох показників.

Заслуговує на увагу підхід до оцінювання основних засобів виробництва, який запропонував Сідун В.А. Вчений, показники використання основних фондів поділяє на три групи:

— показники ступеня зносу (коефіцієнти зносу та придатності);

— показники інтенсивності відновлення основних фондів (коефіцієнти оновлення та вибуття, швидкість оновлення);

— показники ефективності використання основних фондів (загальні та часткові) [6, с. 78—79].

Досить цікавою є методика розрахунку ефективності капітальних вкладень з урахуванням спеціалізації та рівня виробництва валової продукції аграрних підприємств, запропонована Г. Зоріним і Т. Тетеріною [8]. У основі розробленої методики розрахунку інвестицій лежать функціональні зв'язки між забезпеченістю основними засобами і виробництвом сільськогосподарської продукції. Ця методика включає три етапи. На першому етапі визначається обсяг інвестицій (I_1), необхідний для простого відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств з урахуванням чинника часу, який зумовлює неоднакову вартість грошей у різні періоди часу:

$$I_1 = \sum_{i=1}^n A_i * T_0 \quad (3),$$

де A — величина нарахування амортизації для i -го виду діяльності підприємства;

T_0 — термін окупності;

n — кількість видів діяльності підприємства.

На другому етапі проводять розрахунок інвестицій (I_2) з позицій збільшення основних засобів до умовного рівня, який відповідає певним економічним параметрам конкретного

підприємства:

$$I_2 = \sum_{i=1}^n K_{пл} * K_{ф} \quad (4),$$

$K_{пл}$ — планова вартість основних засобів підприємства;

$K_{ф}$ — фактична вартість основних засобів підприємства. Передбачається, що умовний рівень основних засобів залежатиме від обсягу і виду виробленої продукції, наявності і якості трудових та земельних ресурсів.

На третьому етапі визначають потребу в інвестиціях (I_3), які забезпечують зростання обсягу виробництва продукції підприємств, згрупованих по напрямках спеціалізації:

$$I_3 = T_{пр} \sum_{i=1}^n z_i * f_i(K, L, N) \quad (5),$$

де $T_{пр}$ — темпи приросту виробництва продукції;

z_i — коефіцієнт чутливості інвестицій до приросту обсягу виробленої продукції i -го виду діяльності;

K — вартість основних засобів підприємства;

L — кількість працівників підприємства;

N — площа сільськогосподарських угідь.

У результаті сукупний обсяг інвестицій (I) для забезпечення розширеного відтворення основних засобів підприємств можна вичислити використавши формулу:

$$I = I_1 + I_2 + I_3 \quad (6).$$

ВИСНОВКИ

Отже, з'ясовано сучасні методичні підходи до оцінювання ефективності використання основних фондів. Для характеристики використання основних фондів слід застосовувати узагальнюючі показники — фондівіддачу та фондомісткість.

Проаналізувавши визначення понять "основні засоби" та "основні фонди", можна побачити, що автори по-різному трактують ці поняття, називаючи їх або засобами праці, або матеріальними активами, або матеріально-речовими цінностями, але майже кожен з авторів зазначає, що вони використовуються протягом тривалого періоду і втрачають свою вартість частинами.

Питання методології оцінки ефективності використання основних фондів та класифікація основних засобів будуть основою подальших досліджень.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. — 2-ге вид, доп. і перероблене / В.Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с.

2. Економіка підприємства: навч. посібник. / За ред. Шаповал В.М. — Київ, 2006. — 488 с.

3. Історія економічних учень підручник / Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко, А.М. Поручник та ін. — К.: КНЕУ, 1999. — 564 с.

4. Кузьмін Д.Л. Основні засоби і основні фонди: порівняльний аспект // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. — 2012. — № 2 (23). — С. 148—155.

5. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства. Структур.-логіч. навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2001.

6. Сідун В.А., Пономарьова Ю.В. Економіка підприємства: навчальний посібник. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 356 с.

7. Экономика предприятия: учеб. Пособие / В.П. Волков [и др.]; под общ. ред. В.П. Волкова. — М: Новое знание, 2009. — 677 с.

8. Зорин Г. Источники финансирования процесса воспроизводства основных фондов в сельском хозяйстве / Г. Зорин, Т. Тетерина // Аграрный вестник Урала. — 2010. — № 12. — С. 47—53.

References:

1. Andriychuk, V.H. (2002), *Ekonomika ahrarnykh pidpriemstv* [The economy of agrarian enterprises], 2nd ed, KNEU, Kyiv, Ukraine.

2. Shapoval, V.M. (2006), *Ekonomika pidpriemtva* [Business Economics], Kyiv, Ukraine.

3. Kornijchuk, L. Ya. Tatarenko, N. O. and Poruchnyk, A. M. (1999), *Istoriia ekonomichnykh vchen'* [The history of economic studies], KNEU, Kyiv, Ukraine.

4. Kuz'min, D.L (2012), "Fixed assets and fixed assets: a comparative aspect", *Problemy teorii ta metodolohii bukhgalters'koho obliku, kontroliu i analizu*, vol. 12(23), pp. 148-155.

5. Pokropyvnyj, S. F. (2001), *Ekonomika pidpriemtva* [Business Economics], KNEU, Kyiv, Ukraine.

6. Sidun, V. A. and Ponomar'ova, Yu. V. (2006), *Ekonomika pidpriemtva* [Business Economics], 2nd ed, Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

7. Volkov, V.P. (2009), *Ekonomyka predpriyatya* [Enterprise economy], Novoe znanye, Moscow, Russia

8. Zoryn, H. and Teteryna, T. (2010), "Sources of financing the process of reproduction of fixed assets in agriculture", *Ahrarnyj vestnyk Urala*, vol. 12, pp. 47—53.

Стаття надійшла до редакції 30.01.2019 р.

УДК 338.4

І. М. Семенчук,

к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства,

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

К. Ю. Мала,

Школа молодого вченого, факультет економічних наук,

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.4.56

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

I. Semenchuk,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of department of enterprise economics,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

K. Mala,

"School of a young scientist", faculty of Economic Sciences,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

WAYS OF INCREASING COMPETITIVENESS OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES

У сучасному світі неможливо уявити відсутність конкуренції. Конкуренція є одним з істотних і необхідних інструментів механізму ринку, незважаючи на те, що самі конфігурації конкуренції не бувають рівними на різноманітних ринках і в окремо взятих ринкових ситуаціях. Економічні процеси не стоять на місці, через що, кожне підприємство під впливом конкурентів, має своєчасно адаптуватися до змін у внутрішньому та зовнішньому середовищах. За статистикою останніх років, більшість підприємств харчової промисловості не здатні комплексно дослідити ринок і це призводить до того, що конкурентоспроможність національних виробників поступово падає, внаслідок чого зростають збитки. Під конкуренцією, в тому числі і економічною, розуміється змагання фірм і компаній на ринку виробництва та реалізації товарів і послуг. Цілі конкуренції, господарської та комерційної діяльності організації в цілому — це витяг у результаті своєї діяльності ефективної прибутку. Одним з найважливіших питань є підвищення ефективності використання сучасних інструментів у процесі забезпечення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості. Для економічної стабільності будь-якому підприємству необхідно ретельно спланувати ефективний розвиток, це вимагає систематичного підходу і здійснення значного комплексу організаційно-економічних, управлінських і технологічних заходів, а також накопичення необхідної інформації про власні можливості і перспективи. Розробка заходів щодо підвищення конкурентоспроможності підприємства стає основним завданням. Для розробки цих заходів необхідно ретельне вивчення економічної категорії конкурентоспроможності, її особливостей і ознак. Відсутність необхідних теоретичних і практичних знань складного механізму забезпечення конкурентоспроможності харчової промисловості часто призводить до серйозних прорахунків при встановленні цін, що веде в ряді випадків до істотних збитків, а іноді й до банкрутства підприємств. У статті обгрунтовано основні проблеми зниження конкурентоспроможності підприємств та шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості. Усі зазначені заходи мають бути спрямовані на вирішення цієї проблеми зниження конкурентних можливостей підприємств харчової промисловості, посилити їх позиції на ринку, досягти стійкого розвитку за рахунок створення і підтримки конкурентних переваг.

In the modern world it is impossible to imagine a lack of competition. Competition is one of the essential and necessary tools of a market mechanism, despite the fact that the configurations themselves are not equal in different markets and in individual market situations. Economic processes are not in place, which means that each enterprise, under the influence of its competitors, must be able to adapt timely to changes in the internal and external environment. According to statistics

of recent years, most food industry enterprises are not able to comprehensively explore the market and this leads to the fact that the competitiveness of national producers is gradually falling, resulting in increased losses. Competition, including economic ones, means competition between firms and companies in the market of production and sales of goods and services. The objectives of competition, economic and commercial activities of the organization as a whole — is the extraction as a result of its activities of effective profits. One of the most important issues is to increase the efficiency of using modern tools in the process of ensuring the competitiveness of food industry enterprises. For economic stability, any enterprise needs to thoroughly plan for effective development, which requires a systematic approach and a significant set of organizational, economic, managerial and technological measures, as well as the accumulation of necessary information about their own capabilities and prospects. Development of measures to improve the competitiveness of the enterprise becomes the main task. To develop these measures, careful study of the economic category of competitiveness, its features and characteristics. The lack of the necessary theoretical and practical knowledge of a complex mechanism for ensuring the competitiveness of the food industry often leads to serious miscalculations in establishing prices, which in some cases leads to substantial losses, and sometimes to bankruptcy of enterprises. The article substantiates the main problems of reducing the competitiveness of enterprises and ways to increase the competitiveness of food industry enterprises. All these measures should be aimed at solving this problem by reducing the competitiveness of food industry enterprises, strengthening their position in the market, achieving sustainable development through the creation and maintenance of competitive advantages.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємств харчової галузі, формування конкурентних переваг, чинники впливу, продовольча сфера, конкурентна позиція.

Key words: competitiveness of food industry enterprises, formation of competitive advantages, factors of influence, food sphere, competitive position.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі економічного розвитку, проблема зниження конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості (ХП) займає центральне місце в економічній політиці держави. Трансформаційні процеси, що відбуваються в економіці країни, супроводжуються проблемами і труднощами, які вимагають суттєвих змін і зрушень в мікро та макросередовищі підприємств харчової промисловості. Однією з таких проблем є зниження купівельної спроможності населення, а тому й скорочення споживання харчових продуктів. Таким чином, особливої уваги заслуговує проблема досягнення та забезпечення певного рівня конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості в умовах жорсткої конкурентної боротьби на нестабільному ринку [1, с. 2].

Сучасний етап функціонування підприємств харчових підприємств України вирізняється ря-

дом особливостей, що впливають на формування їхньої конкурентоспроможності. Серед найсуттєвіших можна виділити наступні. Високий рівень волатильності цін: так індекс цін промислової продукції за 2017 р. склав 120,5%, а для ХП 115,6%, у 2016 р. відповідно 136% та 142,5%, у 2015 р. 117,1% та 115,6% [3, с. 7], тобто цінова динаміка на продукцію ХП характеризується вищими показниками швидкості зміни (температура інфляції для ХП склав у 2016 р. +23,27%, у 2017 р. -18,88%, для промисловості загалом відповідно +16,14% та -11,4%), оскільки чутливіше реагує на зовнішні кон'юнктурні фактори [3, с. 8]. Незважаючи на велику кількість факторів, що впливають на конкурентоспроможність підприємств, все ж основним і визначальним із них залишається його здатність виробляти конкурентоспроможну продукцію і створювати умови для її просування на ринок.

**АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ
І ПУБЛІКАЦІЙ**

Дослідженню проблеми формування конкурентоспроможності присвячено велику кількість наукових праць вчених, а саме: Т.М. Барбаріч [1], М.М. Бердар [2], М.В. Шарко [4], І.А. Золотих [5], К.С. Коваленко [6] та інші. Проте аналіз праць показав, що проблеми формування конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості залишаються недостатньо дослідженими і вимагають пошуку нових шляхів вирішення питань забезпечення конкурентних позицій національних виробників продовольства.

**ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ
СТАТТІ**

Метою статті є обґрунтування шляхів підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості.

**ВИКЛАД ОСНОВНОГО
МАТЕРІАЛУ**

Харчова промисловість є однією з провідних структуроформуючих галузей не лише агропромислового комплексу, а й усього народного господарства України. Питома вага цієї галузі в структурі виробництва предметів споживання сягає 52,8%, у загальному обсязі промислової продукції — 16,3%, а продукції агропромислового комплексу — 33,5% [1, с. 5]. Отже, одним із головних завдань на шляху побудови в Україні ефективної економічної системи є вирішення питань забезпечення вітчизняного ринку високоякісними і конкурентоспроможними продуктами харчування. Дослідження конкурентоспроможності підприємств є дуже складним процесом. У першу чергу, це пов'язано з різноманіттям визначень поняття "конкурентоспроможність", а також з великою кількістю факторів впливу внутрішнього і зовнішнього середовища. На конкурентоспроможність підприємств харчової промисловості в цілому впливають такі фактори, як наука, технологія, капітал, інфраструктура, сировинна база, інформація, кадровий потенціал та менеджмент. У сучасних умовах високий рівень конкурентоспроможності ХП, їх продукції залежить від наявності сировинної бази, вміння правильно організувати канали збуту своєї продукції, а також високого рівня конкурентоспроможності персоналу, особливо керівників, професіоналів і фахівців [1, с. 2].

Харчова промисловість посідає важливе місце в промисловому комплексі України. Вона забезпечує населення харчовими продуктами,

забезпечує робочими місцями значну частину працездатного населення, робить суттєвий внесок у бюджет країни, забезпечує надходження іноземних інвестицій [4, с. 8].

Важливою конкурентною перевагою харчових підприємств є визначення ціни продукту, що випускається, адекватної купівельній спроможності населення. Вона повинна задовольняти споживачів і відповідати меті отримання прибутку підприємства. При встановленні ціни враховується характер конкуренції на ринку продовольчих товарів, цінова політика конкурентів, рівень попиту на продукт, що випускається, витрати на його використання. Інвестиційно-інноваційні процеси в Україні характеризуються великою нестабільністю у технічній, соціальній і економічній сферах. Сучасні політичні процеси та їх відображення в сфері економіки, однозначно, негативно впливають на інвестиційний клімат галузі та її привабливість. Необхідність у постійному пошуку потреб конкурентних переваг зумовлює необхідність зміни класичної парадигми управління харчовим підприємством, де окремо відрізняють технологічне, економічне, фінансове, збутове, рекламне, маркетингове і адміністративне управління і забезпечення на концептуально нову парадигму, де всі ці ланки структури підприємства об'єднуються в одне ціле і створюють єдину систему взаємозв'язаних і взаємозалежних складових [2, с. 3]. Розвиток передбачає не тільки перехід з одного стану в інший, а й створення нової системи управління і регулювання інноваційними трансформаціями зі своїм набором якостей і характеристик, щоб забезпечити підприємству своє місце на ринку, яке склалося у поточний момент часу. Таким трансформаційним перетворенням структури підприємства, які адекватно відображають ситуаційні зміни зовнішнього середовища функціонування виробничих об'єктів, повинні відповідати наступні умови:

— готовність до інноваційної діяльності: наявність матеріальних, фінансових і трудових ресурсів здатних сприймати зміни, які настають;

— цілісність запропонованих підприємств, що охоплюють всі сфери дій підприємств, бо фрагментарність інноваційних змін в одній з ланок виробництва обов'язково призведе до диспропорцій і деструктуризації виробництва;

— чітко організована послідовність реалізації цілеспрямованих заходів, орієнтованих у часі, направленість взаємодій між технологічними та структуроутворюючими параметрами виробництва;

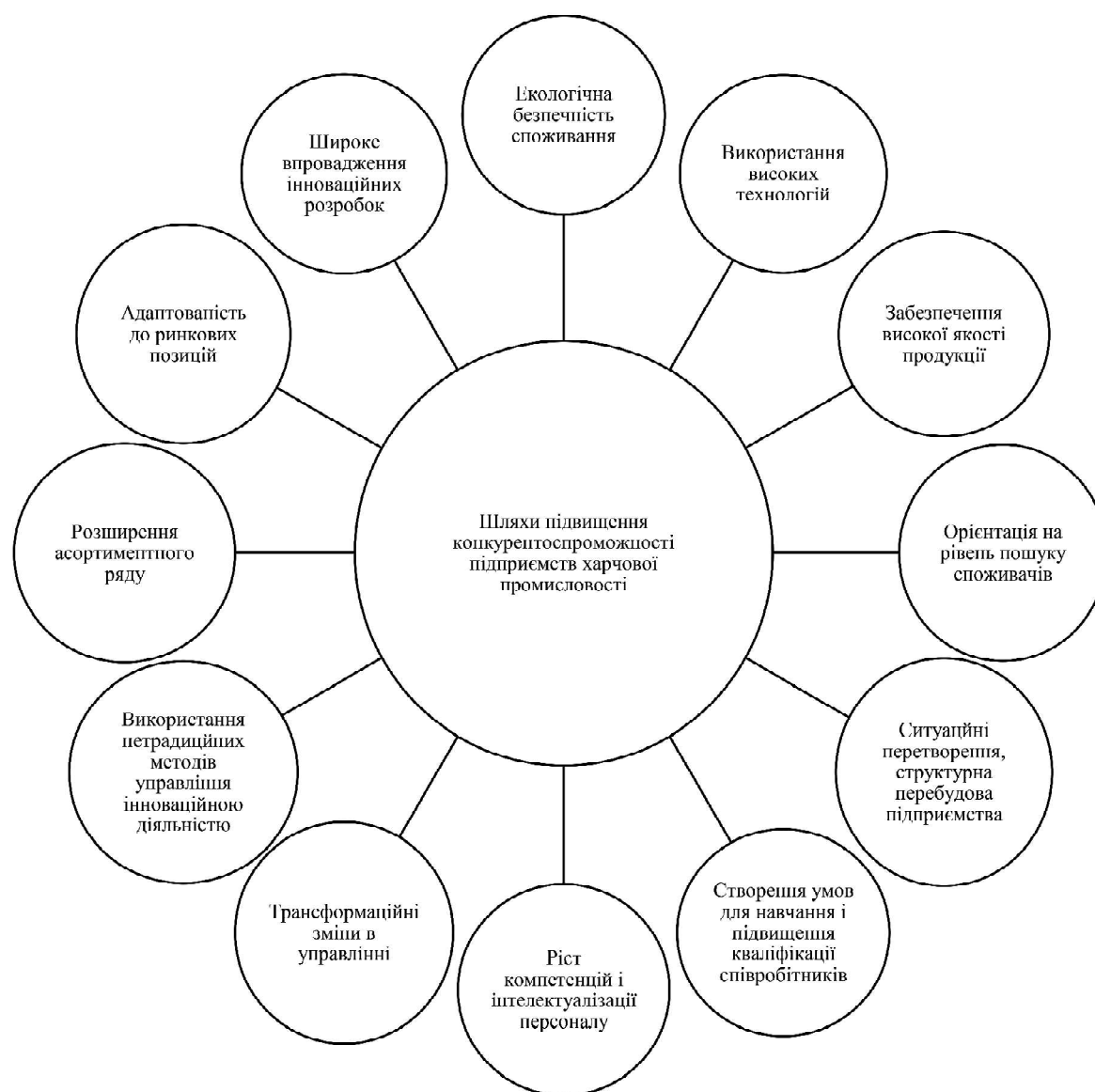

Рис. 1. Шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості

Джерело: [4, с. 3].

— поступальний характер інноваційного оновлення, спрямований на підвищення якості продукції та задоволення зростаючих потреб споживачів;

— планомірний і науково обґрунтований характер заходів, що пропонуються.

Дотримання цих умов розвитку обумовлює необхідність постійного росту компетенції і інтелектуалізації персоналу, підвищення його освітнього рівня, мотивації праці, формування нової ментальності, розуміння основних моделей здійснення розвитку, сукупності цілей, на досягнення яких вони спрямовані, через постійне вдосконалення методів менеджменту впровадження інновацій. При цьому ключові пріоритети повинні віддаватись мотивації творчої, продуктивної і ініціативної діяльності робітників. Тільки тоді збережеться єдність взає-

мозаповнення ліній функціонування харчового підприємства як необхідної ланки між виробником і споживачем харчової продукції. Посилена реалізація інноваційної діяльності підприємств галузі і, в кінцевому рахунку, підвищення конкурентоздатності продукції, що випускається, можливі лише при використанні первинних розробок "економіки знань" та реалізації творчого потенціалу співробітників [4, с. 6—7; 11, с. 2].

У цих умовах інтелектуальне співробітництво спеціалістів різних видів наукових досліджень економіки, математичного моделювання, теорії прийняття рішень, нечіткої логіки, кластерного аналізу та інших дозволить розробити нові методи управління і виключити суб'єктивізм керівників і автократичний стиль управління в прийнятті важливих і часом необґрун-

тованих стратегічних рішень. Запропоновані напрями підвищення конкурентоспроможності харчових підприємств представлені на рисунку 1.

Враховуючи вищеописані проблеми підприємств харчової промисловості, що стримують їх розвиток та реалізацію експортного потенціалу, варто зробити наступний висновок.

Покращити умови і збільшити ефективність діяльності підприємств харчової промисловості можна шляхом наступних дій [12, с. 2]:

1. У короткостроковій перспективі варто посилити контроль за грошовими потоками, ефективніше здійснювати управління дебіторською заборгованістю.

2. Налагодити постійну систему збору, обробки і використання інформації, об'єктом якої повинен бути споживач, його потреби і рівень доходів. Ринковий попит на певний вид продукту слід враховувати в процесі планування діяльності підприємства при визначенні обсягу виробництва.

3. Розробити ефективні стратегії подальшого розвитку підприємств, врахувавши заходи у сфері державного регулювання та прогнозовані зміни галузі. Щоб своєчасно реагувати на потреби споживачів, їм варто проводити ретроспективний аналіз і будувати економічні прогнози, науково обгрунтовуючи можливі зміни стану галузі.

4. Налагодити партнерські відносини між сільськогосподарськими підприємствами, які постачають сировину підприємствам харчової промисловості, і останніми. Пошук компромісів між ними повинен сприяти забезпеченню виробників якісною сировиною в достатній кількості за ціною вигідною постачальнику. Вирішення цього завдання потребує врахування особливостей діяльності контрагентів у кожній галузі.

5. Розробити ефективні механізми державного захисту ринку від недоброякісної продукції з метою захисту здоров'я та інтересів споживачів. Це також дозволить зменшити обсяги тіньового обігу та захистити вітчизняних виробників.

6. Здійснювати імпорт тільки тих товарів, які відсутні у нашій країні, при цьому обгрунтовувати економічно і фінансово обсяги імпортованої продукції.

7. Удосконалити нормативну базу. В розробленні державою стандартів та відповідних нормативно-правових актів повинні приймати участь професійні організації з метою дотримання інтересів виробників. Необхідно розроб-

ляти життєздатні галузеві програми розвитку і реалізовувати їх.

8. Сприяти залученню інвестицій з метою модернізації підприємств харчової промисловості на новому інноваційному рівні.

9. Сприяти розвитку сировинної бази, переймаючи передовий досвід та реалізуючи державні програми підтримки. Особлива роль тут належить державі, оскільки без її втручання вирішити проблеми сільгосппідприємств дуже складно.

10. Заходи, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості, повинні бути комплексними, що і забезпечить ефективність їх діяльності, збереження чи розширення їх ринку збуту.

У подальшому варто розробити рекомендації для підприємств тієї чи іншої галузі харчової промисловості, врахувавши особливості її діяльності [4, с. 8; 7, с. 2].

ВИСНОВКИ

Отже, підприємства харчової промисловості посідають важливе місце в промисловому комплексі України оскільки забезпечує населення харчовими продуктами, роблять суттєвий внесок у бюджет країни, відповідно потребують застосування дієвих заходів з підвищення їх конкурентоспроможності. На основі результатів дослідження розроблені рекомендації для виробників харчової промисловості, серед яких обов'язкова розробка конкурентної стратегії.

Підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості неможливе без розробки стратегії їх розвитку, визначення основних цілей діяльності з урахуванням конкурентних переваг та сучасних форм та методів конкурентної боротьби. На основі глибокого інноваційного оновлення за передовими вимогами технологій, продуктів, менеджменту та маркетингу буде забезпечено максимальне задоволення потреб населення у якісних продуктах харчування.

Володіючи важливими конкурентними перевагами (сприятливі природно кліматичні умови, зручне географічне розташування, кваліфікований персонал тощо), підприємства мають усі перспективи для досягнення високого рівня конкурентоспроможності.

Література:

1. Барбаріч Т.М. Конкурентоспроможність підприємств харчової промисловості Житомирської області // Економіка та держава. — 2011. — № 9. — С. 70—72.

2. Бердар М.М. Конкурентоспроможність підприємств харчової промисловості України: сучасні проблеми та напрями підвищення // Агросвіт. — 2018. — № 12. — С. 8—14.

3. Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

4. Шарко М.В., Васильченко К.Г. Шляхи та напрями підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості // Економіка харчової промисловості. — 2015. — № 1. — С. 38—41.

5. Золотих І.А. Проблеми інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості // Економіст. — 2012. — № 2. — С. 40—41.

6. Коваленко К.С. Шляхи вирішення проблем конкурентоспроможності вітчизняних підприємств харчових продуктів на міжнародному ринку / К.С. Коваленко // Інноваційна економіка. — 2012. — № 7. — С. 118—121.

7. Шевченко А.А., Богуцька І.В. Аналіз сучасного економічного стану підприємств харчової та переробної промисловості // Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу. — Тернопіль: економічна думка, 2003. — С. 57—60.

8. Піх М.З. Основні тенденції розвитку харчової промисловості України в контексті економічної безпеки підприємства / М.З. Піх // Підвищення ефективності діяльності підприємств харчової та переробної галузей АПК: (Київ, 18—19 лист. 2015 р.). — К.: НУХТ, 2015. — 295 с.

9. Піх М.З. Стратегічні пріоритети зміцнення економічної безпеки підприємств харчової промисловості / М.З. Піх // Підвищення ефективності діяльності підприємств харчової та переробної галузей: (Київ, 19—20 лист. 2015 р.). — К.: 2015. — 326 с.

10. Бексултанова А.И., Аслаханова С.А., Эскиев М.А. Проблемы повышения конкурентоспособности предприятия // Молодой ученый. — 2015. — № 21. — С. 361—363.

11. Мушкеева Д.М., Аксенова Т.Н. Пути повышения конкурентоспособности предприятия // Научное сообщество студентов XXI столетия. — № 9 (46).

12. Якимчук Т.В., Якимчук Т.В. Стан і перспективи розвитку підприємств харчової промисловості України. — 2010.

References:

1. Barbarich, T.M. (2011), "Competitiveness of food industry enterprises in Zhytomyr region", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 9, pp. 70—72.

2. Berdar, M.M. (2018), "Competitiveness of food industry enterprises of Ukraine: modern problems and directions of improvement", *Ahrosvit*, vol. 12, pp. 8—14.

3. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 20 Jan 2019).

4. Sharko, M.V. and Vasyl'chenko, K.H. (2015), "Ways and directions of increasing the competitiveness of food industry enterprises", *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, vol. 1, pp. 38—41.

5. Zolotykh, I.A. (2012), "Problems of innovative development of enterprises of the food industry", *Economist*, vol. 2, pp. 40—41.

6. Kovalenko, K.S. (2012), "Ways of solving the problems of competitiveness of domestic enterprises of food products in the international market", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 7, pp. 118—121.

7. Shevchenko, A.A. and Bohuts'ka, I.V. (2003), "Analysis of the current economic situation of enterprises in the food and processing industry", *Zbirnyk naukovykh prats' kafedry ekonomichnoho analizu. Ternopil': ekonomichna dumka*, pp. 57—60.

8. Pikh, M.Z. (2015), "Main tendencies of development of food industry of Ukraine in the context of economic safety of the enterprise", *Pidvyschennia efektyvnosti diial'nosti pidpryemstv kharchovoi ta pererobnoi haluzej Apk* [Increasing the efficiency of the enterprises of the food and processing industries of the agroindustrial complex], National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine.

9. Pikh, M.Z. (2015), "Strategic priorities for strengthening the economic safety of food industry enterprises", *Pidvyschennia efektyvnosti diial'nosti pidpryemstv kharchovoi ta pererobnoi haluzej Apk* [Increasing the efficiency of the enterprises of the food and processing industries of the agroindustrial complex], National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine.

10. Beksultanova, A.Y. Aslakhanova, S.A. and Eskyev, M.A. (2015), "Problems of increasing the competitiveness of enterprises", *Molodoj uchenyj*, vol. 21, pp. 361—363.

11. Mushkeeva, D.M. and Aksanova, T.N. (2016), "Ways to improve the competitiveness of enterprises", *Nauchnoe soobshchestvo studentov XXI stoletiya*, vol. 9 (46).

12. Yakymchuk, T.V. (2010), "Status and prospects of development of food industry enterprises of Ukraine", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 4 (106), pp. 162—168.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2019 р.

УДК 339.166:339.37

Б. М. Марков,
к. е. н., докторант, Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.4.62

МЕТОДИКА ГРУПУВАННЯ РОЗДРІБНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

B. Markov,
PhD in Economics, Alfred Nobel University, Dnipro

METHODOLOGY OF GROUPING OF RETAIL TRADE ENTERPRISES

У статті здійснено порівняння основних теоретичних підходів до сутності та методів кластеризації. Узагальнено, що сутність кластеризації полягає у багатоступінчастому об'єднанні елементів класифікації в однорідні групи (кластери), ґрунтуючись на принципах найбільшої подібності в групах та найбільшої різниці між групами, основною перевагою кластеризації є те, що вона дає змогу будувати багатовимірні ієрархічні класифікації об'єктів за сукупністю ознак.

Здійснивши кластеризацію роздрібних торговельних підприємств, зроблено висновок, що найкращими параметрами для оцінки і розподілу підприємств на кластери є географічне розташування; рівень обороту продукції на підприємстві; торгова площа; спеціалізація та кількість товарних позицій. Використовуючи дані за кожною з цих категорій, було оцінено п'ятнадцять роздрібних торговельних підприємств і розподілено їх на три відносно однорідні групи. Спираючись на середні значення в кожному кластері за ключовими параметрами, зазначеними вище, здійснено загальну характеристику та розроблено певні рекомендації за кожним із кластерів.

The article compares basic theoretical approaches to the essence and methods of clustering. It is generalized that the essence of clustering is in the multistage integration of classification elements into homogeneous groups (clusters), based on the principles of greatest similarity in groups and the greatest difference between groups. The main advantage of clustering is that it enables to construct multidimensional hierarchical classifications of objects by the cumulative evidence. Methods of clustering are divided into hierarchical and non-hierarchical ones. More common is the first type, in particular, the hierarchical agglomeration method based on the immediate neighborhood. In most cases, a metric such as the Euclidean distance is used. Among the non-hierarchical ones, the k-means method is the most common.

By clustering retail trade enterprises, it has been concluded that the best parameters for estimating and distributing enterprises to clusters is the geographical location; the level of turnover at the enterprise; trading area; specialization and quantity of the commodity items. Having data for each of these categories, fifteen retail trade enterprises were evaluated and divided into three relatively homogeneous groups. Using the average values in each cluster based on the key parameters mentioned above, a general description has been made and some recommendations for each cluster have been developed.

The first cluster includes 11 enterprises that have an average level of profitability and are generally quite successful, however, mostly on a local scale. These enterprises have a clear specialization, which leads to a relatively narrow range of products, that is, a relatively small number of commodity items. Enterprises from the first cluster are equally common throughout Ukraine and have average retail space and a relatively stable range of customers — a conclusion that can be made, given the fact that the enterprises with a narrow product range have the turnover even slightly higher than the average. Therefore, the main task of regulatory bodies here is not to restrict their activity or to hinder their development.

The second cluster includes 3 enterprises which can be considered as market leaders, which have high turnover, significant trading areas, are common in the most densely populated regions with high profitability of the population, which offer their customers a wide range of products with significant price 'forks'. The task of regulatory bodies is to monitor their activities for threats to compete in the market.

The third cluster includes one enterprise which is characterized by low turnover, small trading areas and a narrow range of products. Such enterprise has limited opportunities for development, and therefore needs active support from the state and other regulatory bodies.

Ключові слова: кластеризація, роздрібне підприємство, географічне розташування, рівень обороту продукції на підприємстві, торгова площа, спеціалізація.

Key words: clustering, retail trade enterprise, geographic location, level of the turnover at the enterprise, trading area, specialization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За даними Державного комітету статистики, у 2016 році 26,8% усіх підприємств України функціонували в сфері торгівлі [1].

Однак частка сфери торгівлі у валовому внутрішньому продукті України у 2016 році знизилась до 12,5%, порівняно з показником у 14,4% у 2015 році, причому тенденція до

Таблиця 1. Переведення параметрів кластеризації у нормалізовані оцінки

Ознака/Параметри	Бали	Обґрунтування
Географічна ознака		
Північ	5	Високий рівень доходу населення, стабільний попит, наявність постачальників
Південь	2	Сезонний характер попиту, низька густота населення
Захід	4	Висока густота населення, висока споживча активність
Схід	1	Низький попит, відсутність постачальників, нестабільна ситуація
Центр	3	Стабільний попит, низька густота населення
Рівень обороту продукції		
До 10 млн грн	1	Чим вищий оборот, тим, по-перше, вищий рівень популярності та частки підприємства на ринку, а по-друге, ширші можливості для розвитку [15]
Від 10 до 100 млн	2	
Від 100 до 500 млн	4	
Понад 500 млн грн	5	
Торгова площа		
До 100 м ²	1	Чим більшою є торгова площа, тим більше товарів може розмістити підприємство і вищий рівень задоволення клієнтів [17]
Від 100 до 400 м ²	3	
Від 400 до 1200 м ²	4	
Понад 1200 м ²	5	
Спеціалізація + специфіка діяльності		
Продовольчий магазин	5	Стабільний попит за будь-якого рівня доходів
Непродовольчий магазин	4	Менш стабільний попит
Кіоск	2	Неможливість заробляти на обороті, високі націнки
Автозаправна станція	3	Висока еластичність попиту
Кількість товарних позицій (широта асортименту)		
До 1 тисячі	1	Чим більшою є кількість товарних позицій, тим більша ймовірність візиту покупців і їх лояльності
1-5 тисяч	2	
5-10 тисяч	4	
Понад 10 тисяч	5	

скорочення частки торгівлі у вітчизняному ВВП триває з 2013 року. З огляду на ці фактори, стимулювання розвитку роздрібної торгівлі в країні має стати одним із пріоритетних завдань державних регулюючих органів. Однак, враховуючи численність та різноманіття підприємств роздрібної торгівлі в Україні, необхідною є їх систематизація для забезпечення точного прогнозування реакції цих підприємств на відповідні економічні та адміністративні стимули, а також на дослідження причин низхідної тенденції в підприємницькій активності в даному секторі. Саме тому доцільно здійснити саме кластерний аналіз роздрібних торговельних підприємств.

АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням сутності, визначенням методів та здійсненням кластеризації підприємств займаються такі вчені: як Л. Куцеконь, Л. Забуранна, Р. Якимець, К. Гавриш, С. Белай, П. Коваль, Л. Васильєва, В. Саричев, О. Ткаченко, М. Білик та інші. Їхні праці містять багатий теоретичний та практичний матеріал, однак необхідність адаптації існуючих підходів та методів кластеризації до підприємств роздрібної торгівлі вимагає проведення подальших досліджень.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження: здійснити кластерний аналіз роздрібних торговельних підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

З огляду на результати аналізу основних теоретичних підходів до методів кластеризації підприємств, можемо дійти висновку, що найбільш доцільною для мети нашого дослідження є саме ієрархічна категорія методів кластерного аналізу, адже у нас є чіткі дані і їх використання при мультиетапному групуванні роздрібних торговельних підприємств буде цілком доречним. До того ж, при застосуванні, наприклад, k-середніх існує високий ступінь ризику вибору неправильної кількості кластерів, що в подальшому ускладнить процес дослідження. Отож, спиняємось на ієрархічній групі методів кластерного аналізу. В рамках цієї групи обираємо метод найближчих сусідів, адже, згідно з дослідниками, які займались ретельним вивченням цього питання, цей метод є найбільш дієвим та ефективним і, до того ж, дає найбільш точні результати, що мінімізує наш рівень ризику, а отже, згідно з теорією П. Коваль, підвищує рівень якості нашого кластерного аналізу роздрібних торговельних підприємств [2, с. 33]. Отже, залишилось лише обрати метрику, яку будемо використовувати. Най-

Таблиця 2. Матриця нормалізованих даних

Підприємство	Критерії				
	Географічне розташування	Оборот продукції	Торгова площа	Спеціалізація	Широта асортименту
«Сільпо»	5	5	5	5	4
«Атлант»	4	2	3	4	1
«У Лесі»	5	1	1	2	1
«Мега-Маркет»	5	5	5	5	5
«Пролісок»	3	2	1	5	2
«ОЛД»	5	4	3	4	4
«Одесит»	2	4	4	4	2
«Для всіх»	1	2	4	4	2
«Мрія»	3	4	3	5	2
«Чикаго»	4	4	3	5	2
«Мотолайф»	2	4	3	4	1
«Лемур»	3	2	1	5	2
«Епіцентр»	5	5	5	4	5
«Вечір»	4	2	3	5	2
«Стильний світ»	5	4	4	4	2

Джерело: розроблено автором.

більш вдалим вибором, на нашу думку, буде евклідова відстань, адже, по-перше, цей метод застосовується найчастіше, а тому можна зробити припущення, що він найбільш надійний, а по-друге, алгоритм його розрахунку дозволяє здійснити цей аналіз без наявності специфічного програмного забезпечення. Враховуючи все зазначене вище і підсумовуючи розглянуті підходи до проведення кластерного аналізу, можемо розробити наступний алгоритм класифікації роздрібних торговельних підприємств [3, с. 112; 4, с. 101].

Крок 1: відбір генеральної сукупності.

Крок 2: підбір параметрів для кластеризації. Згідно з порадами науковців, параметри для кластеризації повинні одночасно забезпечувати однорідність об'єктів у рамках кластерів і їх відмінність між різними кластерами.

Крок 3: нормалізація даних. Існує велика ймовірність того, що параметри, відібрані на попередньому етапі, матимуть різні одиниці вимірювання та різноспрямований вплив, а

тому їх необхідно нормалізувати для досягнення однорідності в оцінках та зіставленні показників окремих роздрібних торговельних підприємств одразу за декількома параметрами.

Крок 4: стандартизація даних. На цьому етапі відбувається адаптація даних, отриманих на попередніх етапах дослідження, до подальшого використання.

Крок 5: розрахунок евклідової відстані [5, с. 32].

Крок 6: здійснення кластерного аналізу. На цьому етапі ми використаємо оператор "STATISTICA" для обробки знайдених евклідових відстаней, побудови дендрограми та групування об'єктів у кластери [6, с. 414].

Крок 7: підведення підсумків на основі проведеного кластерного аналізу. Висновки.

Згідно з нашим алгоритмом, перш ніж нормалізувати дані, ми повинні визначитись із об'єктами генеральної сукупності. Ми будемо проводити кластерний аналіз 15 роздрібних

Таблиця 3. Матриця стандартизованих даних

Підприємство	Критерії				
	Географічне розташування	Оборот продукції	Торгова площа	Спеціалізація	Широта асортименту
«Сільпо»	0,949153	1,238987	1,310794	0,816497	1,130974
«Атлант»	0,199822	-0,99119	-0,14564	-0,40825	-1,0818
«У Лесі»	0,949153	-1,73458	-1,60208	-2,85774	-1,0818
«Мега-Маркет»	0,949153	1,238987	1,310794	0,816497	1,868566
«Пролісок»	-0,54951	-0,99119	-1,60208	0,816497	-0,34421
«ОЛД»	0,949153	0,495595	-0,14564	-0,40825	1,130974
«Одесит»	-1,29884	0,495595	0,582575	-0,40825	-0,34421
«Для всіх»	-2,04817	-0,99119	0,582575	-0,40825	-0,34421
«Мрія»	-0,54951	0,495595	-0,14564	0,816497	-0,34421
«Чикаго»	0,199822	0,495595	-0,14564	0,816497	-0,34421
«Мотолайф»	-1,29884	0,495595	-0,14564	-0,40825	-1,0818
«Лемур»	-0,54951	-0,99119	-1,60208	0,816497	-0,34421
«Епіцентр»	0,949153	1,238987	1,310794	-0,40825	1,868566
«Вечір»	0,199822	-0,99119	-0,14564	0,816497	-0,34421
«Стильний світ»	0,949153	0,495595	0,582575	-0,40825	-0,34421

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 4. Розподіл роздрібних торговельних підприємств за кластерами

Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3
«Атлант», «Пролісок», «ОЛД», «Одесит», «Для всіх», «Мрія», «Чикаго», «Мотолайф», «Лемур», «Вечір», «Стильний світ»	«Сільпо», «Мега-Маркет», «Епіцентр»	«У Лесі»

Джерело: розроблено автором.

торговельних підприємств: "Сільпо", "Атлант", "У Лесі", "Мега-Маркет", "Пролісок", "ОЛД", "Одесит", "Для всіх", "Мрія", "Чикаго", "Мотолайф", "Лемур", "Епіцентр", "Вечір", "Стильний світ".

У якості параметрів ми використовувати-моемо наступні сегментаційні ознаки: географічне розташування; рівень обороту продукції на підприємстві; торгова площа; спеціалізація; кількість товарних позицій; специфіка діяльності (магазини/ кіоски/ автозаправні станції).

Однак, оскільки ці параметри не є однорідними і не всі містять числову інформацію, нам необхідно буде показники для кожного роздрібного торговельного підприємства нормалізувати. Спосіб нормалізації буде наступним: кожен із параметрів буде оцінюватись від 1 до 5, залежно від характеру впливу цього параметра на діяльність підприємства (табл. 1).

Таким чином, можемо сформувати матрицю з нормалізованими даними (табл. 2).

Серед наявних методів стандартизації, а саме: z-стандартизації, трансформації змінних до значень в інтервалі (-1; 1), трансформації змінних до значень в інтервалі (0; 1); максимального значення 1, коли значення усіх змінних діляться на їх максимум; середнього значення 1, коли значення змінних діляться на їх середнє; середньоквадратичного відхилення 1, коли значення змінних діляться на середньоквадратичне відхилення, ми обираємо z-стандартизацію,

оскільки вона свідчить про нормальний закон розподілу, а отже, отримані дані будуть максимально точними (табл. 3).

Оскільки для проведення кластерного аналізу ми обрали метод найближчого сусідства, ми повинні об'єднувати у кластери, перш за все ті "точки", відстань між якими є найменшою.

Нарешті, у нас утворюється 3 відносно однорідні групи, які позначаємо як Кластер 1, Кластер 2, Кластер 3 (табл. 4).

Тепер ми можемо замість дослідження та аналізу кожного окремого підприємства аналізувати кластери. Так, наприклад, знайдемо середні бали за кожним критерієм у кожному кластері (рис. 1).

З огляду на середні бали, можемо зробити висновок, що найбільш успішним і перспективним є Кластер 2, куди входять "Сільпо", "Мега-Маркет" та "Епіцентр", тоді як Кластер 3 потребує підтримки та стимулювання для забезпечення подальшого розвитку, або ж зміни напряму діяльності за умов неможливості подальшого розвитку.

ВИСНОВКИ

Порівнявши основні теоретичні підходи до сутності та методів кластеризації, можемо узагальнити, що сутність кластеризації полягає у багатоетапному об'єднанні елементів класифікації в однорідні групи (кластери), ґрунтуючись на принципах найбільшої подібності в групах та найбільшої різниці між групами, основною перевагою кластеризації є те, що вона дає змогу будувати багатовимірні ієрархічні класифікації об'єктів за сукупністю ознак. Методи кластеризації поділяються на ієрархічні та неієрархічні. Більш поширеним є перший тип, зокрема ієрархічний агломеративний метод на основі найближчого сусідства. Найчастіше при цьому застосовується така метрика, як евклідова відстань. Серед неієрархічних найпоширенішим є метод k-середніх.

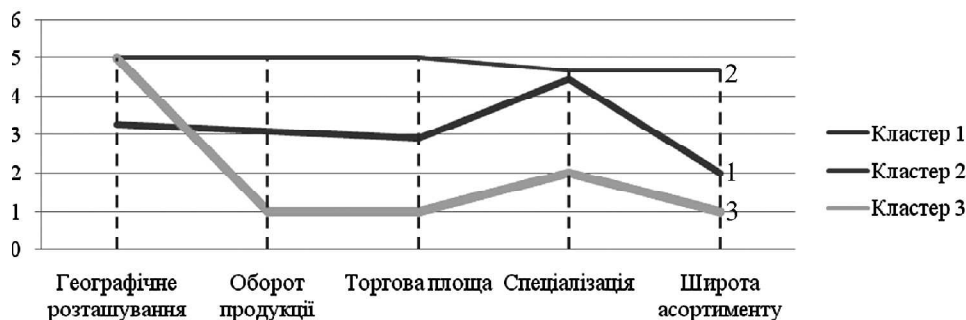

Рис. 1. Середні бали за кожним критерієм у кожному кластері

Джерело: розроблено автором.

Здійснивши кластеризацію роздрібних торговельних підприємств, можемо зробити висновок, що найкращими параметрами для оцінки і розподілу підприємств на кластери є географічне розташування; рівень обороту продукції на підприємстві; торгова площа; спеціалізація та кількість товарних позицій. Використовуючи дані за кожною з цих категорій, було оцінено п'ятнадцять роздрібних торговельних підприємств і розподілено їх на три відносно однорідні групи. Спираючись на середні значення в кожному кластері за ключовими параметрами, зазначеними вище, можемо скласти загальну характеристику та розробити певні рекомендації за кожним із кластерів.

До першого кластера увійшло 11 підприємств, які мають середній рівень прибутковості і в цілому є досить успішними, правда, здебільшого в місцевих масштабах. Ці підприємства мають чітку спеціалізацію, що зумовлює відносно вузький асортимент, тобто відносно малу кількість товарних позицій. Підприємства з першого кластеру є однаково поширеними на всій території України і мають середні торгові площі та відносно стабільне коло клієнтів — висновок, який можна зробити, враховуючи той факт, що при вузькому асортименті підприємства мають рівень обороту навіть дещо вищий середнього. Тому основне завдання регулюючих органів тут — не обмежувати їх діяльність та не гальмувати їх розвиток.

До другого кластера увійшли 3 підприємства, які можна вважати лідерами ринку, які мають високі обороти, значні торгові площі, є поширеними в найбільш густонаселених регіонах з високим рівнем доходності населення, які пропонують своїм клієнтам широкий вибір продукції зі значними ціновими "вилками". Завдання регулюючих органів — моніторити їх діяльність на предмет загроз для конкуренції на ринку.

До третього кластера увійшло одне підприємство, яке характеризується низькою оборотністю, малими торговими площами та вузьким асортиментом продукції. Таке підприємство має обмежені можливості для розвитку, а тому потребує активної підтримки держави та інших регулюючих органів.

Література:

1. Державна служба статистики. Офіційний сайт. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

2. Коваль П.Н. Использование кластеризации при анализе данных / П.Н. Коваль // Управляющие системы и машины. — 2010. — № 6. — С. 32—34. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/USM_2010_6_6

3. Приставка О.П. Интегрированная технология кластерного анализа / О.П. Приставка, М.Г. Сидорова // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Технічні науки. — 2011. — № 1. — С. 110—122.

4. Саричев В.І. Методичні підходи до застосування кластерного аналізу при дослідженні соціально-економічних аспектів людського розвитку / В.І. Саричев // Інтелект ХХІ. — 2014. — № 3. — С. 97—106.

5. Васильєва Л.В. Методика розв'язання задачі групування багатомірних об'єктів за допомогою кластерного аналізу / Л.В. Васильєва // Фізико-математична освіта. — 2017. — Вип. 3. — С. 31—34.

6. Бойко Н.І. Застосування кластерного аналізу для діагностики дієвості господарського механізму торговельних підприємств / Н.І. Бойко // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Інформаційні системи та мережі. — 2014. — № 783. — С. 412—420.

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 20 Jan 2019).

2. Koval', P.N. (2010), "Using clustering in data analysis", *Upravliaiushchye systemy y mashyny*, vol. 6, pp. 32—34.

3. Prystavka, O.P. and Sydorova, M.H. (2011), "Integrated cluster analysis technology", *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Ser.: Tekhnichni nauky*, vol. 1, pp. 110—122.

4. Sarychev, V.I. (2014), "Methodological approaches to the application of cluster analysis in the study of socio-economic aspects of human development", *Intelekt XXI*, vol. 3, pp. 97—106.

5. Vasyl'ieva, L.V. (2017), "Method of solving the task of grouping multidimensional objects with the help of cluster analysis", *Fizyko-matematychna osvita*, vol. 3, pp. 31—34.

6. Bojko, N.I. (2014), "Application of cluster analysis for the diagnosis of the efficiency of the economic mechanism of trading enterprises", *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'viv's'ka politekhnika"*. *Informatsijni systemy ta merezhi*, vol. 783, pp. 412—420.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2019 р.

УДК 338.332.1

О. І. Ракович,

аспірант, Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.4.67

ЛОКАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

O. Rakovich,

postgraduate student of the Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr

LOCAL DETERMINANTS OF DEVELOPMENT OF ENTERPRISE POTENTIAL OF AGRICULTURAL TERRITORIES

Здійснено аналіз основних векторів досліджень зокрема, вибір в якості об'єктів досліджень процесів та явищ, які протікають безпосередньо на сільських територіях та впливають на соціо-економіко-еколого-просторовий розвиток сільського соціуму, використання ресурсної концепції у дослідженнях локального економічного простору, оперування універсальними та спеціальними поняттями в процесі дослідження; виявлено ключові фактори впливу на розвиток підприємницького потенціалу сільських територій; обґрунтовано локальні детермінантами розвитку цього потенціалу; розроблено модель формування підприємницького потенціалу сільських територій, в якій конкретизовані суб'єкти, інструменти, мотиви членів сільського соціуму, види підприємницької діяльності, що здійснюють потенційний вплив на формування підприємницького потенціалу сільських територій та забезпечення високої якості життя сільського соціуму.

The article analyzes the main vectors of researches, reveals the key factors of development of entrepreneurial potential of rural territories; The model of forming the entrepreneurial potential of rural areas, in which the subjects, tools, motives of members of rural society, types of entrepreneurial activities that have a potential influence on the formation of entrepreneurial potential of rural territories and ensuring high quality of life of rural society are specified.

The purpose of the research is to substantiate local determinants of the development of entrepreneurial potential of rural areas and to develop a model for the formation of this potential.

The methodological basis of the research is the abstract-logical method, methods of analysis and synthesis, by means of which the vectors of theoretical and methodological support of development of entrepreneurial potential of rural territories are revealed; the method of expert assessment, which determined the local determinants of the development of rural areas; Using the method of generalization of results, a model for forming the entrepreneurial potential of rural areas was developed.

The necessity of study of local determinants of development of entrepreneurial potential of rural areas is due to the lack of knowledge and experience of the heads of rural entrepreneurship on the local aspects of its formation, as well as the low level of institutional provision of the environment of entrepreneurial potential of rural areas.

The originality of the research is determined by the justification of local determinants of the development of entrepreneurial potential of rural areas. This allowed to form the basis of a universal model for the development of entrepreneurial potential of rural areas based on the results of ranking this study.

The significance of the research is due to the prospects of forming conceptual and applied models of management of the development of local entrepreneurial potential by different subjects of management - heads of agricultural enterprises, heads of united territorial communities.

Ключові слова: підприємницький потенціал сільських територій, локальні детермінанти, фактори впливу, розвиток, види підприємницької діяльності.

Key words: entrepreneurial potential of rural territories, local determinants, factors of influence, development, types of entrepreneurial activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Від рівня розвитку підприємницького потенціалу сільських територій залежить продовольча безпека, стан експортного продоволь-

чого потенціалу країни, ступінь соціально-економічного розвитку сільського соціуму. Сучасний етап розвитку аграрного сектору України характеризується підвищенням ефективності бізнесу великих корпоративних структур, експортною орієнтацією, еколого-інноваційною активністю суб'єктів. Водночас

керівництво сільськогосподарських підприємств, фермерських та особистих селянські господарств, а також суб'єкти сільського підприємництва стикаються з проблемами інституціонального забезпечення, неврахуванням локальних аспектів розвитку підприємницького потенціалу у регіональних стратегіях, програмах і планах розвитку сільських територій, відсутністю сприятливого агентського середовища розвитку сільського підприємства.

Неврахування локальних умов розвитку потенціалу конкретної сільської території знижує ефективність реалізації стратегічних планів і програм розвитку регіону, аграрного сектору, сільської економіки, що зазвичай відбувається з причин нерозвиненості механізмів оцінки та планування цього розвитку, нестачі кваліфікованих спеціалістів, низького рівня знань і компетенцій у суб'єктів щодо можливості здійснення управління на інноваційних засадах. Означене зумовлює необхідність проведення досліджень тенденцій розвитку підприємницького потенціалу сільських територій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ОЗНАЧЕНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проблеми розвитку підприємницького потенціалу сільських територій досліджувались вітчизняними і закордонними науковцями А. Абалкіним, О. Амошею, В. Бойком, А. Бутенком, О. Бородіною, Ф. Важинським, І. Гадзалом, В. Жуком, Х. Гільеном-Торрешем, Т. Гоголь, Д. Ігнасіо, М. Лесівом, Ю. Лупенком, М. Маліком, Є. Хлобистовим, П. Коренюком, А. Рамські, А. Ромео, П. Ромером, П. Саблуком та ін. Ними розкрито сутнісні аспекти формування та використання підприємницького потенціалу сільських територій, особливості тезаурусу територіального потенціалу та підприємницького потенціалу території, зокрема обґрунтовано механізми управління розвитком сільського підприємництва та ендогенного потенціалу сільських територій. Подальших досліджень потребують проблеми розвитку підприємницького потенціалу сільських територій та управління ним з урахуванням локальних соціо-економіко-еколого-просторових чинників.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є обґрунтування локальних детермінант розвитку підприємниць-

кого потенціалу сільських територій та розробка моделі формування цього потенціалу. Цілі статті: 1) виявити особливості теоретико-методологічного забезпечення розвитку підприємницького потенціалу сільських територій; 2) здійснити аналіз впливу факторів на розвиток підприємницького потенціалу сільських територій; 3) обґрунтувати локальні детермінанти розвитку підприємницького потенціалу сільських територій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Основними векторами наукових досліджень підприємницького потенціалу сільських територій у світових наукових школах вбачаються: 1) аграрний; 2) територіальний; 3) муніципального розвитку; 4) інституціонального забезпечення; 5) регіонального управління; 6) ендогенний (локальний). Універсальність контексту цих досліджень має прояв у тому, що їх об'єктами є процеси і явища які протікають безпосередньо на сільських територіях та впливають на соціо-економіко-еколого-просторовий розвиток сільського соціуму [1; 2, с. 75; 3, с. 26; 4, с. 88].

Основними передумовами розвитку підприємницького потенціалу сільських територій є наявність ресурсів (людських, земельних, економічних, екологічних, просторових, рекреаційних), ефективність перетворення яких забезпечує можливість продовження у часі життєвого циклу організацій, учасників, територіальних соціумів. Участь сільського населення у підприємницькій діяльності забезпечує розвиток інтелектуального потенціалу підприємництва сільських територій та інтелектуального капіталу організацій.

Розвиток підприємницького потенціалу сільських територій потребує ефективного управління, суб'єктами якого є керівники підприємств, організацій, об'єднаних територіальних громад, регіональних органів влади. Основним завданням керівників підприємств та організацій є забезпечення ефективності господарської діяльності. Завданнями керівників муніципальних та регіональних органів влади є координація ефективного розвитку громад, територій, для чого необхідно розробляти механізми управління з урахуванням особливостей розвитку підприємницького потенціалу конкретної території.

Першим кроком формування будь-якого механізму управління є розробка плану (про-

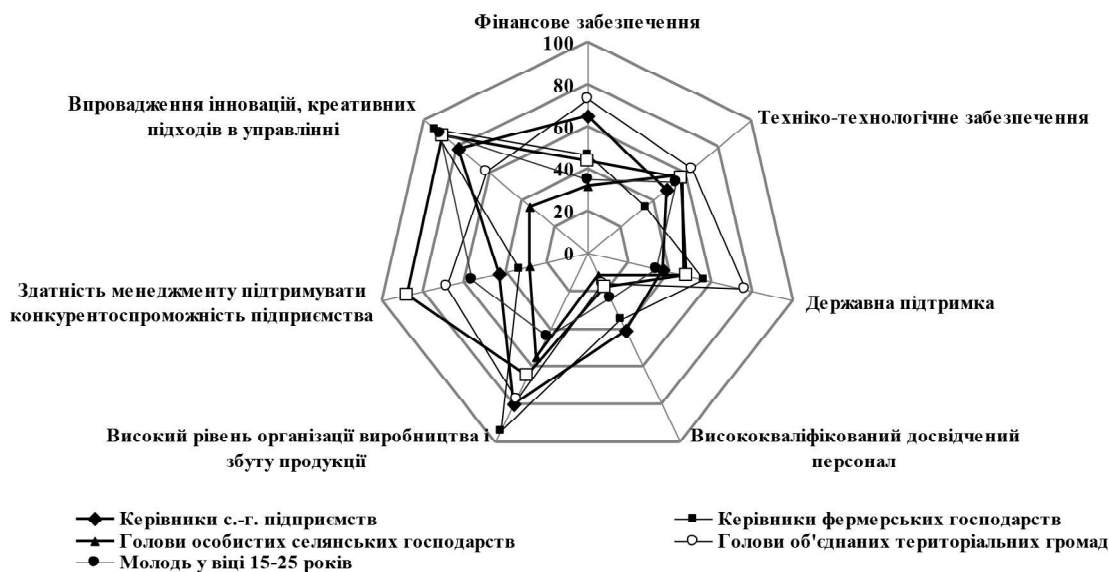

Рис. 1. Експертна оцінка потенційних факторів впливу на економічний стан підприємства

Джерело: власні дослідження.

грами, стратегії) розвитку, в процесі якої здійснюється оцінка стану всіх видів ресурсів, використання яких потенційно забезпечить подальший розвиток території. Оскільки сільські території мають безліч особливостей, оцінка стану ресурсів має бути локалізованою — визначати той ресурсний потенціал, у межах розвитку якого прийматимуться управлінські рішення суб'єктів підприємництва та муніципального управління. Територіальна локалізація структурних і функціональних зрушень визначає пріоритети управлінських рішень щодо не-

обхідності стимулювання процесів формування нового бізнес-середовища та мотивації участі сільського населення у підприємницькій діяльності [6, с. 58].

Незважаючи на існування великої кількості оціночних методик потенціалу, соціологічні методи збору первинної інформації у безпосередніх учасників формування та використання підприємницького потенціалу сільських територій — сільського населення вбачаються вагомим підґрунтям для удосконалення планів і програм розвитку, моделювання ймовірних си-

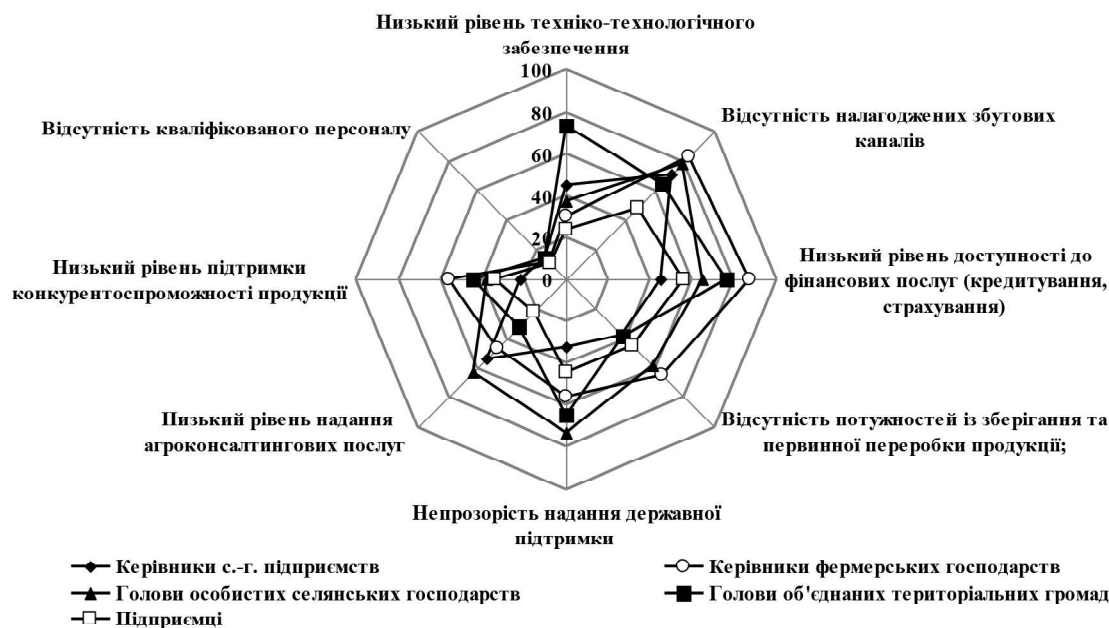

Рис. 2. Експертна оцінка несприятливих факторів впливу на економічний стан підприємства

Джерело: власні дослідження.

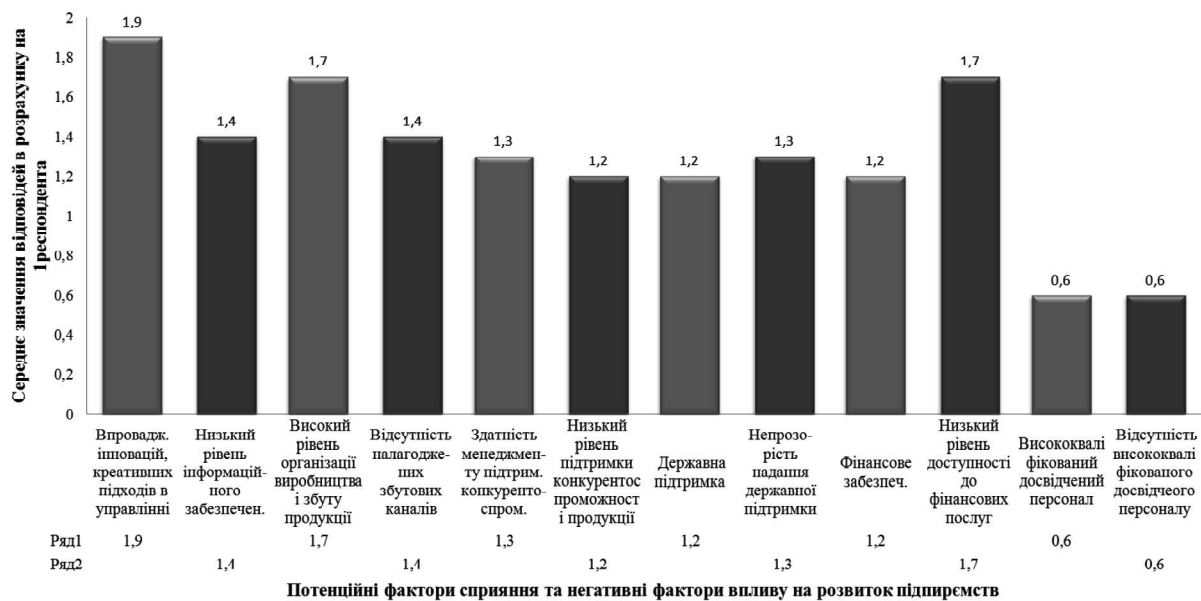

Рис. 3. Потенційні фактори сприяння та негативні фактори впливу на розвиток підприємств

Джерело: побудовано автором.

туаційних змін. Узагальнення результатів соціологічної оцінки дозволяє не тільки корегувати тактичні плани, а й забезпечує можливість змін стратегічних векторів, розробку альтернативних стратегій та стратегій диверсифікації.

Наразі представляються результати авторського дослідження на тему "Експертне опитування керівників сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств, голів об'єднаних територіальних громад та особистих селянських господарств, підприємців для оцінки підприємницького потенціалу сільських територій". Визначені у назві респонденти складають п'ять фокус-груп. Шоста фокус-група "Молодь у віці 15—25 років" додається у респонденте поле з метою вияву та оцінки потенційних мотивів сільського населення брати участь у формуванні підприємницького потенціалу сільських територій. Загальна кількість респондентів — 240 осіб.

Дослідження здійснювалось у сільських населених пунктах Житомирської області, які за методикою комплексної оцінки ендегенного потенціалу сільських територій (автор І.І. Кравчук) входять до районів із низьким, середнім і високим ступенем розвитку ендегенного потенціалу [5, с. 117].

Серед потенційних факторів впливу на економічний стан підприємства (господарства), що найбільше сприяють розвитку його потенціалу респонденти відмітили три ключові фактори — здатність менеджменту підтримувати конкурентоспроможність продукції, високий рівень

організації і збуту продукції, фінансове забезпечення (рис. 1).

Результати експертної оцінки існуючих факторів впливу на економічний стан підприємств (господарств) вказують, що несприятливими факторами респонденти вважають низький рівень конкурентоспроможності та пов'язують це із відсутністю налагоджених збутових каналів та низьким рівнем техніко-технологічного забезпечення (рис. 2).

З метою вияву ступеню можливостей і загроз, які у перспективі можуть здійснювати суттєвий вплив на розвиток підприємницьких організацій на сільських територіях здійснено SWOT-аналіз середовища підприємницького потенціалу сільських територій. Для побудови SWOT-матриці використовувались комплексні рейтинговані результати соціологічного опитування. В результаті порівняння квадрантів "Можливості" (Opportunities) та "Загрози" (Threats) цієї матриці побудована гістограма парних потенційних факторів сприяння та негативних факторів впливу на розвиток підприємств (рис. 3).

Як видно з гістограми (рис. 3), потенційні фактори успіху та негативні фактори, що мають прояв в реальній господарській діяльності, за визначенням респондентів мають майже однакову вагу. Найбільш проблемними зонами в системі "фактор потенційного розвитку — фактор-проблема" є: "державна підтримка — непрозорість надання державної підтримки", "фінансове забезпечення — низький рівень до-

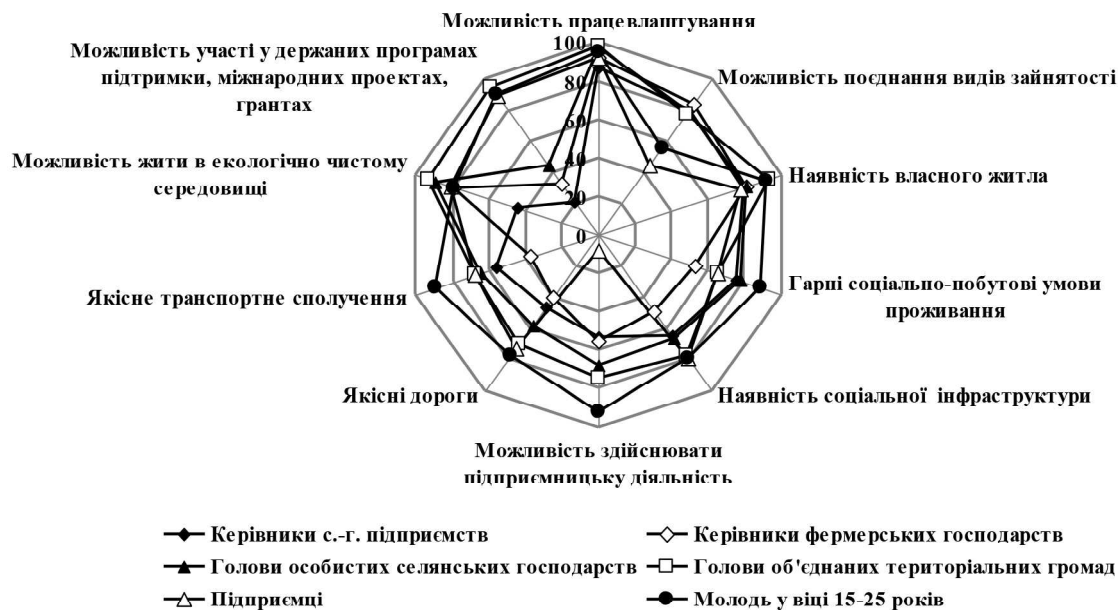

Рис. 4. Мотивуючі чинники для життя і здійснення підприємницької діяльності на сільських територіях

Джерело: побудовано автором.

ступності до фінансових послуг", "висококваліфікований персонал — відсутність висококваліфікованого досвідченого персоналу".

Оскільки персонал підприємницьких структур, розташованих на сільських територіях, в основному формується із сільського населення, доцільно провести оцінку мотивуючих чинників для життя і здійснення підприємницької діяльності на сільських територіях (рис. 4).

Розподіл відповідей респондентів вказує на те, що всі визначені чинники є мотивуючими для життя й здійснення підприємницької діяльності на сільських територіях. При цьому молодь у

віці 15—25 років вказала на високу вагомість усіх чинників. Керівники сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств, підприємці, голови особистих селянських господарств найбільшу перевагу надають можливості працевлаштування, поєднанню видів зайнятості, можливості жити в екологічно чистому середовищі.

Чиннику можливості участі у державних програмах підтримки, міжнародних проектах, грантах найбільшу перевагу надали респонденти — голови об'єднаних територіальних громад. Означене свідчить про те, що в процесі ре-

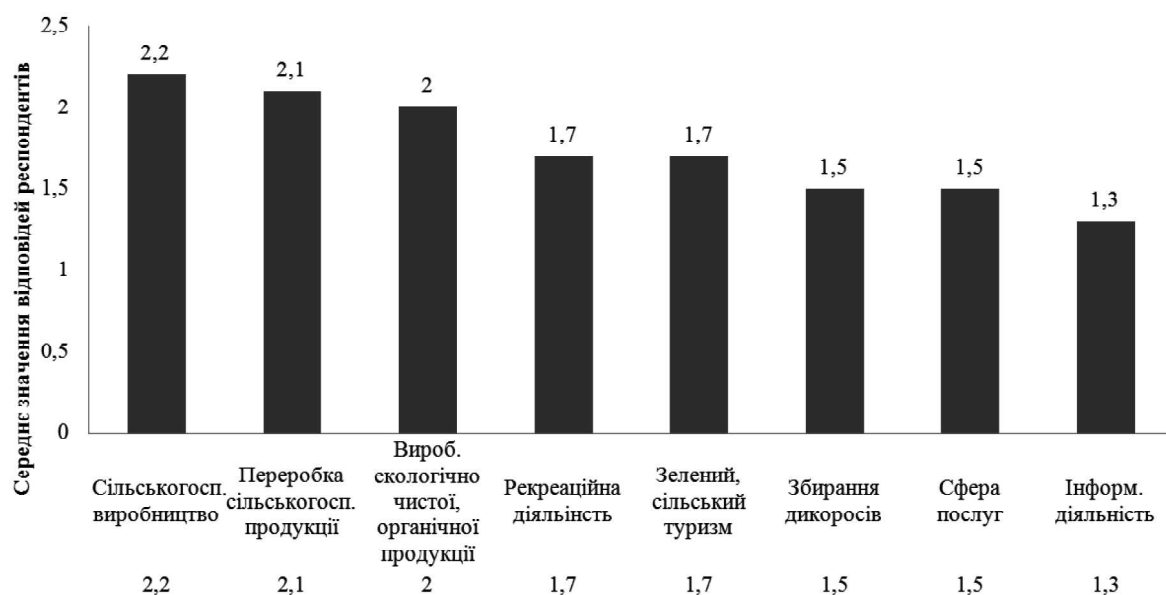

Рис. 5. Перспективні види підприємницької діяльності на сільських територіях

Джерело: власні дослідження автора.

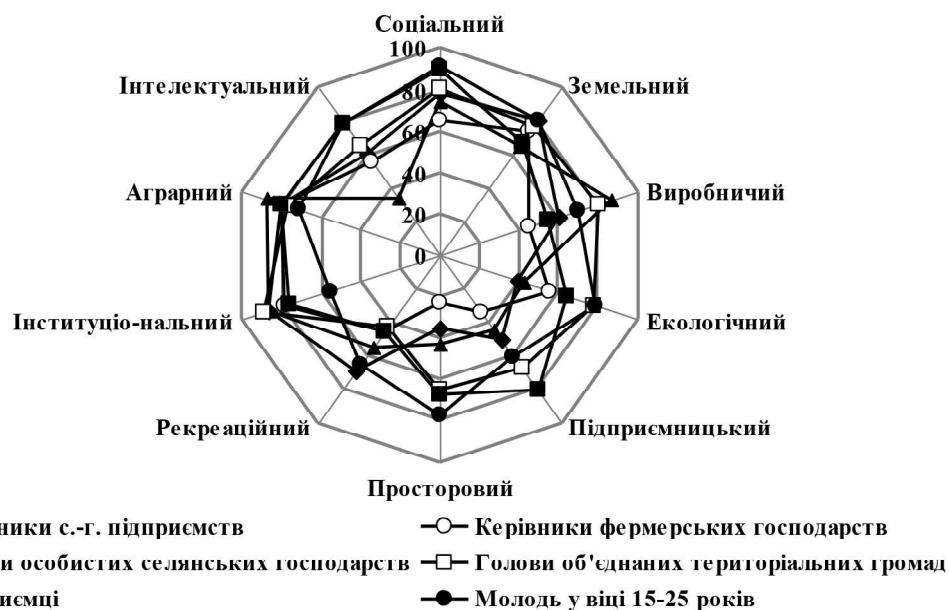

Рис. 6. Потенціали сільських територій, ефективне використання яких найбільше сприяє розвитку сільського соціуму

Джерело: власні дослідження автора.

алізації технологій локальної територіальної координації ймовірно є використання методів проектного управління, що розширює можливості залучення проектних, грантових коштів на підтримку розвитку сільського підприємництва.

Аналіз відповідей респондентів щодо перспективних видів підприємницької діяльності на сільських територіях вказує на високу пріоритетність сільськогосподарського виробництва,

переробки сільськогосподарської продукції, виробництва екологічно чистої продукції (рис. 5).

Розподіл пріоритетів видів підприємницької діяльності, що відображає гістограма на рисунку 5, вказує на аграрний вектор орієнтації підприємницького потенціалу сільських територій та надання переваги респондентами використанню потенціалу сільського територіального простору у рекреаційній діяльності, зеленому туризмі, сфері послуг.

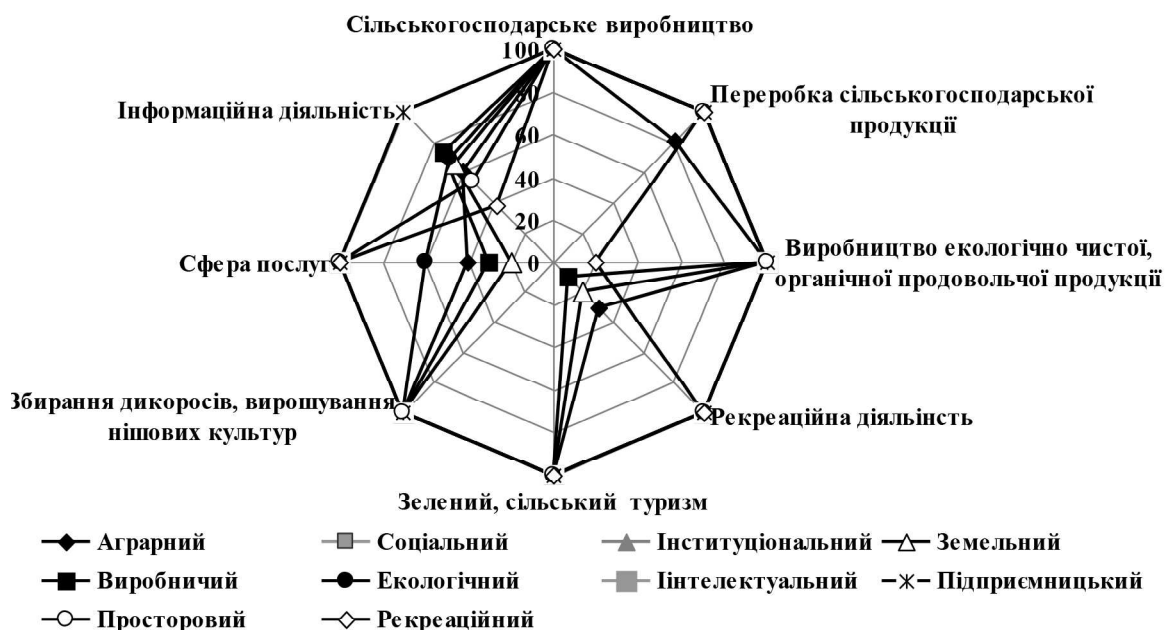

Рис. 7. Пріоритети використання різних потенціалів у підприємницькій діяльності на сільських територіях

Джерело: власні дослідження автора.

Рис. 8. Модель формування підприємницького потенціалу сільських територій

Джерело: власні дослідження.

Необхідність комплексного використання соціального, земельного, виробничого, екологічного, підприємницького, просторового, рекреаційного, інституціонального, аграрного, інтелектуального потенціалів сільських територій у забезпеченні економічного розвитку сільського соціуму визначається відповідями респондентів на питання щодо вибору пріоритетних потенціалів (рис. 6).

Означені позиції підтверджує розташування рядів діаграми рисунку 6, з якого видно відносно стабільний розмах коливань значень, що відображають думки респондентів (окрім позицій: "Інтелектуальний потенціал" — 25 % (респонденти — голови особистих селянських господарств), "Просторовий потенціал" — 5 % (керівники фермерських господарств)).

Результати ранжирування відповідей респондентів щодо пріоритетності використання різних потенціалів у видах діяльності на сільських територіях вказують на те, що використання підприємницького, просторового, соціального, екологічного (100 % відповідей респондентів) є обов'язковими для формуван-

ня та ефективного використання інших видів потенціалів (рис. 7).

Ці аспекти свідчать про існування у середовищі формування підприємницького потенціалу сільських територій локальних детермінант, які мають оцінюватись різними суб'єктами для деталізації інструментів і механізмів формування та ефективного використання підприємницького потенціалу сільських територій. Встановлення локальних детермінант розвитку підприємницького потенціалу сільських територій зумовило пропозицію моделі формування підприємницького потенціалу сільських територій (рис. 8).

На схемі рисунка 8 відображаються п'ять локальних детермінант розвитку підприємницького потенціалу сільських територій, наявність яких є обов'язковою для його розвитку — суб'єкти, інструменти, мотиви сільського населення, види підприємницької діяльності, використання потенціалів. Зі схеми видно, що виділені суб'єкти задають координований імпульс використанню інструментів, мотивів, потенціалів, здійсненню видів діяльності. Практичне використання цієї моделі дозволить суб-

'ектам оцінювати локальні детермінанти розвитку потенціалу конкретної сільської території, наприклад, із застосуванням методів бальної або рейтингової оцінки та вибирати адекватні існуючому стану ендегенного потенціалу механізми формування підприємницького потенціалу сільських територій.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

1. Векторами досліджень розвитку підприємницького потенціалу сільських територій є 1) аналіз процесів і явищ, які протікають безпосередньо на сільських територіях та впливають на соціо-економіко-еколого-просторовий розвиток сільського соціуму; 2) використання ресурсної, просторової, підприємницької концепцій у дослідженнях локального економічного простору; 3) оперування універсальними та спеціальними поняттями в процесі дослідження.

2. Ключовими факторами впливу на розвиток підприємницького потенціалу сільських територій є: впровадження інновацій в управлінні, високий рівень організації виробництва і збуту, державна підтримка, можливість працевлаштування та здійснення підприємницької діяльності на сільських територіях, поєднання видів зайнятості, гарні соціально-побутові умови, можливість жити в екологічно чистому середовищі.

3. Локальними детермінантами розвитку підприємницького потенціалу сільських територій вбачаються: наявність суб'єктів підприємницької діяльності, що використовують інструменти підтримки конкурентоспроможності продукції та мотиви сільського соціуму до життя і праці в селі; ефективне використання аграрного, інституціонального, рекреаційного, просторового, соціального, екологічного, інституціонального потенціалів; забезпечення високої якості життя сільського соціуму.

Література:

1. Бутенко А.І. Методологічні аспекти визначення підприємницького потенціалу регіону / А.І. Бутенко, Є.В. Лазарева, І.М. Сараєва: [Електронний ресурс]: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, м. Одеса. — Режим доступу: <https://msd.in.ua/metodologichni-aspekti-viznachennya-pidpriyemnickogo-potencialu-regionu/>

2. Важинський Ф.А. Пріоритети розвитку підприємницького потенціалу сільських тери-

торій / Ф.А. Важинський // Науковий вісник НЛТУ України. — 2016. — Вип. 26.6. — С. 73—78.

3. Гадзало Я., Жук В. Наукові основи розвитку аграрного підприємництва та сільських територій за селозберігаючою моделлю. Наукова доповідь. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2015. — 80 с.

4. Деркач Т.В. Інтеграційні механізми у системі регіонального управління: теорія, методологія, практика: монографія. — Миколаїв: ФОП Швець В.М., 2016 — 450 с.

5. Кравчук І.І. Економічний розвиток сільського соціуму: проблеми управління: монографія. 2014. — Житомир. Полісся. — 345 с.

6. Трансформація сільського розселення в Україні: кол. моногр. / За ред. Т.А. Заяць; Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. — К., 2017. — 298 с.

References:

1. Butenko, A.I. Butenko, Ye.V. and Lazareva, I.M. (2016), "Methodological aspects of identifying the entrepreneurial potential of the region", available at: <https://msd.in.ua/metodologichni-aspekti-viznachennya-pidpriyemnickogo-potencialu-regionu/> (Accessed 20 Jan 2019).

2. Vazhy`ns`ky`j, F. A. (2016), "Priorities of development of entrepreneurial potential of rural territories" *Naukovy`j visny`k NLTU Ukrayiny*, vol. 26.6. pp. 73?78.

3. Gadzalo, Ya. and Zhuk, V. (2015), *Naukovi osnovy` rozvy`tku agrarnogo pidpry`yemny`czstva ta sil`s`ky`x tery`torij za selozberigayuchoyu modellyu. Naukova dopovid`*. [Scientific fundamentals of agrarian entrepreneurship development and rural areas for the rural-preservation model. Scientific report]. NNCz "IAE", Kyiv, Ukraine.

4. Derkach, T.V. (2016), *Integracijni mehanizmy` u sy`stemi regional`nogo upravlinnya: teoriya, metodologiya, prakty`ka* [Integration mechanisms in the regional system management: theory, methodology, practice], FOP Shvecz` V.M., Mykolayiv, Ukraine.

5. Kravchuk, I.I. (2014), *Ekonomichnyi rozvytok silskoho sotsiumu: problemy upravlinnia* [Economic development of rural society: management problems], Polissia, Zhytomyr, Ukraine.

6. Zayacz`, T.A. (2017), *Transformaciya sil`s`kogo rozselennya v Ukrayini* [Transformation of rural settlement in Ukraine], Insty`t demografiyi ta social`ny`x doslidzhen` im. M.V. Ptuxy` NAN Ukrayiny`, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2019 р.

УДК 336.142.3

В. І. Кравець,
аспірант кафедри фінансів,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.4.75

ФОРМУВАННЯ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ

V. Kravets,
post-graduate student of the Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

FORMATION OF BUDGET EXPENDITURES AS A TOOL OF FINANCIAL POLICY

У статті розкрито сутність та роль видатків бюджету, яка полягає у сукупності взаємовідносин, що виходять із формування, перерозподілу та використання фінансових ресурсів держави з метою його спрямування на вирішення цілей та завдань соціально-економічного розвитку країни; положення до забезпечення стійкості, динамічності, збалансованості економічного зростання шляхом реалізації основних пріоритетів бюджетної політики, планування видаткової складової бюджету як одного з основних елементів системи бюджетного регулювання, впливає формування дохідної частини бюджету та дефіцит бюджету. Визначено, що у бюджетній політиці у сфері видатків знаходять відображення пріоритетні напрями використання бюджетних коштів, які спрямовані на забезпечення економічного зростання, макроекономічну збалансованість; формування бюджетної політики у сфері видатків здійснюється із врахуванням обґрунтованих напрямів соціально-економічного розвитку країни, спрямовується на забезпечення сприятливого макроекономічного середовища, стабілізацію та прозорість системи державних фінансів, достатніх темпів економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності економіки. Розглянуто розвиток інституційних засад системи формування видаткової частини бюджету, визначення принципів та основних пріоритетів здійснення бюджетних видатків, взаємопов'язані з трансформаційним процесом економіки країни; посилення впливу бюджетного планування видатків на виконання завдань суспільного розвитку залежить від дієвості забезпечення бюджетного процесу, у тому числі прогнозування, планування та використання видатків бюджету, звітування про досягнення визначених бюджетними призначеннями завдань та цілей, контролю за станом використання коштів. Показано, що бюджетне регулювання у сфері видатків бюджету завдяки використанню сукупності бюджетних інструментів впливу на процес формування та виконання бюджету дозволяє вирішувати завдання, що стоять перед країною на цьому етапі суспільного розвитку, досягати необхідних макроекономічних пропорцій та показників економічного зростання. Дієвість планування видатків бюджету як одна із важливих складових системи управління бюджетом має суттєве значення в питаннях забезпечення стабільності фінансової системи, стійкого економічного розвитку країни.

The article reveals the essence and role of budget expenditures, which consists in the aggregate of relations arising from the formation, redistribution and use of financial resources of the state with a view to its orientation towards solving the goals and objectives of socio-economic development of the country; The provision to ensure stability, dynamism, balance of economic growth by implementing the main priorities of fiscal policy, planning the expenditure component of the budget as one of the main elements of the system of budgetary regulation, affects the formation of the revenue part of the budget and the budget deficit. It is determined that budget policy in the field of expenditures reflects the priority directions of using budget funds aimed at ensuring economic growth, macroeconomic balance; the formation of fiscal policy in the field of expenditures is carried out taking into account the substantiated areas of socio-economic development of the country, is aimed at ensuring a favorable macroeconomic environment, stabilization and transparency of the system of public finances, sufficient rates of economic growth, and increasing the competitiveness of the economy. The development of institutional fundamentals of the system of formation of the budget expenditures, determination of principles and main priorities of budget expenditures, interrelated with the transformational process of the country's economy, is considered. Increasing the impact of budget planning of expenditures on the tasks of social development depends on the effectiveness of ensuring the budget process, including forecasting, planning and use of budget expenditures, reporting on the achievement of tasks and objectives determined by budget assignments, and control over the state of use of funds. It is shown that budget regulation in the field of budget expenditures, due to the use of a combination of budgetary tools of influence on the process of formation and implementation of the budget, allows us to solve the challenges faced by the country at this stage of social development, achieve the necessary macroeconomic proportions and indicators of economic growth. Effectiveness of budget expenditures planning as one of the important components of the budget management system is essential for ensuring the stability of the financial system, sustainable economic development of the country.

Ключові слова: бюджет, бюджетна система, бюджетне регулювання, бюджетний механізм, фінансова політика, видатки бюджету.

Key words: budget, budget system, budget regulation, budgetary mechanism, financial policy, budget expenditures.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На дієвість бюджетного регулювання суттєво впливає функціональна структура видатків бюджету, яка відіграє вагому роль у роз-

поділі ресурсів між різними секторами економіки, формуванні сукупного попиту та досягненні суспільного розвитку. Формування видатків бюджету повинно здійснюватися із вра-

хуванням циклічності економічного розвитку, необхідності забезпечення достатнього рівня інституційних перетворень економічного середовища, використання дієвих бюджетних механізмів, інтеграції у бюджетний процес середньострокового бюджетного планування на рівні головних розпорядників бюджетних коштів, удосконалення системи моніторингу ефективності бюджетних програм. Використання видатків бюджету як інструменту регулювання соціально-економічного розвитку країни мають певні особливості в період трансформаційних змін в економіці, її структурної перебудови, які полягають у забезпеченні макроекономічної рівноваги, створенні сприятливого фінансово-економічного середовища для розвитку ринкових відносин, підтримки стратегічних галузей економіки, у тому числі, що спрямовані на внутрішнє споживання. Бюджетне регулювання у сфері видатків як макроекономічний регулятор відтворювальних процесів, є однією з важливих складових фінансової політики держави, за своїм призначенням спрямовується на реалізацію стратегічних пріоритетів розвитку країни. Важливим напрямом регулюючої ролі видатків бюджету є вплив на якісний рівень суспільних послуг та соціального забезпечення населення в країні. Виходячи із зазначеного актуальним є питання розкриття сутності та механізмів формування видатків бюджету як інструменту фінансової політики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері формування бюджетних видатків можна назвати праці А. Вагнера, Дж. Делона [9], А. Саммерса [9], Дж. Стігліца, В. Танзі [10]. Питання подальшого розвитку системи бюджетного регулювання економіки досліджуються у працях вітчизняних вчених: О. Василика, Т. Крикун [3], А. Мярковського, І. Лук'яненко [4], І. Луніної [5], А. Павелко [2], О. Самошкіної [6], В. Федосова [1], І. Чугунова [2; 7; 8], С. Юрія [1] та інших.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розкриття сутності та механізмів формування видатків бюджету як інструменту фінансової політики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Питання формування видатків бюджету відіграють вагомий роль у досягненні поставлених завдань соціально-економічного розвитку

країни, виконанні державою відповідних суспільних функцій. Здатність видатків бюджету як важливого інструменту макроекономічної політики впливати на економічні процеси в державі забезпечується передусім фінансуванням структурної перебудови економіки, інноваційних, конкурентоспроможних технологій, пріоритетних наукових досліджень. Фінансування соціальної інфраструктури позитивно впливає на збереження та прискорення розвитку людського капіталу, підвищення якості соціального захисту малозабезпечених верств населення, освітніх, медичних послуг.

Економічна сутність видатків бюджету полягає у сукупності взаємовідносин, що виходять із формування, перерозподілу та використання фінансових ресурсів держави з метою його спрямування на вирішення цілей та завдань соціально-економічного розвитку країни. Важливим функціональним завданням держави є забезпечення стійкості, динамічності, збалансованості економічного зростання шляхом реалізації основних пріоритетів бюджетної політики. На планування видаткової складової бюджету як одного з основних елементів системи бюджетного регулювання, впливає формування дохідної частини бюджету та дефіцит бюджету. У бюджетній політиці у сфері видатків знаходять відображення пріоритетні напрями використання бюджетних коштів, які спрямовані на забезпечення економічного зростання, макроекономічну збалансованість. Формування бюджетної політики у сфері видатків здійснюється із врахуванням обґрунтованих напрямів соціально-економічного розвитку країни, спрямовується на забезпечення сприятливого макроекономічного середовища, стабілізацію та прозорість системи державних фінансів, достатніх темпів економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності економіки.

Розвиток інституційних засад системи формування видаткової частини бюджету, визначення принципів та основних пріоритетів здійснення бюджетних видатків, взаємопов'язані з трансформаційним процесом економіки країни. Необхідність забезпечення суспільного розвитку, ефективного виконання державою своїх функцій в умовах економічних перетворень вплинули на розробку нових науково-обґрунтованих методів планування видаткової складової бюджету. Визначалося місце та роль бюджетної політики, підходи щодо оцінки ефективності використання бюджетних коштів як передумови дієвого економічного розвитку країни. Запровадження механізмів формуван-

ня основних напрямів бюджетної політики у сфері видатків з врахуванням пріоритетів економічної і соціальної стратегії розвитку посилює інституційні засади бюджетного регулювання. Реалізація завдань бюджетної політики впливає на рівень і умови виконання державою функцій, фінансову та соціальну збалансованість, досягнення еволюційних зрушень у важливих сферах економіки країни.

Посилення впливу бюджетного планування видатків на виконання завдань суспільного розвитку залежить від дієвості забезпечення бюджетного процесу, у тому числі прогнозування, планування та використання видатків бюджету, звітування про досягнення визначених бюджетними призначеннями завдань та цілей, контролю за станом використання коштів. Впровадження складання бюджетних запитів, паспортів бюджетних програм та звітів про їх виконання, порядків використання бюджетних коштів надають можливість отримувати узагальнену інформацію стосовно основної мети, результативних показників діяльності головних розпорядників бюджетних коштів за минулий рік, прогноз очікуваних результатів у поточному році, завдань на плановий рік, обґрунтування розподілу граничного обсягу видатків бюджету за кодами економічної класифікації та напрямками діяльності, що сприяє удосконаленню системи управління бюджетними коштами [3].

Формування видатків бюджету як науково-обґрунтованого процесу визначення напрямів використання бюджетних ресурсів займає важоме місце в управлінні фінансовою системою в цілому, дозволяє вирішувати питання динамічного соціально-економічного розвитку країни, досягати відповідних пропорцій в перерозподілі валового внутрішнього продукту, проводити збалансовану фінансово-бюджетну політику. Підвищення якості планування бюджетних видатків як одного із інструментів управління економікою, створює передумови для своєчасного фінансового забезпечення основних завдань суспільного розвитку. Упорядковані Бюджетним Кодексом України низка положень та визначень дозволили посилити прозорість бюджетної системи, створити відповідні умови для учасників бюджетного процесу, підвищити ефективність використання бюджетних коштів та результативність виконання бюджетних програм, визначити дієву систему державного фінансового контролю.

Бюджетне регулювання у сфері видатків бюджету завдяки використанню сукупності бюджетних інструментів впливу на процес фор-

мування та виконання бюджету дозволяє вирішувати завдання, що стоять перед країною на даному етапі суспільного розвитку, досягати необхідних макроекономічних пропорцій та показників економічного зростання. Підвищення конкурентоспроможності економіки країни, якості державних послуг, рівня життя населення вимагає реалізації стратегії оптимізації обсягу видатків бюджету одночасно із посиленням їх результативності. Вагомим інструментом бюджетного регулювання, який дозволяє обґрунтовувати основні напрями та обсяги використання фінансових ресурсів бюджету у майбутніх періодах, узгоджувати бюджетну політику у сфері доходів, видатків, дефіциту бюджету є перспективне прогнозування видатків бюджету. Важливого значення набуває прискорення переходу до перспективного бюджетного планування видатків: на плановий і два наступні бюджетні періоди, на рівні головних розпорядників бюджетних коштів із врахуванням стратегічних планів їх діяльності як основного документу із формування державної політики у відповідній галузі економіки, що визначає місію відповідного розпорядника коштів як суб'єкта державного управління, цілі, завдання, функції, заходи, очікувані результати з урахуванням наявних фінансових та матеріальних ресурсів. Запровадження середньострокового бюджетного планування для реалізації цілей національної політики за допомогою видатків бюджету в рамках макроекономічної та фінансової стратегії вимагає від головних розпорядників бюджетних коштів якісного рівня підготовки обґрунтованих програм галузевого розвитку [2].

Дієвість планування видатків бюджету, як одна із важливих складових системи управління бюджетом, має суттєве значення в питаннях забезпечення стабільності фінансової системи країни, стійкого економічного зростання. У системі головного розпорядника бюджетних коштів на стадії планування видатків дозволить підвищити рівень ефективності бюджетних програм підготовка стратегічних планів їх діяльності, оптимальна структура бюджетних програм у межах граничних сум середньострокового бюджету, деталізація завдань та напрямів бюджетних видатків з розмежуванням на видатки споживання та видатки розвитку, встановлення чіткого взаємозв'язку між запланованими обсягами коштів бюджету і очікуваними результатами. Сприятиме посиленню ефективності витрачання бюджетних коштів розвиток системи державного фінансового контролю, у тому числі аудиту бюджетних про-

грам, дотримання фінансово-бюджетної дисципліни, раціональне витрачання ресурсів бюджету, зменшення втрат бюджету шляхом недопущення утворення дебіторської та кредиторської заборгованості. Важливим є здійснення підвищення рівня дієвості та прозорості механізмів порядку державних закупівель. Застосування при плануванні видатків бюджету підтримки пріоритетних галузей економіки позитивно впливає на створення нових робочих місць, підвищення якості відповідних суспільних послуг.

Рівень результативності виконання бюджетних програм відображає ефективність діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, якість виконання стратегічних планів їх діяльності, що мають узгоджуватися із національними програмами економічного розвитку, основними напрямками бюджетної політики та значним чином впливає на стан соціально-економічного розвитку країни. Однією із передумов сталого розвитку суспільства є створення ефективної системи фінансового забезпечення соціального захисту населення, яку доцільно розглядати як адаптивний процес реалізації регуляторного механізму фінансової політики країни, що передбачає формування та використання фінансових ресурсів на цілі соціального захисту населення з урахуванням тенденцій соціально-економічного розвитку країни. Фінансова спроможність та збалансованість є вагомими складовими системи соціального забезпечення, яка має комплексний характер та передбачає надання громадянам гарантованого державою мінімуму соціальних послуг. Забезпечення умов для підвищення рівня добробуту населення потребує формування та реалізації виваженої та послідовної фінансово-бюджетної політики держави. З метою підвищення рівня бюджетної результативності в частині фінансування галузей соціальної сфери необхідним є упорядкування переліку та кількості соціальних пільг, використання інструментарію надання адресної соціальної допомоги, оптимізація соціальної інфраструктури відповідно до особливостей та потреб територіальних громад. Удосконалення системи соціального захисту населення має супроводжуватись подальшим розвитком інституційних та методологічних засад планування видатків системи соціального захисту, формуванням показників забезпечення соціальних послуг [3].

Для підвищення позитивного впливу державної політики у сфері видатків бюджету на соціально-економічний розвиток країни важливими є питання ефективності та результатив-

ності використання бюджетних ресурсів. З метою найбільш оптимального і ефективного розподілу бюджетних ресурсів доцільним є подальше удосконалення планування та виконання видаткової частини бюджету на основі програмно-цільового методу як складової системи перспективного бюджетного прогнозування та планування. Основними завданнями при цьому є упорядкування бюджетних програм з урахуванням загальнодержавних пріоритетів та удосконалення методології оцінки їх результативності, оцінки результативності бюджетних програм, діяльності розпорядників бюджетних коштів. Метою державної політики у сфері видатків бюджету є забезпечення шляхом державного регулювання оптимального розподілу валового внутрішнього продукту між секторами економіки, соціальними групами населення, адміністративно-територіальними одиницями.

Бюджетні видатки є вагомим фінансовим інструментом держави, який дозволяє розподіляти фінансові ресурси у залежності від визначених стратегічних і тактичних цілей розвитку суспільства. При виборі напрямів бюджетної політики доцільно виходити з стратегічних орієнтирів державної політики, у тому числі створення відповідних умов для інноваційного розвитку, раціональної структурної перебудови економіки. У сучасних умовах посилюється роль бюджету як інструменту макроекономічного регулювання, важливою його характеристикою є спроможність стимулювати економічну діяльність, сприяти підвищенню якості суспільних благ, вдосконаленню економічної інфраструктури. Видатки бюджету є одним з вагомих інструментів державного регулювання соціально-економічного розвитку держави та її регіонів. Від рівня ефективності та результативності державної політики у сфері видатків бюджету залежить збалансованість державних фінансів, сталий розвиток галузей економіки, рівень добробуту та соціальної захищеності населення. Удосконалення системи планування видатків державного бюджету, посилення його стимулюючого впливу на економіку потребує обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку програмно-цільового методу. Запропоновано здійснювати планування та виконання видаткової частини бюджету відповідно до розробленої структурно-функціональної моделі, яка ґрунтується на інтеграції цілей соціально-економічного розвитку країни на довго- та середньострокову перспективу у процес формування видатків бюджету та забезпечує підвищення взаємозв'яз-

язку бюджетного планування із результатами виконання програм, що сприятиме посиленню дієвості бюджетної політики [7].

Видатки бюджету як складова державних видатків активно використовуються для потреб державного впливу на динаміку соціально-економічних процесів у країні. За допомогою бюджетних видатків держава, забезпечуючи перерозподіл валового внутрішнього продукту, впливає на соціальну, виробничу, інвестиційну, регіональну, зовнішньоекономічну та інші сфери суспільної діяльності. Слід зазначити, що ступінь їх впливу визначається не лише обсягом валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через бюджет, але і їх структурою, тобто пропорціями розподілу бюджетних ресурсів між напрямками суспільного розвитку. Бюджетна політика у сфері видатків дозволяє цілеспрямовано впливати на темпи і пропорції економічного розвитку держави та регіонів. Роль держави в економіці багатопланова: створення умов для забезпечення сталого економічного розвитку, стабілізація циклів економічної активності, реагування на зовнішній економічний вплив, створення необхідних умов для соціально справедливого розподілу доходу і забезпечення життєво необхідними благами населення, закупівля товарів та послуг, регулювання процесу монополізації на ринку тощо. Здійснюючи бюджетні видатки, держава впливає на процеси виробництва, нагромадження, споживання і інші елементи процесу відтворення. Держава застосовує різні форми впливу на економіку, у тому числі надання субсидій організаціям і населенню, здійснення державних інвестицій, бюджетне фінансування галузей, що визначають науково-технічний прогрес, досягаючи відповідних змін економічних пропорцій. Державні інвестиції та бюджетна підтримка пріоритетних галузей економіки створюють умови для структурної перебудови, модернізації і технічного переоснащення економіки, залучення інвестицій зарубіжних країн, сприяють підвищенню сукупного попиту, зростанню обсягів виробництва, зменшенню рівня безробіття.

Бюджетні видатки використовуються для міжгалузевого і територіального перерозподілу фінансових ресурсів з урахуванням вимог найбільш раціонального розміщення виробничих сил, вирівнювання регіональних диспропорцій, потреб забезпечення економічного зростання в регіонах та у державі в цілому. Бюджетні видатки здатні активно впливати на економічне зростання завдяки, перш за все, першочерговому фінансуванню пріоритетних га-

лузей економіки, що визначають науково-технічний прогрес, а також бюджетному фінансуванню наукових досліджень і розробок — існує пряма залежність між видатками бюджету на науку та темпами економічного зростання. Здійснення державних капіталовкладень в інфраструктуру створює умови для структурної перебудови, модернізації і технічного переоснащення економіки, залучення інвестицій зарубіжних країн, сприяє підвищенню попиту, зростанню обсягів виробництва, зменшенню рівня безробіття. Обсяг та склад бюджетних видатків обумовлюється функціями і завданнями держави у забезпеченні суспільного розвитку, здійсненні соціально-економічних перетворень, ступенем державного регулювання економіки, рівнем і динамікою соціально-економічного розвитку та особливостями адміністративно-територіального устрою країни, пріоритетними напрямками суспільної діяльності. Поєднання цих факторів формує систему видатків бюджету країни на певному етапі суспільного розвитку в залежності від динаміки соціально-економічних процесів. Функціональна структура видатків бюджету характеризує загальні цілі державного управління, визначає пропорції розподілу бюджетних ресурсів між різними напрямками суспільної діяльності і виступає індикатором пріоритетності різних функцій держави [6].

Видатки бюджету як інструмент регулювання соціально-економічних процесів виступають в якості механізму реалізації соціально-економічної політики держави. Для забезпечення ефективної реалізації цієї функції видатків бюджету, крім вищенаведених методів бюджетного планування, застосовують різні принципи та підходи до управління видатками бюджету з метою посилення взаємозв'язку між стратегічними цілями розвитку держави і результатами діяльності органів державної управління. Під системою управління видатками бюджету розуміють сукупність дій учасників бюджетного процесу відповідно до їх повноважень, пов'язаних з формуванням та використанням бюджетних коштів, здійсненням контролю за дотриманням бюджетного законодавства, які спрямовані на досягнення цілей, завдань і конкретних результатів своєї діяльності та забезпечення ефективного, результативного і цільового використання бюджетних коштів. Отже, система управління видатками бюджету охоплює всі стадії бюджетного процесу, а саме прогнозування, планування і виконання видаткової частини бюджету, а також контроль за використанням бюджетних коштів.

Програмно-цільовий підхід до управління видатками бюджету передбачає здійснення процесів планування, виконання та контролю за виконанням бюджетних видатків у розрізі бюджетних програм розпорядників бюджетних коштів з обов'язковою оцінкою досягнення суспільно вагомих кінцевих результатів у річній та середньостроковій перспективі. Суттєвими перевагами зазначеного методу є його орієнтація на результат при витрачання бюджетних коштів, посилення відповідальності розпорядників бюджетних коштів за ефективне і результативне використання бюджетних коштів, стратегічний характер формування видатків бюджету, перехід від управління бюджетними ресурсами до управління бюджетними результатами, охоплення всіх стадій бюджетного процесу.

При застосуванні програмно-цільового методу управління видатками бюджету змінюється характер розробки та реалізації бюджетної політики, який полягає у переміщенні акцентів із забезпечення виконання видатків бюджету на зростання їх ефективності та результативності при вирішенні пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку. Зазначене передбачає розробку кількісних та якісних показників результативності бюджетних програм щодо обсягів затрат, показників продукту, рівня ефективності і якості, які характеризують результати виконання бюджетної програми. Застосування результативних показників дає змогу здійснити оцінку використання бюджетних коштів з точки зору досягнення запланованих результатів, порівняти результати виконання бюджетних програм у динаміці та між розпорядниками бюджетних коштів, визначити найрезультативніші бюджетні програми при розподілі обмежених бюджетних ресурсів. Аналіз та оцінка результативності витрачання бюджетних коштів здійснюється за допомогою моніторингу результативності бюджетних програм, що має на меті постійний перегляд та упорядковування складу бюджетних програм, удосконалення їх внутрішньої структури, зупинку неефективних чи недостатньо ефективних програм.

Державна фінансова політика у сфері видатків бюджету передбачає стимулювання зростання внутрішнього попиту та виробництва шляхом збільшення видаткової частини бюджету у періоди економічного спаду та зменшення або оптимізації її структури у періоди економічного зростання при якісному забезпеченні соціальної функції держави з урахуванням можливості використання обґрунтовано-

го рівня дефіцитного фінансування бюджету. Одним з актуальних завдань на даному етапі трансформації фінансово-економічних відносин є розробка основних засад інституційної архітектури бюджетного регулювання у сфері видатків, яка визначається сукупністю співвідношень між складовими цієї системи, механізмами їх оптимізації з метою забезпечення ефективного та результативного впливу на динаміку показників економічного і соціального розвитку. Інституційна архітектура системи видатків бюджету у системі державного регулювання суспільного розвитку включає систему правил, норм, законів, організаційних структур та їх оптимальне поєднання і співвідношення, за допомогою яких формуються та реалізуються пріоритетні стратегічні і тактичні цілі соціально-економічного розвитку держави [6].

Важливого значення набуває розвиток підходів формування бюджетного запиту та паспорту бюджетної програми в частині установлення взаємозв'язку між стратегічними цілями головного розпорядника коштів та завданнями, напрямками діяльності, результативними показниками, що сприятиме поглибленню взаємозв'язку між стратегічним та бюджетним плануванням. Результативні показники бюджетних програм є вагомим інструментом управління бюджетними видатками. Обґрунтовано необхідність запровадження результативного показника ефекту, який дозволить здійснити комплексну оцінку виконання бюджетної програми у середньо- та довгостроковому періоді в певній галузі економіки та соціальної сфери. Запропоновано напрями удосконалення підходів до формування переліку результативних показників відповідно до вимог програмно-цільового методу, методологію розробки показників бюджетних програм, що ґрунтується на визначенні кінцевих результатів, соціально-економічного ефекту на основі стратегічної мети, завдань, напрямів діяльності головного розпорядника бюджетних коштів.

У сучасних умовах розвитку доцільним є посилення ступеня взаємоузгодженості результатів діяльності головного розпорядника коштів із бюджетним плануванням. Застосування у бюджетному процесі даних щодо результативності програм як дієвого інструменту підвищення ефективності бюджетної політики сприятиме переходу до фінансування за принципом якісного виконання бюджетними установами завдань відповідно до пріоритетів розвитку галузі. Необхідним є здійснення моніторингу реалізації бюджетних програм з ме-

тою визначення стану її виконання, відповідних заходів, спрямованих на підвищення рівня ефективності програм на основі проведення моніторингу виконання бюджетних програм. Встановлення критеріїв оцінки результативності використання бюджетних коштів, ефективності впровадження програми набуває особливої актуальності в умовах необхідності проведення оптимізації видаткової частини бюджету. Методологічні засади оцінювання рівня ефективності бюджетної програми повинні ґрунтуватися на застосуванні системи критеріїв визначення соціально-економічної результативності, ефективності використання бюджетних коштів, які доцільно здійснювати на етапі планування та за результатами реалізації програми, що забезпечить розвиток інституційного середовища механізму прийняття рішень щодо виконання програми у наступному бюджетному періоді та визначення відповідного обсягу бюджетних призначень [8].

Доцільним є подальше посилення системності та послідовності у реалізації державної політики у сфері планування видатків бюджету, визначення оптимальної структури та змісту бюджетних програм, їх відповідність показникам розвитку галузей економіки на коротко- та середньостроковий періоди та напрямам соціально-економічного розвитку країни. Важливим є удосконалення стратегічного планування діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, планування бюджетних програм відповідно до завдань і функцій розпорядників бюджетних коштів, спрямування бюджетних асигнувань на цілі та завдання, визначені планом діяльності розпорядника бюджетних коштів, виконання поставленої мети та досягнення відповідних результатів бюджетної програми за умови використання мінімального обсягу бюджетних коштів. За роки становлення України як самостійної держави, в цілому сформоване підґрунтя та відповідні механізми для функціонування достатньо дієвої системи формування видатків бюджету як однієї із умов проведення послідовної бюджетної політики, спрямованої на економічне зростання. Бюджетному процесу в залежності від зміни внутрішніх та зовнішніх економічних чинників, розвитку фінансово-економічних відносин, підвищення вимог до якості надання державою суспільних послуг притаманні постійні адаптаційні механізми, що впливають на необхідність удосконалення системи управління ресурсами бюджету, що надасть можливість забезпечувати результативність економічних перетворень, стійкість

бюджетної системи, посилювати якість бюджетного планування і прогнозування, ефективність використання бюджетних коштів. На цьому етапі розвитку фінансово-економічних відносин доцільним є визначення відповідних інституційних засад бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку країни, напрямів подальшого розвитку програмно-цілового методу планування видатків бюджету, у тому числі у середньостроковій перспективі, підвищення ефективності використання бюджетних коштів, результативності виконання бюджетних програм.

ВИСНОВКИ

Видатки бюджету є ефективним інструментом державного регулювання економічних і соціальних процесів, оскільки обґрунтовують напрями використання бюджетних коштів з урахуванням визначених цілей і пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. Розвиток суспільних відносин потребує поглиблення досліджень щодо впливу бюджетних видатків на динаміку соціально-економічних процесів у країні, посилення дієвості використання видатків бюджету в якості ефективного інструменту регулювання суспільного розвитку, підвищення якісного рівня бюджетного прогнозування і планування видатків бюджету у контексті реалізації стратегічних пріоритетів суспільного розвитку. За допомогою видатків бюджету держава, здійснюючи розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту, може змінювати структуру виробництва, впливати на результати господарювання, здійснювати соціальні перетворення. Використання видатків бюджету у системі регулювання економічного й соціального розвитку спрямоване на удосконалення основних пропорцій процесу відтворення. Регулювання таких пропорцій за допомогою видатків бюджету здійснюється з урахуванням конкретних історичних умов соціального й економічного розвитку країни відповідно до здійснюваної на певному етапі бюджетної політики. Основною метою державної політики у сфері видатків бюджету є оптимальний розподіл валового внутрішнього продукту між галузями економіки, соціальними групами населення, територіями. Основним завданням державної політики у сфері видатків бюджету є оптимізація та економія їх обсягу з одночасним підвищенням ефективності і результативності їх використання з метою забезпечення високої якості державних послуг в умовах обмеженості бюджетних ресурсів. Враховуючи взаємний вплив по-

казників видаткової частини бюджету та соціально-економічних показників розвитку країни, зміни динаміки соціально-економічних процесів призводять до зміни бюджетної політики у сфері видатків, яка може регулювати майбутню динаміку соціально-економічного розвитку країни. Оскільки обсяг і внутрішня структура видатків бюджету характеризують перелік, структуру та динаміку стратегічних пріоритетів суспільного розвитку країни, регулюючи ці показники держава здатна реалізовувати виважену соціально-економічну політику, яка буде мати на меті результативне вирішення нагальних суспільних потреб на певному етапі розвитку, сприяння позитивній динаміки економічних процесів та соціального розвитку у майбутньому. На сучасному етапі розвитку бюджетних відносин необхідним є активне використання видатків бюджету як ефективного інструменту впливу на динаміку економічного зростання та соціального розвитку країни. При цьому важливим є наукове обґрунтування методології визначення обсягу і структури видаткової частини бюджету з точки зору її впливу на економічне зростання та соціальний розвиток у регіонах та країні в цілому. Зазначене закладе підґрунтя для забезпечення сталого економічного та соціального розвитку країни, підвищення ефективності і результативності бюджетної політики при вирішенні стратегічних завдань суспільного розвитку.

Література:

1. Бюджетна система / За ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. — К.: Центр учбової літератури, 2012. — 871 с.
2. Державне фінансове регулювання економічних перетворень / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канєва та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. — К.: Київ. нац.т. орг.-екон. ун-т, 2015. — 376 с.
3. Крикун Т.І. Розвиток системи планування видатків бюджету в Україні // Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди. — 2018. — № 38. — С. 126—132.
4. Лук'яненко І.Г. Бюджетно-податкова політика України: нові виклики: монографія / І. Лук'яненко, М. Сидорович. — К.: НаУКМА, 2014. — 229 с.
5. Луніна І.О. Бюджетна децентралізація: цілі та напрями реформ // Економіка України. — 2014. — № 11. — С. 61—75.
6. Самошкіна О.А. Формування видатків бюджету у системі суспільного розвитку // Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 21. — С. 79—84.

7. Чугунов І.Я., Ігнатюк І.М. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни // Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди. — 2016. — № 28/1. — С. 217—226.

8. Чугунов І.Я. Бюджетні відносини в системі соціально-економічного розвитку країни // Казна України. — 2014. — № 6. — С. 25—28.

9. Delong J., Summers L. Fiscal policy in a depressed economy. Brookings Papers on Economic Activity, 2012 (1), pp. 233—297.

10. Tanzi V. Fiscal policies in economies in transition. Washington DC: International Monetary Fund, 2004. — 359 p.

References:

1. Fedosov, V.M. and Yuri, S.I. (2012), *Biudzhetna systema [Budget system]* Tsentru uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
2. Chuhunov, I.Ya. Pavelko, A.V. and Kanieva, T.V. (2015), *Derzhavne finansove rehuliuвання ekonomichnykh peretvoren' [State financial regulation of economic transformations]*, Kyiv.nats.torh.-ekon.un-t, Kyiv, Ukraine.
3. Krykun, T.I. (2018), "Development of the system of planning of budget expenditures in Ukraine", *Ekonomichnyj visnyk universytetu. Pereiaslav-Khmel'nyts'kyj derzhavnyj universytet imeni Hryhoriia Skovorody*, vol. 38, pp. 126—132.
4. Luk'ianenko, I.H. (2014), *Biudzhethno-podatкова polityka Ukrainy: novi vyklyky [Budget and Tax Policy of Ukraine: New Challenges]*, NaUKMA, Kyiv, Ukraine.
5. Lunina, I.O. (2014), "Budget Decentralization: Goals and Directions of Reform", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 11, pp. 61—75.
6. Samoshkina, O.A. (2018), "Formation of budget expenditures in the system of social development", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 21, pp. 79—84.
7. Chuhunov, I.Ya. and Ihnatiuk, I.M. (2016), "Formation of budget expenditures in the system of socio-economic development of the country", *Ekonomichnyj visnyk universytetu. Pereiaslav-Khmel'nyts'kyj derzhavnyj universytet imeni Hryhoriia Skovorody*, vol. 28/1, pp. 217—226.
8. Chuhunov, I.Ya. (2014), "Budget relations in the system of socio-economic development of the country", *Kazna Ukrainy*, vol. 6, pp. 25—28.
9. Delong, J. and Summers, L. (2012), "Fiscal policy in a depressed economy", *Brookings Papers on Economic Activity*, vol. (1), pp. 233—297.
10. Tanzi, V. (2004), *Fiscal policies in economies in transition*, International Monetary Fund, Washington DC, USA.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2019 р.

УДК 631.1: 338.31

С. І. Олешкевич,
студент (бакалавр), факультет менеджменту і маркетингу,
НТУУ "КПІ імені Сікорського", м. Київ, Україна
М. А. Чайковська,
к. е. н., доцент кафедри міжнародної економіки,
НТУУ "КПІ імені Сікорського", м. Київ, Україна

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.4.83

НАПРЯМИ ЗНИЖЕННЯ ВИТРАТ ТА ПІДВИЩЕННЯ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

S. Oleshkevich,
student (bachelor), Faculty of Management and Marketing
Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, Kyiv, Ukraine
M. Chaykovska,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of International Economics
Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, Kyiv, Ukraine

DIRECTIONS FOR DECREASING COSTS AND INCREASING THE INCOME OF THE ENTITIES OF AGRICULTURAL COMPLEX OF UKRAINE

Нинішня економічна ситуація України є проблематичною. Цей факт стверджує, що державі необхідно шукати нові ефективні шляхи для розвитку. Оскільки агропромисловий комплекс є важливою складовою частиною економіки, підвищення ефективності його підприємств є одним з можливих напрямів для покращення економіки країни.

У статті описано стан сучасного АПК України та визначено його важливе значення для економіки країни, а також виокремлено основні проблеми його розвитку, які не дають змогу потрапити товарам промисловості на світовий ринок. Зазначені перспективи та можливі напрями розвитку галузі. Дано визначення поняттю "прибуток" та іншим термінам, що безпосередньо пов'язані з ним.

Таким чином, основною метою та завданням дослідження є виокремлення основних найважливіших напрямів зниження витрат та збільшення прибутку підприємств АПК. Це надасть змогу підвищити як ефективність компаній, так і їх конкурентоспроможність, що є ключовим для виходу на іноземні ринки. Описано, яким чином застосування цих методів допоможе покращити процес виробництва та максимізувати дохід організацій комплексу. Передбачено, до чого призведе використання кожного з зазначених способів, та обумовлено, чому таким важливим є саме комплексне їх застосування.

The current economic situation in Ukraine is problematic. This fact asserts that country needs to look for new and effective ways for development. As agricultural complex is an important economy's component part, increase of its entities' efficiency is one of possible directions for improvement of the country's economy.

In the article it is described the current situation in the agricultural complex of Ukraine and defined its importance for the economy of the country, and also it is separated the main problems of its development, which don't allow the commodities of the industry to enter the world market. The perspectives and the possible ways of the development of the industry are identified. The term of "profit" and other terms that are directly related to it have been specified.

Taking into account, the Ukrainian agricultural entities have many areas of development, using different methods of reducing costs and increasing incomes are quite relevant and necessary. As a result, there will be an enhancement of volume of manufactured products, increment of labor productivity and a general improvement in the production process at agricultural enterprises, which will have a positive impact on the economy as a whole.

That fact that agricultural entrepreneurs work under seasonal conditions and other risks, proves again the need for such methods, since they guarantee certain industrial stability at the time of receipt and sales of commodities during the whole year, which is very important for the entities of the industry,

Thus, the main purpose and mission of the research is separation of the most important main directions for decreasing costs and increasing the income of the entities of the agricultural complex. This will give an opportunity to upgrade the

company's performance as well as its competitive ability, which is the key option for entering foreign markets. It is described, how will using of these methods help to improve the process of production and maximize income of organization of the complex. What the use of each of these methods will lead to has been predicted, and it is generalized why the complex application of them is such important.

Ключові слова: агропромисловий комплекс (АПК), ефективність підприємства, прибуток, витрати, технології, конкурентоспроможність.

Key words: agricultural complex, enterprise efficiency, profit, costs, technologies, competitive ability.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Основне завдання АПК, а точніше місія, — забезпечення продовольчої безпеки країни, сприяння забезпеченню її енергетичної безпеки, нарощування і ефективне використання експортних можливостей щодо збуту залишків продовольства. По суті, від рівня розвитку агропромислового комплексу залежать соціальна стабільність держави, стійкість її економічної та політичної системи [1].

Враховуючи те, що АПК в економіці країни займає провідне місце, актуальним є підвищення ефективності підприємств цього комплексу, та збільшення їх прибутку. Потрібно також вирішити інші проблеми в представленій галузі для подальшого її ефективного функціонування та виходу на іноземні ринки. Виокремлення способів зниження витрат і підвищення прибутку компаній АПК дасть можливість максимізувати їх дохід. Це допоможе, в подальшому, прискорити їх розвиток та покращити як швидкість та обсяг виготовлення товару, так і власне його якість.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що проблему ефективності підприємств АПК в країні розглядається достатньою кількістю вчених. Основними джерелами даного дослідження стали матеріали праць наступних вчених: В.Г. Андрійчук [1], Л.М. Баценко [2], С.Г. Дубовик [2], М.М. Ксенофонтова [2], І.І. Червен [3], Л.А. Євчук [3].

Вагомий внесок у дослідження цієї проблеми зробили також В.О. Борисова, О.В. Величко, О.Ю. Єрмаков, М.М. Жибак, І.Г. Климова та інші.

Багато хто з вчених зосереджує увагу на підвищенні конкурентоспроможності підприємств АПК України, і деякі з них зосереджують увагу на збільшенні прибутку.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Основною метою цього дослідження є виокремлення основних напрямів зниження витрат та підвищення доходу підприємств АПК

та ілюстрування прикладів їх застосування. Це дозволить забезпечити розвиток комплексу та підвищити його рівень ефективності. Також завданням статті є віднайти способи підвищити конкурентоспроможність підприємств галузі, заради забезпечення виходу українських товарів на іноземні ринки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

АПК включає в себе I сферу — виробництво для сільського господарства і підприємств харчової і переробної промисловості засобів виробництва; II сферу — власне сільське господарство; III сферу — заготівля і зберігання сільськогосподарської сировини, її переробка, що є провідною ланкою цієї сфери; IV сферу — ринкову інфраструктуру (аграрні біржі, гуртові ринки, аукціони, власна торговельна мережа сільськогосподарських товаровиробників і переробних підприємств; V сферу — виробничу інфраструктуру. В окремих літературних джерелах до складу АПК включають також і соціальну інфраструктуру. [1] У цьому дослідженні розглядається саме третя (провідна) сфера АПК.

Будь-яке підприємство, в тому числі і підприємства АПК, відкривається з ціллю отримання прибутку, але далеко не всі компанії стають прибутковими. Зрозуміло, що успішність майже кожної організації визначається її прибутковою здатністю. Чим вищий прибуток, тим успішніше підприємство.

Ксенофонтова М.М. (к. е. н., доцент кафедри менеджменту в галузях АПК) стверджує, що "основним завданням аграрної політики держави є забезпечення сталого розвитку агропромислового комплексу, заснованого на галузях аграрної промисловості, збільшенні продуктивності та прибутковості галузей і розвитку переваг національної конкуренції вітчизняного продукту на ринку. В останні роки спостерігається поживавлення інноваційної та інвестиційної діяльності в галузях сільського господарства, що є основним шляхом до стабільного економічного зростання, конкурентоспроможності та поліпшенні експортного потенціалу країни" [2, с. 122].

З даним твердженням важко не погодитись, оскільки АПК України становить значну частину економічного потенціалу країни, а саме тому, держава стимулює цю галузь до розвитку. Варто додати лише те, що підвищення продуктивності АПК в Україні є доволі вигідним, оскільки родючий чорнозем займає близько 45% всієї території України, що становить 6% від світових запасів. Це доводить, що галузь є доволі перспективною для розвитку.

Агропромисловий комплекс дає близько 9—13% валової доданої вартості країни, є одним з основних бюджетоутворюючих секторів національної економіки, частка якого у зведеному бюджеті України за останні роки становить у середньому 20%, а у товарній структурі експорту — понад чверть, забезпечуючи перше місце на світовому ринку олії соняшникової, друге місце — за експортом зернових (без рису). Проте аграрний сектор складає тільки 14% ВВП, він дає 37% валютної виручки України, але майже половина валової продукції сільського господарства сьогодні виробляється в господарствах населення [2, с. 122].

Незважаючи на значні перспективи у розвитку АПК, існує ряд проблем, які необхідно подолати. Одна з основних полягає в тому, що ця галузь експортує в основному сировину, а не кінцевий товар. За даними державної статистики за 8 місяців 2018 року, близько 77% українського аграрного експорту становить сировина, яка, як відомо, не є такою цінною, як сам товар. Ще однією не менш важливою проблемою є застаріле технічне устаткування та використання застарілих технологій на підприємствах АПК. Це призводить до зменшення обсягів врожаю, до збільшення витрат на виробництві, тощо.

Аграрні підприємства працюють в умовах підвищеного ризику. Однією з причин цього є те, що в сільському господарстві економічний процес відтворення тісно переплітається з природними (біологічними) процесами. Сільськогосподарська продукція виробляється за допомогою живих організмів (рослин, тварин, мікроорганізмів), які часто функціонують як засоби виробництва. Оскільки ці живі організми розвиваються за біологічними законами, то цим і зумовлена відома залежність процесу відтворення в сільському господарстві від природних факторів, що в свою чергу вимагає всебічного їх врахування і глибоких знань агробіологічної науки [1].

Крім того, підвищений ризик виникає і через існування невизначеності на момент прийняття рішень, що може спричинити настання у

зв'язку з цим небажаних для суб'єкта наслідків його дій. Так, по окремих галузях рішення щодо виробництва приймаються наперед за рік і навіть більше до моменту його завершення та реалізації готової продукції. За такий тривалий термін можуть відбутися істотні непередбачувані зміни в зовнішньому середовищі, що є несприятливими для підприємства і в результаті воно може не досягти поставленої мети і навіть зазнати збитків. Це насамперед стосується змін у кон'юктурі ринку на ресурси, що придбає підприємство, і на вироблену продукцію [1].

Така висока залежність діяльності аграрних підприємств від природного фактора і від непередбачуваних несприятливих змін у зовнішньому середовищі вимагає від них створення відповідних резервів і запасів, що пов'язано із заморожуванням коштів, а отже, втратою певної економічної вигоди [1].

Насправді, ряд негативних факторів є набагато ширшим. Подолання зазначених і ще не згаданих проблем є ключовим для подальшого розвитку підприємств АПК і підвищення їх ефективності.

Подальший розвиток аграрного сектору, що є одним з найбільш важливих в економіці України, потребує якісних перетворень, спроможних забезпечити підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва на внутрішньому та зовнішньому ринках, та продовольчу безпеку держави. Виконання цього завдання пов'язане із визначенням стратегічних напрямів державної підтримки та забезпечення ефективного функціонування ринкових механізмів, інтеграції аграрного сектору економіки країни в світову економічну систему. Сьогодні міністерство аграрної політики та продовольства України демонструє високі темпи наближення нормативно-правової бази в агросекторі до стандартів ЄС. Це дозволить значно покращити конкурентоспроможність товарів аграрного сектору та забезпечити їх вихід на інші ринки [2, с. 123—124].

Розглядаючи АПК України, можна стверджувати, що більшість напрямів підвищення прибутку в цій галузі пов'язані з застосуванням новітніх технологій для підвищення врожаю та його збору (відповідно і в тваринництві). Проте існують також методи пов'язані з підвищенням ефективності роботи персоналу, диверсифікацією виробництва тощо.

Слід зазначити, що прибуток залежить також і від витрат компанії, податків, які вона сплачує. Якщо ж розглядати АПК, то слід враховувати ще сезонність, врожайність, клімат. Ці фактори можуть суттєво зменшити кількість

виробленої продукції. Наслідком може бути підвищення цін. Також слід зауважити, що важливим показником є попит на продукцію.

Таким чином, слід розмежовувати такі поняття як собівартість продукту, дохід, витрати та прибуток. Розглянемо ці показники з точки зору галузі АПК.

Собівартість продукту — це об'єм коштів, використаних на виготовлення товару, на транспортування товару та/або сировини, на амортизаційні витрати, на виплати заробітних плат працівникам, та інші витрати пов'язані з обробкою того чи іншого продукту.

Дохід підприємства — це об'єм коштів, які отримала компанія внаслідок реалізації продукту, з урахуванням їх собівартості та оплати деяких необхідних податків.

Витрати підприємства — це об'єм коштів, використаних на погашення кредитів, на оплату оренди приміщення, техніки чи землі, на сплату штрафів, тощо. Витрати не пов'язані з виготовленням продукту.

Прибуток компанії — це різниця між доходом і витратами конкретного підприємства. Сюди також входять кошти, які отримано внаслідок штрафних санкцій на користь цього підприємства, відсотки по банківських депозитах, та інші грошові надходження в організацію.

Саме прибуток компанії є показником її успішності. Чим він більший за об'ємом, тим ширші можливості підприємства. Розмір прибутку напряму впливає на швидкість і ефективність виробництва, оскільки, від доходу залежить матеріально-технічний стан компанії, а відповідно і її ріст та розширення. Тобто, за достатньо великого прибутку, компанія зможе закупити нові та сучасні засоби праці і збільшити свою продуктивність. Відповідно, якщо дохід відносно малий, то і матеріально-технічний стан гірший.

Через неправильну підприємницьку політику, власник може стати банкрутом. Це відбувається тоді, коли витрати підприємства і собівартість всіх вироблених продуктів є більшими від доходу. Тоді компанія не отримує прибутку і стає збитковою.

Для того щоб уникнути такої ситуації, підприємці намагаються максимізувати свій дохід, та підвищити прибуток різними способами. В агропромисловому комплексі є багато напрямів підвищення доходу. Основними з них є:

1. Використання сучасних технологій. Цей напрям передбачає, що за допомогою застосування деяких новітніх технологій, можна підвищити якість та кількість товару. Так, наприк-

лад, застосування якісних добрив може підвищити врожайність, а за допомогою підгодовування тварин спеціальними кормами можна збільшити як масу тварини, так і кількість продуктів, що вона надає (молоко, яйця, тощо).

2. Залучення у виробництво сучасної техніки. Гарне машинне устаткування підприємства АПК допомагає за короткий час швидко зібрати урожай, а в додачу, поліпшити його якість. Придбання відповідної техніки у тваринництві може значно полегшити і прискорити процес видобутку продукту (доїльні апарати для корів можуть обслуговувати до 10 корів за годину). Застосування сучасної техніки передбачає не тільки прискорення виробництва, а й покращення якості товару, зменшення витрат на роботу силу, зниження витрат матеріалів, палива і енергії на одиницю продукції.

3. Навчання працівників. Цей метод включає в себе створення універсальних працівників, які можуть виконувати одразу два або більше видів роботи. Суть напряму полягає в тому, що на підприємстві, замість двох людей, які виконують два види роботи, працює одна, яка може виконувати ті самі два види роботи. Таким чином, можна знизити витрати заробітної плати на одиницю продукції. Цей напрям слід застосовувати у комбінації з попереднім, оскільки одна людина не завжди може виконувати роботу швидше ніж дві, але з застосуванням техніки, розрив у часі стає мінімальним.

4. Зниження логістичних витрат. Прорахування найраціональніших маршрутів транспорту дає можливість зекономити на пальному. Також цей напрям передбачає зниження рівня втрат товару під час його перевезень. Це є доволі важливим, оскільки псування продукту під час транспортування може бути доволі значним, що негативно вплине на дохід та на співпрацю з партнерами.

5. Здавання непотрібного обладнання в оренду. При розширенні виробництва, на підприємстві може з'явитися нова техніка, яка використовуватиметься замість старої. Машинне устаткування яке не використовується під час виробництва може приносити дохід по-іншому. Деякі організації завжди будуть готові взяти, хоч і застаріле, проте, вигідне для них обладнання. Таким чином, підприємство АПК може здавати в оренду, наприклад, комбайни, або інші прилади та техніку, які не використовуються при виробництві.

6. Проведення якісної маркетингової політики. Основним джерелом прибутку підприємства є клієнт. Саме він є споживачем, і виробник має задовольняти його потреби. Низка

маркетингових ходів може привабити нових покупців. Таким чином, здійснення рекламної й інформаційної діяльності торгового підприємства з урахуванням результатів маркетингового дослідження може бути вигідним і збільшити дохід компанії. Маркетинг — основна зброя проти конкурентів. Зрозуміло, що яке продуктивне виробництво не було б, без попиту на товар, прибуток отримати неможливо. Тому кожне підприємство, для існування і отримання доходу, має бути конкурентоспроможним.

"Функціонування більшості підприємств відбувається в умовах постійно змінного зовнішнього конкурентного середовища, що вимагає від перших прикладення чималих зусиль для виживання і перспективного розвитку, — стверджує Червен І.І. (доктор економічних наук, професор), — засадою успішної конкурентної боротьби є правильно визначена стратегія галузевої конкуренції" [3, с. 5].

В умовах інтеграції української економіки до європейського і світового співтовариства постає питання оцінки конкурентоспроможності підприємств не тільки на внутрішньому, а й на зовнішньому ринках. Нині далеко не всі українські аграрні переробні підприємства мають можливість співпрацювати із зарубіжними партнерами через низьку якість своєї продукції. Наприклад, у молоко продуктового підкомплексу причина негараздів полягає у забрудненості сирого молока на тому, що далеко не всі бактерії гинуть під час пастеризації. У зв'язку з цим більшість аграрних і переробних підприємств працюють на національний ринок, що вимагає від них прикладення не менших зусиль задля підвищення своєї конкурентоспроможності [3, с. 22].

ВИСНОВКИ

Отже, у висновку можна сказати, що теперішній стан АПК України є не досить задовільним, оскільки існує ряд проблем пов'язаних із якістю товарів, їх перевезенням і транспортуванням, та безпосередньо з самим виробництвом. Проте, як вже було неодноразово зазначено, цей комплекс є доволі перспективним.

У цій галузі існує багато способів та напрямів зниження витрат і збільшення доходів на підприємствах. Ці методи слід застосовувати комплексно або принаймні декілька з них одночасно, оскільки вони взаємопов'язані і саме така їх реалізація призведе до очікуваного результату. А саме успішне використання згаданих способів призведе до підвищення конкурентоспроможностей підприємств, що дозволить вийти на зарубіжні ринки. А також, безсумнівно, позитивно скажется на економіці цілої держави.

Література:

1. Андрійчук В.Г. (2013). Економіка підприємств агропромислового комплексу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://pidruchniki.com/75390/agropromislovist/ekonomika_pidpriyemstv_agropromislovogo_kompleksu

2. Дубовик С.Г., Баценко Л.М. (2016). Формування ефективного антикризового менеджменту в сфері АПК України, Мрія, Суми, Україна.

3. Червен І.І., Євчук Л.А. (2005). Забезпечення конкурентоспроможності і економічного зростання в регіональному АПК, Миколаїв, Україна.

References:

1. Andriychuk, V. H. (2013), "Economy of entities of the agricultural complex", available at: https://pidruchniki.com/75390/agropromislovist/ekonomika_pidpriyemstv_agropromislovogo_kompleksu (Accessed 20 Jan 2019).

2. Dubovik, S.H. and Batsenko, L. M. (2016), Formuvannya efektyvnoho antykrizovoho menedzhmentu v sferi APK Ukrainy [Formation of Effective Crisis Management in the sphere of AIC of Ukraine], Mriya, Sumy, Ukraine.

3. Cherven, I.I. and Yevchuk, L.A. (2005), Zabezpechennia konkurentospromozhnosti i ekonomichnoho zrostannia v rehional'nomu APK [Ensuring competitiveness and economic growth in the regional AIC], Mykolayiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2019 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 338.242.42

Ю. В. Подмешальська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія, м. Запоріжжя
Л. О. Резніченко,
магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія, м. Запоріжжя

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.4.88

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ ЯК ЗАСОБУ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Yu. Podmeshalska,
Candidate of Economic Sciences, associate professor, associate professor of Zaporizhzhya
State Engineering Academy, Department of Accounting, Analysis, Taxation and Audit, Zaporizhzhya
L. Reznichenko,
master of Zaporizhzhya State Engineering Academy, Department of Accounting, Analysis,
Taxation and Audit, Zaporizhzhya

IMPROVEMENT OF THE METHOD OF INTERNAL AUDIT OF WAGES AS A MEANS OF INTERNAL CONTROL AT AN ENTERPRISE

У статті внутрішній аудит заробітної плати розглядається як засіб внутрішнього контролю заробітної плати. Основна мета внутрішнього аудиту заробітної плати як засобу внутрішнього контролю заробітної плати на підприємстві — це об'єктивна оцінка фактичного стану бухгалтерського обліку заробітної плати, виявлення й попередження негативних факторів, які впливають на виконання прийнятих управлінських рішень і на отримання фінансового результату діяльності.

Встановлено, що процес внутрішнього аудиту заробітної плати складається з наступних етапів: планування перевірки; перевірка й оцінка інформації; узагальнення результатів перевірки; контроль виконання заходів; пропозиції для запобігання майбутніх негативних явищ. У статті запропоновано програму внутрішнього аудиту заробітної плати, яка є основним документом аудиторської перевірки. Якщо метою аудиту є перевірка окремих операцій бухгалтерського обліку заробітної плати, то на підставі цієї програми обираються контрольні процедури та методи їх здійснення. Аудитор може обирати форму й перелік аудиторських процедур відповідно до свого професійного судження. Виконання аудиторських процедур оформлюється робочими документами аудитора. Робочі документи аудитора визначають методологічний підхід до процесу аудиторської перевірки.

Через відсутність стандартних форм робочих документів, аудитори відповідно до рівня своєї кваліфікації, практичного досвіду складають форми робочих документів. Пропонуємо зразки форм робочих документів для виконання аудиторських процедур аудиторської перевірки обліку заробітної плати для їх практичного використання.

In the article, internal audit of wages is considered as a means of internal control of wages. The main objective of the internal audit of wages as a means of internal control of wages in an enterprise is to objectively assess the actual state of accounting of wages, to identify and prevent negative factors that affect the implementation of the management decisions and financial results of the activity.

It is established that the process of internal audit of wages consists of the following stages: planning of inspection; verification and evaluation of information; generalization of inspection results; control over the implementation of measures; proposals for preventing future negative events. The article proposes a program of internal audit of wages, which is the main document of the audit. If the purpose of the audit is the verification of individual payroll accounting operations, then on the basis of this program, the control procedures and methods for their implementation are selected. The auditor may choose the form and the list of audit procedures according to his professional judgment.

The audit program is a list of audit procedures that must meet the criteria for approval by management personnel about the accuracy of information, the purpose of the audit and tasks. The form of the program is also arbitrary, the auditor chooses the form and the list of audit procedures according to his professional judgment. The execution of audit

procedures is made by the auditor's working documents. The auditor's working documents determine the methodological approach to the audit process.

The form and content of the working papers is also arbitrary, has an evidentiary component of the qualitative performance of the audit procedure, and strengthens control over the implementation of the audit procedure. Information of working papers is confirmation of conclusions and proposals in the auditor's report. Due to the absence of standard forms of working documents, auditors form working documents in accordance with their level of qualification, practical experience. We offer samples of forms of working documents for the implementation of audit procedures for the audit of payroll accounting for their practical use.

Ключові слова: внутрішній контроль, внутрішній аудит, заробітна плата, облік, єдиний соціальний внесок, нарахування, фонд оплати праці.

Key words: internal control, internal audit, wages, accounting, single social contribution, accrual, wage fund.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ефективна організація внутрішнього контролю на підприємстві забезпечує прийняття обґрунтованих рішень управлінським персоналом, дозволяє здійснити оптимізацію процесів бухгалтерського обліку, попередження, виявлення та усунення негативних явищ.

Основна мета внутрішнього контролю заробітної плати на підприємстві — об'єктивна оцінка фактичного стану бухгалтерського обліку заробітної плати, виявлення й попередження негативних факторів, які впливають на виконання прийнятих управлінських рішень та на отримання фінансового результату діяльності.

Внутрішній контроль є елементом управлінської політики, який має запобігати впливу негативних явищ на фінансовий результат діяльності на підприємства.

АНАЛІЗ ПУБЛІКАЦІЙ

Вітчизняні науковці, а саме: Ф.Ф. Бутинець, М.Т. Білуха, В.В. Сопко, Л.П. Кулаковська, А.П. Макаренко, Т.О. Мєліхова та інші розглядають питання організації внутрішнього контролю заробітної плати у публікаціях та дослідженнях, але, як правило, пов'язують його з внутрішнім аудитом. Авторами розглядаються фундаментальні основи теорії та практики контролю, наводиться перелік контрольних процедур та порядок їх здійснення, але залишаються невирішеними питання, виникають нові, у зв'язку з розвитком інформаційної системи бухгалтерського та управлінського обліку.

У публікаціях частіше розглядаються питання зовнішнього контролю заробітної плати, ніж внутрішнього, це і є однією з причин обмеження практичного використання внутрішнього контролю

лю суб'єктами господарювання. Відсутні загальноприйняті методики організації внутрішнього контролю заробітної плати та його проведення. Відсутність достатніх досліджень впровадження внутрішнього контролю заробітної плати у практичну діяльність стосується й організації та методів внутрішнього контролю бухгалтерського обліку заробітної плати.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — розробка практичних рекомендацій організації та методики внутрішнього контролю заробітної плати на підприємстві.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для обґрунтованості практичних рекомендацій організації й методики проведення внутрішнього контролю заробітної плати

Таблиця 1. Особливості підходів щодо внутрішнього контролю заробітної плати

Методика внутрішнього контролю витрат на оплату праці	Методика внутрішнього контролю бухгалтерського обліку заробітної плати
<ol style="list-style-type: none"> 1. Перевірка дотримання чинного законодавства з оплати праці. 2. Перевірка правильності й достовірності даних про прийом на роботу робітників, руху та їх звільнення. 3. Аналіз, використання трудових ресурсів, продуктивності праці, заробітної плати. 4. Аналіз виконаної роботи відповідно до кваліфікаційних вимог. 5. Перевірка достовірності й правильності нарахування основної, додаткової заробітної плати, інших компенсаційних виплат, утримань із заробітної плати, нарахування на фонд оплати праці. 6. Перевірка правильності списання витрат на оплату праці. 7. Перевірка правильності, повноти й достовірності нарахування заробітної плати, утримань із заробітної, нарахування на фонд оплати праці відображення в первинних документах обліку, облікових регістрах, фінансовій звітності 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Перевірка відповідності наказу про облікову політику чинному законодавству. 2. Перевірка внутрішніх затверджених Колективного договору, Положень про оплату праці на їх відповідність чинному законодавству. 3. Перевірка розподілу прав і обов'язків серед працівників, їх підпорядкованість. 4. Розробка первинних документів та їх документообіг. 5. Організація ефективного аналітичного та синтетичного бухгалтерського обліку операцій, пов'язаних із заробітною платою. 6. Розробка контрольних процедур для ефективного контролю нарахування, оподаткування заробітної плати, відображення в первинних документах, облікових регістрах, фінансовій звітності. 7. Розробка заходів для уникнення негативних явищ в обліку і звітності

Таблиця 2. План внутрішнього аудиту заробітної плати

План
внутрішнього аудиту заробітної плати
(відповідно до наказу № ____ від " __ " ____ 2018 р.)

№	Етап	Завдання	Відповідальний	Термін виконання
1.	Організаційний	Призначення відповідальних. Визначення проблемних питань обліку. Визначення джерел інформації. Проведення анкетування робітників бухгалтерії, пов'язаних з обліком заробітної плати. Складання програми перевірки		
2.	Фактичної перевірки	Виконання контрольних процедур відповідно до Програми перевірки		
3.	Узагальнення результатів перевірки	Аналіз виявлених порушень, помилок, недоліків. Розробка пропозицій щодо їх усунення. Підготовка звіту про проведену перевірку		
4.	Контроль усунення виявлених недоліків	Розробити план усунення недоліків та пропозиції щодо раціоналізації організації обліку заробітної плати		

Таблиця 3. Тест оцінки бухгалтерського обліку заробітної плати

№	Зміст питання	Варіанти відповіді		Інформація відсутня	Примітки
		Так	Ні		
1	2	3	4	5	6
1.	Чи слідкуєте Ви за змінами та доповненнями до законодавчо-нормативних актів?				
2.	Відслідковуєте зміни і доповнення до законодавчо-нормативних актів: - один раз на місяць; - один раз рік; - постійно				
3.	Чи забезпечені Ви всіма необхідними нормативними документами?				
4.	Чи були внесені зміни до наказу про облікову політику протягом звітного року, щодо елементів облікової політики обліку заробітної плати?				
5.	Чи були внесені зміни у внутрішні документи, які регламентують оплату праці, протягом звітного періоду?				
6.	Чи були проведені перевірки обліку заробітної плати протягом попереднього звітного періоду?				
7.	Чи були виявлені помилки, порушення, недоліки обліку заробітної плати?				
8.	Чи проводився аналіз виявлених негативних явищ?				
9.	Чи були вжиті заходи по усуненню недоліків за запобігання їх виникнення в майбутньому?				
6.	Чи були проведені перевірки обліку заробітної плати протягом звітного періоду?				
7.	Чи виявлені недоліки обліку заробітної плати?				
8.	Виявлені помилки стосуються: - слабкою організацією бухгалтерського обліку операцій по нарахування, оподаткуванню, видачі заробітної плати; - несвочасним надходженням необхідної інформації; - неправильним оформленням первинних документів; - неправильних дій бухгалтера?				
9.	Чи проводилася податкова перевірка у поточному звітному періоді?				
10.	Чи були виявлені порушення за результатами податкової перевірки?				
11.	За звітний період були скарги працівників: - на помилки в нарахуванні заробітної плати; - на помилки утримань із заробітної плати; - несвочасність нарахування відпускних, лікарняних; - інші скарги?				
12.	Перевірка аналітичного та синтетичного обліку заробітної плати проводиться: - один раз у квартал; - перед складанням фінансової звітності; - не проводиться?				
13.	Чи задовольняють Вас форми первинних документів для обліку заробітної плати?				
14.	Чи дотримується рух первинних документів графіку документообігу?				
15.	Чи є у вас пропозиції, щодо удосконалення організації обліку заробітної плати?				
16.	Чи достатньо управлінському персоналу облікової інформації за виплатами робітникам для прийняття управлінських рішень?				
17.	Чи звертався до Вас управлінський персонал з проханням підготувати необхідну інформацію з питань стосовно нарахування і використання фонду оплати праці?				
18.	Чи достатній інформаційний взаємозв'язок бухгалтерії з: - відділом кадрів; - економічним відділом; - іншими структурними підрозділами?				
19.	Чи звільнялися робітники бухгалтерії протягом звітного періоду?				
20.	На теперішній час у бухгалтерії достатня чисельність?				
21.	Чи всі бухгалтери мають фахову освіту?				
22.	Яким чином Ви підвищуєте свою кваліфікацію: - слідкую за інформацією у періодичних фахових виданнях; - займаюся самопідготовкою; - відвідую семінари; - займаюся на курсах з отриманням сертифікату				

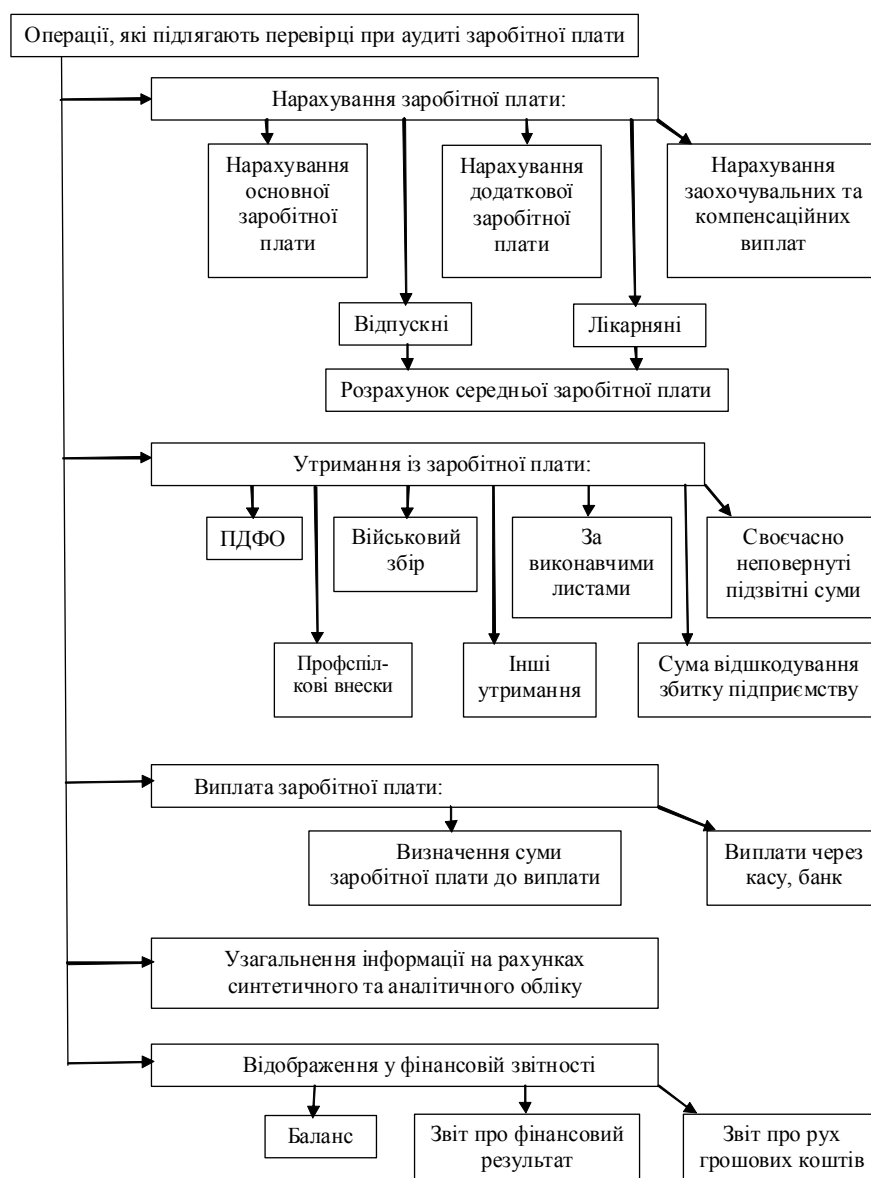

Рис. 1. Операції, які підлягають перевірці в аудиті заробітної плати

рішнього контролю заробітної плати необхідно розрізнити підходи для визначення мети контролю. Існують декілька підходів, наприклад, внутрішній контроль витрат на оплату праці, контроль бухгалтерського обліку заробітної плати. Відповідно й організація внутрішнього контролю буде різною. На нашу думку, особливості таких методик наведені в таблиці 1.

Різниця підходів полягає у тому, що основна мета внутрішнього контролю бухгалтерського обліку заробітної плати — це контроль та перевірка інформації первинних документів, облікових регістрів, фінансової звітності виключно з точки зору правильності, повноти, законності, достовірності нарахування, оподаткування, видачі заробітної плати в бухгалтерському обліку.

Мета внутрішнього контролю витрат на оплату праці — це аналіз витрат на оплату праці, ефективності використання трудових ресурсів, продуктивності праці та їх ефективне використання.

Безумовно, поєднавши визначені методики, ефективність дієвості внутрішнього контролю тільки зростає. На теперішній час, через відсутність єдиних методичних розробок щодо впровадження й організації внутрішнього контролю, суб'єкти господарювання, якщо мають достатньо ресурсів для організації внутрішнього контролю створюють відділ внутрішнього аудиту.

В Україні теоретичні та практичні аспекти організації й методики зовнішнього аудиту заробітної плати розглянуті на достатньому рівні й вони можуть бути використані для організації й методики внутрішнього аудиту.

Таблиця 4. Програма внутрішнього аудиту заробітної плати

№	Перелік аудиторських процедур	Методичні прийоми перевірки	Аудиторські докази	Виконавець	Термін	Індекс РД
1	2	3	4	5	6	7
1.	Перевірка дотримання положень законодавства про працю і оплату праці	Нормативно-правова	Законодавчо-нормативні акти, внутрішні документи			РД-1
2.	Перевірка первинної документації з обліку особового складу	Нормативно-правова, документальна	Нормативні акти, документи первинного обліку особового складу			РД-2
3.	Перевірка фактичної чисельності працюючих	Нормативно-правова, документальна, арифметична	Книга обліку чисельності працюючих, таблиці, розрахункові відомості			РД-3
4.	Перевірка використання фонду оплати праці	Документальна, арифметична	Розрахункова відомість, відомість обліку фонду оплати			РД-4
5.	Перевірка первинних документів з нарахування основної заробітної плати	Документальна, арифметична, взаємна	Табель обліку використання робочого часу, наряд на відрядну роботу, штатний розклад			РД-5-1 РД-5-2
6.	Перевірка правильності, обґрунтованості нарахування премій, надбавок, доплат	Документальна, арифметична	Розпорядчі документи, розрахункова відомість, дані аналітичного обліку			РД-6
7.	Перевірка правильності нарахування відпускних та компенсації за невикористану відпустку	Документальна, арифметична	Накази, довідки, розрахункова відомість, дані аналітичного обліку			РД-7
8.	Перевірка правильності нарахування виплат допомоги з тимчасової непрацездатності	Нормативно-правова, арифметична, взаємна	Листок непрацездатності, довідки, розрахункова відомість, дані аналітичного обліку			РД-8
9.	Перевірка правильності визначення та відображення в обліку утримань із заробітної плати відповідно до чинного законодавства та інших утримань	Арифметична	Розрахункова відомість			РД-9
10.	Перевірка відповідності даних синтетичного і аналітичного обліку	Порівняння, зустрічна	Головна книга, особові рахунки			РД-10
11.	Перевірка надання соціальних гарантій та їх відображення в обліку	Нормативно-правова, арифметична	Законодавчо-нормативні акти, внутрішні документи			РД-11
12.	Перевірка правильності визначення нарахувань ЄСВ на заробітну плату	Нормативно-правова, арифметична	Розрахункова відомість			РД-12
13.	Перевірка правильності визначення забезпечення виплат на відпустки, відображення в обліку його створення та використання	Нормативно-правова, арифметична	Довідки, розрахункові відомості, Головна книга			РД-13-1 РД-13-2
14.	Перевірка обґрунтованості надання матеріальної допомоги та її відображення в обліку	Документальна	Заяви, накази, розрахункові відомості			РД-14
15.	Перевірка правильності визначення та облік депонованої заробітної плати	Документальна, арифметична	Платіжна відомість, платіжні вимоги, виписки банку, Головна книга			РД-15
16.	Перевірка відповідності інформації Головної книги, Журналу 5, 5А, Відомості до них	Документальна	Головна книга, Журнал 5, 5А, Відомості			РД-16
17.	Перевірка відповідності інформації облікових регістрів і фінансової звітності	Документальна, взаємна	Головна книга, Журнал 5, 5А, Відомості, фінансова звітність			РД-17
18.	Перевірка достовірності відображення витрат на оплату праці та відрахувань на соціальні заходи	Документальна арифметична	Статистична звітність, регістри обліку, Звіт про фінансові результати			РД-18
19.	Узагальнення результатів перевірки					

Ми розглядаємо внутрішній аудит у сучасних умовах, як засіб внутрішнього контролю заробітної плати. Хоча деякі фахівці вбачають тотожність внутрішнього аудиту та внутрішнього контролю.

Аудитор при проведенні зовнішнього аудиту заробітної плати суб'єкта господарювання зацікавлений у використанні результатів внутрішнього аудиту, якщо його задовольняють якість проведених контрольних процедур. Використання результатів внутрішнього аудиту скорочує час перевірки та її

вартість, що також є вигідним і для суб'єкта господарювання.

Організація та методика проведення внутрішнього аудиту заробітної плати може бути побудована з використанням методології зовнішнього аудиту, з урахуванням різних факторів. Наприклад, методологія зовнішнього аудиту передбачає, як правило, вибіркового методу проведення перевірки, у той же час внутрішній аудит, як правило, використовує суцільну перевірку.

Таблиця 5. Форма робочого документа РД-1. Перевірка дотримання положень законодавства про працю і оплату праці

Назва внутрішнього документу	Виявлена невідповідність чинному законодавству	Назва нормативного документу, якому не відповідає внутрішній документ	Причина, наслідки порушення	Рекомендації по усуненню розбіжностей
Колективний договір				
Положення про оплату праці				
Інші				

Таблиця 6. Форма робочого документа РД-3. Перевірка фактичної чисельності працюючих

Період перевірки	Кількість працюючих за даними обліку	Кількість працюючих за даними перевірки		Відхилення
		Табель обліку використання робочого часу	Розрахункова відомість	
На 01.01. 20XX р.				
На 01.04. 20XX р.				
На 01.06. 20XX р.				
На 01.09. 20XX р.				
На 01.12. 20XX р.				

Таблиця 7. Форма робочого документа РД-5-1. Перевірка правильності визначення нарахованої основної заробітної плати робітникам за відрядною формою оплати праці

П.І.Б.	Місяць	Первинні документи Наряд на виконання робіт Нормативні показники	Порядок розрахунку (Фактично виконаний обсяг робіт) х (Розцінка на одиницю)	Сума нарахованої основної заробітної плати		Відхилення
				За даними обліку	За даними аудиту	

Таблиця 8. Форма робочого документа РД-5-2. Перевірка правильності визначення нарахованої основної заробітної плати робітникам за погодинною формою оплати праці

П.І.Б.	Місяць	Первинні документи Тарифна сітка Табель обліку робочого часу Нормативи підприємства	Порядок розрахунку (Тариф за годину) х (Відпрацьований час) ÷ Фонд робочого часу	Сума нарахованої основної заробітної плати		Відхилення
				За даними обліку	За даними аудиту	

Процес внутрішнього аудиту заробітної плати складається з наступних етапів:

- планування перевірки;
- перевірка й оцінка інформації;
- узагальнення результатів перевірки;
- контроль виконання заходів;
- пропозиції для запобігання майбутніх негативних явищ.

Планування перевірки оформлюється певним документом, назва і форма, якого має довільний характер. Пропонуємо наступну форму документа під назвою "План внутрішнього аудиту заробітної плати" (табл. 2).

Для складання програми внутрішнього аудиту заробітної плати необхідно виконати оцінку організації бухгалтерського обліку та професійної підготовки працівників бухгалтерії. Така оцінка може проводитися шляхом анкетування або тестування.

Пропонуємо проводити тестування робітників бухгалтерії для визначення й оцінки їх

професійних навичків, виявлення проблемних питань з обліку заробітної плати, на думку робітників, для впровадження раціональної та ефективної організації бухгалтерського обліку, діагностування можливих слабких місць в організації обліку й таке інше. Питання тестів повинні відповідати меті проведення тестування. Пропонуємо типовий тест для оцінки бухгалтерського обліку заробітної плати (табл. 3).

Після аналізу проведеного тестування, аудитор визначає контрольні процедури та найбільш слабкі ділянки обліку. Для їх визначення рекомендуємо загальну схему сукупності операцій, пов'язаних з бухгалтерським обліком заробітної плати (рис. 1).

Пропонуємо програму внутрішнього аудиту заробітної плати, яка є основним документом аудиторської перевірки (табл. 4). Якщо метою аудиту є перевірка окремих операцій бухгалтерського обліку заробітної

Таблиця 9. Форма робочого документа РД-7. Перевірка правильності нарахування відпускних

П.І.Б.	За даними обліку	За даними аудиту						Відхилення гр.2– гр.8
	Нарахована сума відпускних	Розрахунковий період	Структура нарахованої заробітної плати	К-сть календарних днів	Серед- ньоденна з/п (гр.4÷ гр.5)	К-сть днів від- пустки	Нарахована сума відпускних (гр.6хгр.7)	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
					X	X	X	

Таблиця 10. Форма робочого документа РД-9. Перевірка правильності визначення утримань із заробітної плати відповідно до чинного законодавства

П.І.Б.	Місяць	Оподо- кований дохід	Податок з доходів фізичних осіб		Відхи- лення	Військовий збір		Відхилення
			За даними обліку	За даними аудиту		За даними обліку	За даними аудиту	

Таблиця 11. Форма робочого документа РД-12. Перевірка правильності визначення нарахування ЄСВ на заробітну плату

Місяць	Нарахована заробітна плата	Нарахована сума ЄСВ		Відхилення
		За даними обліку	За даними аудиту	
Січень				
Лютий				
...				
Грудень				

Таблиця 12. Форма робочого документа РД-13-1. Перевірка правильності визначення забезпечення на виплату відпускних

Місяць	За даними обліку			За даними аудиту			Відхилення Гр.4-гр.7
	Сума забезпечення	ЄСВ на суму забезпечення	Загальна сума забез- печення гр. 2+гр.3	Сума забезпечення	ЄСВ на суму забезпечення	Загальна сума забезпечення гр.6+гр.7	
1	2	3	4	5	6	7	8
Січень							
Лютий							
...							
Грудень							
Разом:							

Таблиця 13. Форма робочого документа РД-13-2. Перевірка відповідності забезпечення на виплату відпускних у Балансі та Головній книзі

Забезпечення на виплату відпускних	За даними обліку		За даними аудиту		Відхилення	
	На початок звітної періоду	На кінець звітної періоду	На початок звітної періоду	На кінець звітної періоду	Гр.2–Гр.4	Гр.3–Гр.5
1	2	3	4	5	6	7
Головна книга						
Баланс						

плати, то на підставі цієї програми обираються контрольні процедури та методи їх здійснення.

За аудиторськими процедурами перевірки складені форми робочих документів (табл. 5 — 15).

Висновки:

Таблиця 14. Форма робочого документа РД-17. Перевірка відповідності залишку заборгованості по заробітній платі облікових регістрів і фінансової звітності

Залишок заборгованості по заробітній платі	На дату звітності				
	01.01. попереднього звітної періоду	01.04.	01.06.	01.09.	01.01. звітної періоду
За даними аналітичного обліку					
Головна книга					
Журнал 5, 5А					
Баланс					
Відхилення :					
- аналітичного обліку від синтетичного					
- аналітичного обліку від зведеного синтетичного обліку					
- аналітичного обліку від Балансу					

Таблиця 15. Форма робочого документа РД-17. Перевірка достовірності відображення витрат на оплату праці та відрахувань на соціальні заходи

Показник	Звіт про фінансові результати	За даними аудиту	Відхилення (2-3)
1	2	3	4
Витрати на оплату праці			
Відрахування на соціальні заходи			

ВИСНОВКИ

Основна мета внутрішнього аудиту заробітної плати як засобу внутрішнього контролю заробітної плати на підприємстві — це об'єктивна оцінка фактичного стану бухгалтерського обліку заробітної плати, виявлення й попередження негативних факторів, які впливають на виконання прийнятих управлінських рішень і на отримання фінансового результату діяльності. Ефективна організація внутрішнього контролю заробітної плати на підприємстві забезпечить прийняття обґрунтованих рішень управлінським персоналом, дозволить здійснити оптимізацію процесів бухгалтерського обліку, попередження, виявлення та усунення негативних явищ.

Література:

1. Меліхова Т.О. Удосконалення методичних підходів до проведення аудиту нарахування та утримання єдиного соціального внеску з підвищення ефективності контролю / Т.О. Меліхова, Т. Віговська // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. — Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2013. — № 5 (194). — Ч. 1. — С. 126—130.

2. Меліхова Т.О. Програма аудиту оподаткування заробітної плати підприємства / Т.О. Меліхова, М. Єременко Матеріали XIX Науково-технічної конференції студентів, аспірантів і викладачів в ЗДІА "Проблеми економічного розвитку у сучасних умовах" (м. Запоріжжя, 2014 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zgia.zp.ua>

3. Меліхова Т.О. Удосконалення обліку та аудиту заробітної плати у казначействі / Т.О. Меліхова, М.М. Іванова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>

4. Меліхова Т.О., Феофанова І.В., Магда Г.В. Удосконалення методики внутрішнього контролю утримань із заробітної плати та нарахувань на фонд оплати праці. Економіка та держава. — 2019. — № 1. — С. 89—94. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.1.89

5. Подмешальська Ю.В. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник / Ю.В. Подмешальська, Т.О. Меліхова, Н.С. Чакалова. — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 400 с.

6. Подмешальська Ю.В. Зарубіжний досвід оподаткування заробітної плати в системі обліку [Електронний ресурс] / Ю.В. Подмешальська, Н.С. Чакалова // Ефективна економіка. — 2016. — № 5. — Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>

7. Подмешальська Ю.В. Розробка проекту впровадження інформаційних та технологій обліку на підприємстві / Ю.В. Подмешальська // Економіка і управління. — К., 2012. — № 3 (55). — С. 85—90.

8. Подмешальська Ю.В. Удосконалення оцінки якості внутрішнього контролю на підприємстві / Ю.В. Подмешальська // Економічний вісник ЗДІА: збірник наукових праць. — Запоріжжя, 2012. — № 2. — С. 106—114.

9. Подмешальська Ю.В. Оцінка якості обліку в аудиті / Ю.В. Подмешальська // Вісник Дніпропетровського університету. Серія "Економіка". — 2011. — Вип. 5 (4). — С. 265—270.

10. Подмешальська Ю.В. Актуальні аспекти обліку загальновиробничих витрат / Ю.В. Подмешальська, А.М. Дунда // Схід. Аналітично-інформаційний журнал. — Донецьк. — 2014. — № 2 (128) березень-квітень. — С. 35—40.

11. Подмешальська Ю.В. Удосконалення аудиту управління запасами [Електронний ресурс] / Ю.В. Подмешальська // Ефективна економіка. — 2011. — № 11. — Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>

12. Подмешальська Ю.В. Внутрішній аудит як засіб удосконалення обліку та контролю дебіторської заборгованості [Електронний ресурс] / Ю.В. Подмешальська, Р.Ю. Варварін // Економіка та суспільство. — 2016. — № 7. — Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/161.pdf

13. Подмешальська Ю.В., Феофанов А.К., Осетрова Г.Ю. Облік та аудит адміністративних витрат // Агросвіт. — 2018. — № 23. — С. 38—44. DOI: 10.32702/2306-6792.2018.23.3814.

14. Подмешальська Ю.В., Степаненко В.А. Облік витрат на збут // Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 24. — С. 31—35. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.24.31

References:

1. Melikhova, T.O. and Vihovska, T. (2013), "Improvement of methodical approaches to audit

of accrual and maintenance of a single social contribution for improving the effectiveness of control", Visnyk Skhidnoukrayinskoho natsionalnoho universytetu im. V. Dalya, vol. 5, pp. 5, 126—130.

2. Melikhova, T.O. and Yeremenko, M. (2014), "Payroll Tax Audit Program", Materialy XIX Naukovo-tekhnichnoyi konferentsiyi studentiv, aspirantiv i vykladachiv v ZDIA "Problemy ekonomichnoho rozvytku u suchasnykh umovakh", [Materials of the XIXth Scientific and Technical Conference of Students, Postgraduates and Teachers at ZDIA "Problems of Economic Development in Modern Conditions"], available at: <http://zgia.zp.ua> (Accessed 20 Jan 2019).

3. Melikhova, T.O. and Ivanova, M.M. (2018), "Accepting the area and the audit of the treasury", Effektivnaya ekonomika, vol.1, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 20 Jan 2019).

4. Melikhova, T. Feofanova, I. and Magda, G. (2019), "Improvement of internal control method of deductions from wage and accruals to payroll", Ekonomika ta derzhava, vol. 1, pp. 89—94. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.1.89

5. Podmeshalska, Yu. Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017), Bukhholders'kyy oblik: navch.-metod. posibnyk, [Accounting: teaching method. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

6. Podmeshalska, Yu. and Chakalova, N.S. (2016), "Foreign experience of taxation of wages in the accounting system", Efektyvna ekonomika, vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 20 Jan 2019).

7. Podmeshalska, Yu. (2012), "Development of a project for implementation of information and accounting technologies at the enterprise", Ekonomika i upravlinnia, vol. 3 (55), pp. 85—90.

8. Podmeshalska, Yu.V. "Udoskonalennya otsinky yakosti vnutrishn'oho kontrolyu na pidpryyemstvi", Ekonomichnyyvisnyk ZDIA : zbirnyk naukovykh prats, vol.2, pp.106-114.

9. Podmeshalska, Y.V. (2011), "Assessment of accounting quality in the audit", Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Seriya "Ekonomika", vol. 5(4), pp. 265—270.

10. Podmeshalska, Yu.V. and Dunda, A.M. (2014) "Actual aspects of accounting of total production costs", Skhid. Analitychno-informatsiynyy zhurnal, vol.2, pp. 35—40.

11. Podmeshalska, Yu.V. (2011), "Improvement of inventory management audit Udoskonalennya audytu upravlinnya zapasamy", Efektyvna ekonomika, vol. 11, Rezhym dostupu do zhurnalu: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 20 Jan 2019).

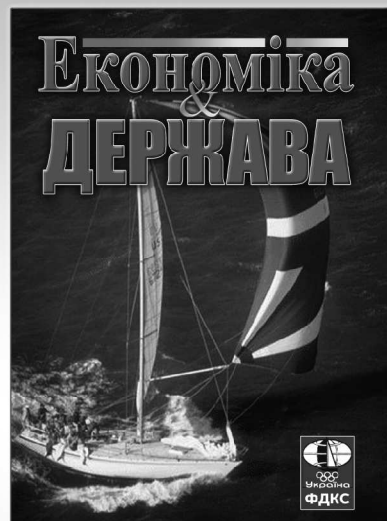
12. Podmeshalska, Y.V. and Varvarin, R.Yu. (2016), "Internal audit as a means of improving the accounting and control of accounts receivable", Economics and Society, vol.7, available at: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/161.pdf (Accessed 20 Jan 2019).

13. Podmeshalska, Yu. Feofanov, L. and Osetrova, G. (2018), "Accounting and audit of administrative expenses", Agrosvit, vol. 23, pp. 38—44. DOI: 10.32702/2306-6792.2018.23.38

14. Podmeshalska, Yu. and Stepanenko, V. (2018), "Accounting for sales costs", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 24, pp. 31—35. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.24.31

Стаття надійшла до редакції 09.02.2019 р.

**Науково-практичний журнал
«ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»**

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових

видань України з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73